

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษาวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาสาระที่สำคัญเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี คำรา เอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักคุณธรรม

๒.๑.๑ ความหมายของคุณธรรม

๒.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ของคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๓ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม

๒.๒ แนวคิดวิธีดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของอิทธิบาท ๔

๒.๓.๒ องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔

๒.๓.๓ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระไตรปิฎก

๒.๓.๔ ประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔

๒.๓.๕ การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในชีวิตประจำวัน

๒.๔ บริบทของวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักคุณธรรม

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักคุณธรรม คือ หลักความประพฤติที่เป็นลักษณะนิสัยที่สั่งมา ได้รับการสั่งสมมาตลอดหรือปฏิบัติตามกันมาจากจิตใจโดยมิได้ฝืนใจ ผลจากการกระทำก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ยึดถือโดยตรง และส่งผลให้สังคมของการอยู่ร่วมกันมีความสุข และความเจริญงอกงาม หลักคุณธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับมนุษย์ที่ต้องการอาศัยอยู่ร่วมกัน เพราะคุณธรรมเป็นหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องและดีงาม มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่คุณงามความดีของสังคมโดยรวม ให้มีความสุข

๒.๑.๑ ความหมายของคุณธรรม

ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” นี้ มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ได้แก่

คุณธรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของ “คุณธรรม” ว่าเป็นสภาพคุณงามความดี^๑

ส่วนในหนังสือ Dictionary of Education^๒ ให้ความหมายของคุณธรรม ไว้ดังนี้

๑. **คุณธรรม** คือ ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่กระทำจนเกิดความเคยชิน

๒. **คุณธรรม** คือ คุณธรรมที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและศีลธรรม

๓. **คุณธรรม** คือ คุณสมบัติที่ยึดมั่นในการปฏิบัติทางจรยาต่อสังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ^๓ ได้ให้ความหมายคำว่า “คุณธรรม” ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ คือ ธรรมที่เป็นคุณ, ความดีงาม, สภาพที่เกื้อกูล

พุทธทาสภิกขุ^๔ ได้อธิบายลักษณะของคุณธรรมว่า “คุณ” หมายถึง คำที่มีอยู่ในแต่ละสิ่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นไปได้ทั้งทางดีและทางร้าย ถ้าทำให้จิตใจยินดีเรียกว่าคุณ ถ้าทำให้จิตใจยินร้ายเรียกว่าโทษ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมัน คำว่า “ธรรม” มีความหมาย ๔ ประการ ดังนี้

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๓.

^๒Good, Carter V, Dictionary of Education. (New York : McGraw Hill Book Co.Ltd, ๑๙๗๓), p ๖๔๑.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๕๑), หน้า ๕๑.

^๔พุทธทาสภิกขุ, จริยธรรมสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

๑. **ธรรมะ** คือ ตัวธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเกี่ยวข้อง
๒. **ธรรมะ** คือ ตัวกฎธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเรียนรู้
๓. **ธรรมะ** คือ หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ
๔. **ธรรมะ** คือ ผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติหน้าที่ เรามีหน้าที่ต้องมีหรือใช้มันอย่างถูกต้อง

จรวยพร ธรณินทร์^๕ ได้อธิบายลักษณะของคุณธรรมว่า “คุณธรรม ” หมายถึง สภาพคุณงามความดี เป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น ๒ ความหมาย คือ

๑. ความประพฤติดีงาม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี หลักกฎหมาย จรรยาบรรณวิชาชีพ
๒. การรู้จักไตร่ตรองว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ และอาจกล่าวได้ว่า คุณธรรม คือ จริยธรรมแต่ละข้อที่นำมาปฏิบัติจนเป็นนิสัย เช่น เป็นคนซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีความรับผิดชอบ

คำว่า “คุณธรรม” หมายถึง ความประพฤติที่แสดงถึงคุณลักษณะของอุปนิสัยที่ดี ในการเลือกตัดสินใจการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพอดี ๆ ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ความพอดีนี้เป็นความพอดีของแต่ละบุคคลซึ่งจะเป็นผู้กำหนดความพอดีจากการใช้หลักเหตุผลและความรู้ (ปัญญา) ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่จะได้จากความชำนาญทางการลงมือปฏิบัติจริง ๆ มาเป็นตัวกำหนด การเลือกตัดสินใจกระทำทำให้เกิดความพอดีที่เรียกว่า “คุณธรรมเป็นผลมาจากนิสัย”^๖

ประเวศ วะสี^๗ ได้กล่าวถึง สังคมคุณธรรม ที่มีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ควรประกอบด้วยคุณธรรมที่พึงประสงค์อย่างน้อย ๘ ประการ ดังนี้

๑. ความซื่อสัตย์สุจริต
๒. ความมีน้ำใจ ความไม่ทอดทิ้งกัน ความมีจิตสาธารณะรับผิดชอบต่อส่วนรวม

^๕ จรวยพร ธรณินทร์, ความหมายและหลักการของคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ และธรรมาภิบาล , [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.charuaypontorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=5375831&Ntype=6> [๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

^๖ Richard Mckeeon, **The Basic Works of Aristotle** : Ethica Nicomachea, tr. W.D. Ross, (New York: Random House, 1931), p. 959.

^๗ ประเวศ วะสี, **คุณธรรมนำการพัฒนา ยุทธศาสตร์สังคมคุณธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๕๕) , หน้า ๑๐.

๓. มีความขยันขันแข็ง อดทน อดกลั้น พึ่งตนเองได้ ไม่มัวเมาในอบายมุข
๔. มีสัมมาชีพ มีความพอเพียง
๕. มีความเคารพศรัทธาและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน สามารถรวมตัวกัน

คิดร่วมทำอย่างเสมอภาค

๖. อนุรักษ์วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีการใช้อย่างเป็นธรรม และยั่งยืน

๗. มีความยุติธรรมและแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี
๘. มีการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การสังเคราะห์คุณลักษณะที่ดีของคนไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดในมาตรการศึกษาชาติและชุดของคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการวิจัยของ สุวิมล ว่องวานิช และนางลักขณ์ วิรัชชัย พบว่า คุณลักษณะที่จำเป็นต้องพัฒนา ๓ ด้าน ได้แก่^๔

๑. คุณลักษณะด้านคุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นสภาพความดีงามในด้านต่าง ๆ รวม ๔ ชุด ดังนี้

๑.๑ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยแรงผลักดัน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร อดทน ความสามารถพึ่งตนเอง และการมีวินัย

๑.๒ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ฉันทะ สัจจะ ความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความกตัญญู

๑.๓ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยยึดประวิงหรือดักเตือนให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ได้แก่ ความมีสติและรอบคอบ และความตั้งใจดี

๑.๔ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยส่งเสริมให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ได้แก่ ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อต่อกัน ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เอาเปรียบผู้อื่น อะลุ่มอล่วย และถ้อยทีถ้อยอาศัย

^๔ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานเบื้องต้นการเสริมสร้างคุณธรรมในระบบการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : วิ,ที,ซี, คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑-๑๒.

๒. คุณลักษณะด้านสังคม หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความมีกิริยามารยาท การปรับตัว ความตรงต่อเวลา ความสุภาพ การมีสัมมาคารวะ การพูดจาไพเราะ และอ่อนน้อมถ่อมตน

๓. คุณลักษณะด้านการเรียนรู้ หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหาความรู้ การทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความใฝ่เรียนใฝ่รู้ ความรักโรงเรียน และความรักการอ่าน

อีกนัยหนึ่ง คุณธรรม หมายถึง หลักจริยธรรมที่สร้างความรู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดีในทางศีลธรรม มีคุณคุณภาพ ความภายในความดี คือ ความชื่นชม ยกย่อง ในขณะที่การกระทำชั่ว ย่อมนำความเจ็บปวดมาทำให้การเป็นผู้มีคุณธรรมเป็นเกณฑ์สากลที่ตรงกัน เช่น การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น เป็นสภาพการณ์ของการทำความดี คือ ความเหมาะสมตามควรต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม ด้วยหลักจริยธรรมที่สามารถจำแนกได้ สามารถสั่งสอนอบรมให้ปฏิบัติตามมาตรฐานของพฤติกรรมที่ถูกต้อง มีสติสัมปชัญญะ รับผิดชอบชั่วดี ตามทำนองคลองธรรม มีลักษณะนิสัยและความตั้งใจหรือเจตนาที่ดีงาม คุณธรรมที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม^๕

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดี คุณสมบัติที่เป็นคนดี ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งพร้อมที่จะกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น หรือทั้งตนเอง และผู้อื่น การกระทำหรือการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลของการกระทำนั้น ๆ ถ้ามีการกระทำที่ดีย่อมก่อให้เกิดผลที่ดี หรือสภาพคุณงามความดี และอีกหลาย ๆ ศาสนากล่าวถึงเรื่อง “คุณธรรม” ไว้เช่นกันว่า เป็นสภาพแห่งความดีงาม ความสุขุม และสันติสุข หรือ “เราจะบรรลุคุณธรรมได้ก็ต่อเมื่อเราบริจาสิ่งที่เรารัก” และคุณธรรมนั้นยังมีความหมายที่เป็นเครื่องของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจิตใจทั้งโดยตรงและอ้อม มีความสำคัญสำหรับความเป็นอยู่ เพราะเป็นรากฐานของคนดี

^๕ พระมหาสิทธิจิต รัตนวีสี, *คุณธรรมกับการพัฒนานักเรียนในยุคปฏิรูปการศึกษา*, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/BO/Handle/documentary/article_IE_textbox1.php?article_id=647&articlegroup_id=142 [๒๐ กรกฎาคม, ๒๕๕๕].

๒.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ของคุณธรรมจริยธรรม

คุณธรรมจริยธรรม มีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์มาก เพราะจริยธรรมเป็นทั้งธรรมชาติและเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์เป็นที่ยอมรับว่า จริยธรรมที่ดี จะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะช่วยให้สังคมมีความสุขสงบมนุษย์มีศีลอยู่ในตัว และพัฒนาไปอย่างมีระบบ จริยธรรมที่ดียังเป็นปัจจัยพื้นฐานในการเอื้อประโยชน์ให้กับธรรมชาติ ทำให้มนุษย์สามารถมีชีวิตได้อย่างมีความสุข รวมไปถึงครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และคนทั่วโลก

ประกาศรี สืออ่ำไพ ^{๙๐} อธิบายว่า จริยธรรมเป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ประกอบด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง สังคมที่ขาดกฎเกณฑ์ ทุกคนสามารถทำทุกอย่างได้ตามอำเภอใจ ย่อมเดือดร้อนระส่ำระสาย ขาดผู้นำ ผู้ตาม ขาดระบบ ที่กระชับความเข้าใจ เป็นแบบแผนให้ยึดปฏิบัติ การหย่อนระเบียบวินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิ และหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคล ชาติใดไร้ระเบียบวินัยย่อมยากที่จะพัฒนาไปได้ทัดเทียมชาติอื่น จึงควรประพฤติตามจารีตประเพณีของสังคม

๒. สังคม (Society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผน ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมที่งดงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นกลุ่มชนที่ขยายวงกว้าง เรียกว่า สังคม

๓. อิสระเสรี (Autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับ ก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษา และประสบการณ์ในชีวิต มีความสุขอยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้ว สามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองและชักนำตนเองได้ อยู่ในทำนองคลองธรรม

วสิน อินทสระ^{๙๑} ได้กล่าวถึงความสำคัญของจริยธรรม ดังนี้

๑. จริยธรรมเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง มั่นคงและสงบสุขของปัจเจกชน สังคม และประเทศชาติอย่างยิ่ง รัฐควรส่งเสริมประชาชนให้มีจริยธรรมเป็นอันดับแรก เพื่อให้เป็นแกนกลางของการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทั้งเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง การปกครอง การพัฒนาที่ขาดจริยธรรมเป็นหลักยึดย่อมเกิดผลร้ายกว่าดี เพราะผู้มีความรู้แต่ขาดคุณธรรมย่อมก่อความเสียหายได้มากกว่าผู้ดี้อยความรู้ โดยท่านกล่าวว่า “ผู้มีความรู้แต่ไม่รู้วิธีที่จะประพฤติดน

^{๙๐} ประกาศรี สืออ่ำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

^{๙๑} วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกาว, ๒๕๔๑), หน้า ๖-๘.

ยอมก่อความเสื่อมเสียได้มากกว่าผู้มีความรู้่น้อย ถ้าเปรียบความรู้เหมือนดิน จริยธรรมยอมเป็นเหมือนน้ำ ดินที่ไม่มีน้ำยึดเหนี่ยวเกาะกุม ย่อมเป็นฝุ่นละอองให้ความรำคาญมากกว่าให้ประโยชน์ คนที่มีความรู้แต่ไม่มีจริยธรรม จึงมักเป็นคนที่ก่อความรำคาญหรือเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นอยู่เนื่อง ๆ”

๒. การพัฒนาบ้านเมืองต้องพัฒนาจิตใจคนก่อน หรืออย่างน้อยก็ให้พร้อม ๆ กัน ไปด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาวิชาการอื่น ๆ เพราะการพัฒนาที่ไม่มีจริยธรรมเป็นแก่นนั้นจะสูญเปล่าและเกิดผลเสียเป็นอันมาก ทำให้บุคคลลุ่มหลงในวัตถุและอบายมุขมากขึ้น การที่เศรษฐกิจต้องเสื่อมโทรม ประชาชนทุกข์ยาก เพราะคนในสังคมละเลยจริยธรรม กอบโกยเอาทรัพย์สินไว้เป็นประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป ขาดความเมตตาปรานี แล้งน้ำใจในการดำเนินชีวิตซึ่งกันและกัน

๓. จริยธรรมมิได้หมายถึง การถือศีลกินเพล เข้าวัดฟังธรรมจำศีลภาวนา โดยไม่ช่วยเหลือทำประโยชน์ให้แก่สังคม แต่จริยธรรมหมายถึงความประพฤติ การกระทำและความคิด ที่ถูกต้องเหมาะสม การทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เว้นสิ่งควรเว้น ทำสิ่งควรทำ ด้วยความฉลาดรอบคอบ รู้เหตุรู้ผล ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคล ดังนั้นจะเห็นว่าจริยธรรมจึงจำเป็นและมีคุณค่าสำหรับทุกคนในทุกวิชาชีพทุกสังคม สังคมจะอยู่รอดได้ก็ด้วยจริยธรรม

๔. การทุจริต คดโกง การเบียดเบียนกันในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้สังคมเสื่อมโทรม มีสาเหตุมาจากการขาดจริยธรรมของคนในสังคม ทรัพยากรธรรมชาติในโลกนี้น่าจะพอเลี้ยงชาวโลกไปได้อีกนาน ถ้าชาวโลกช่วยกันละทิ้งความละโมภโลภมาก แล้วมามีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายช่วยกันสร้างสรรค์สังคม ยึดเอาจริยธรรมเป็นทางดำเนินชีวิต ไม่ใช่ยึดเอาลาภยศ ความมีหน้ามีตาในสังคมเป็นจุดหมาย ถ้าสิ่งนั้นจะเกิดขึ้นก็ให้ถือเป็นเพียงผลพลอยได้และนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการประพฤติดุธรรม เช่น อาศัยลาภผลเป็นเครื่องมือในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ อาศัยยศและความมีหน้ามีเกียรติในสังคมเป็นเครื่องมือในการจูงคนผู้เคารพนับถือเข้าหาธรรม

๕. จริยธรรมสอนให้เราเลิกลุ่หมิ่นกษัตริย์คนจน ให้เอาใจใส่ดูแลเอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นบุพการีของชาติ สอนให้เราถ่อมตัวเข้ากันได้ดีกับคนทั้งหลาย และไม่วางโตโอหังอวดดี หรือก้าวร้าวผู้อื่น สอนให้เราลดทิฐิมานะลงให้มาก ๆ เพื่อจะได้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงไม่หลงสำคัญตัวว่ารู้ดีกว่า มีความสามารถกว่าใคร ผู้นำที่มีจริยธรรมสูงยอมเป็นที่เคารพ กราบไหว้ของผู้คนทั้งหลายได้อย่างสนิทใจ เราจึงควรเลือกผู้นำที่สามารถนำความสงบสุขทางใจมาสู่มวลชนได้ด้วย เพื่อสันติสุขจะเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๑๒} ได้กล่าวถึงความสำคัญของจริยธรรมว่า ในการจัดการศึกษาควรเน้นคุณธรรมจริยธรรม เพราะคุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนไทย หากได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอย่างสม่ำเสมอผู้เรียนจะเป็นคนมีคุณภาพ เป็นทั้งคนดี คนเก่ง และมีแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมที่ถูกต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมและประเทศชาติในอนาคต ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมควรมีนโยบายที่ชัดเจนด้วยการจัดให้มีหลักสูตรการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเชิงปฏิบัติการแก่ผู้เรียนด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติและนำความรู้ไปใช้ให้ถูกทางเกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ คุณธรรมและจริยธรรมที่โรงเรียนควรสร้างให้แก่ผู้เรียน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความอดทน และความอดสาหัส

คำ พาทอม^{๑๓} กล่าวว่าจริยธรรมมีประโยชน์ ดังนี้

๑. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีระเบียบ เป็นระบบ มีความอบอุ่น มีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีสันติภาพ
๒. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเอง มีความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบ ต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ
๓. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์สามารถกำหนดเป้าหมายของชีวิต การดำเนินชีวิตและการพัฒนาชีวิตให้สำเร็จตามเป้าหมาย
๔. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตนเองให้เข้ากับบุคคลอื่น ๆ และสังคมได้อย่างมีระบบเป็นระเบียบ
๕. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหาของชีวิตและมีความสามารถจัด บัดเป่าให้ทุกขจางหมดไปได้
๖. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์มีเครื่องยึดเหนี่ยวและมีหลักปฏิบัติ เพื่อป้องกันการเบียดเบียนการเอารัดเอาเปรียบกันในทางส่วนตัวและสังคม
๗. จริยธรรมช่วยพัฒนาคุณธรรมชีวิต ให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีงาม มีสุขภาพจิต และสุขภาพกายดีเป็นชีวิตที่สมบูรณ์
๘. จริยธรรมช่วยสร้างสันติภาพในสังคมและสร้างสันติภาพของโลก

^{๑๒} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, มหาวิทยาลัยที่ทางแยก : จุดประกายวิสัยทัศน์อุดมศึกษาไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๒.

^{๑๓} คำ พาทอม, ธรรมเพื่อชีวิต, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๔) , หน้า ๕.

๕. จริยธรรมเป็นวิถีทางแห่งปัญญา ทำให้มนุษย์มีเหตุผลรู้จักใช้สติปัญญา แก้ปัญหาของชีวิต มีความเชื่อมั่นในการทำความดี โดยนำเอาหลักจริยธรรมมาเป็นเครื่องมือ แก้ปัญหาชีวิตแก้ปัญหาสังคม

๑๐. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์เป็นคนหนักแน่น มีความขยันอดทน มานะต่อสู้ เพื่อเอาชนะความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

สรุปว่า คุณธรรมจริยธรรมจริยธรรมเป็นการแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ ที่ดีงาม ซึ่งสะท้อนคุณธรรมภายในจิตใจให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็นพื้นฐานของคุณงามความดี ที่พัฒนาคุณธรรมชีวิต ให้เป็นมนุษย์มีชีวิตที่ดีงาม มีสุขภาพจิต และสุขภาพกายดีเป็นชีวิต ที่สมบูรณ์ สามารถเอาไปประกอบกับการใช้ชีวิตประจำวันได้ อย่างมีความสุข ทั้งทางกาย และทางใจ ซึ่งช่วยให้มนุษย์มีความหนักแน่นต่อหน้าที่การงาน และการเรียน

๒.๑.๓ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม

โสเครตีส^{๑๔} (Socrates) มีความเห็นว่า คุณธรรมที่แท้จริงมีคุณค่าภายในตัวของ มัน คือ ทำให้ผู้ครอบครองความดีเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และ “เพลโต” เน้นว่า คุณธรรมต้อง ตั้งอยู่บนความรู้ สิ่งที่ยึดถือว่าเป็นคุณธรรม เช่น ความกล้าหาญ ความพอดี ความยุติธรรม และศาสนกิจ จะไม่เป็นคุณธรรม หากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ไม่มีความรู้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ สังคมที่คนในสังคมไม่มีคุณธรรมจริยธรรม ก็จะเป็นสังคมไร้ระเบียบ มีการเบียดเบียน ละเมิด และขัดแย้งกัน

เพียเจท์^{๑๕} นักจิตวิทยาชาวสวิสแบบปัญญานิยมและเป็นผู้ศึกษาเด็กโดยการสังเกต เพียเจท์พบว่าขั้นตอนของการพัฒนาทางด้านจริยธรรมมีความคล้ายคลึงกับขั้นตอนการพัฒนา ทางด้านสติปัญญาของเด็ก เพียเจท์ เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กมีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับการพัฒนาทางด้านสติปัญญา ซึ่งการพัฒนานั้นยังเกี่ยวข้องกับการที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม การที่เด็กได้คบเพื่อนหรือเล่นกับเพื่อน (Peer interaction) ก็มีความสำคัญ มากต่อการพัฒนาจริยธรรม

^{๑๔} ขนิษฐา กาญจนรังสสินนท์. **คุณธรรมจริยธรรม**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.dmsc.moph.go.th/cleangov/knowledge/Ethics.stm> [๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

^{๑๕} นิออน พินประดิษฐ, จริยธรรม : ทฤษฎีและการพัฒนา, (ขอนแก่น : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓-๒๔.

จริยธรรมวิพากษ์ (Moral judgment) หรือการที่เด็กจะตัดสินว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว ก็ได้มีการพัฒนาขึ้นในขณะที่เด็กโตขึ้น รู้จักคิดอย่างใช้เหตุผล และมีความเข้าใจถึงทัศนคติของผู้อื่นซึ่งพัฒนาการทางจริยธรรมนี้มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับสติปัญญาและอายุของเด็ก จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ของเพียเจต์ เขาได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็ก ออกเป็น ๔ ข้อใหญ่ๆ ดังนี้

๑. ขั้นก่อนจริยธรรม (Pre-moral stage) ในช่วงสี่ปีแรกของชีวิต เด็กยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎระเบียบของสังคม และไม่รู้ว่าจะระเบียบหรือกฎต่าง ๆ มีไว้เพื่ออะไร หรือรู้ก็น้อยมาก เด็กวัยนี้จะเล่นโดยไม่คำนึงถึงกฎกติกาใด ๆ แต่อย่างไรก็ตาม เพียเจต์เชื่อว่าแนวคิดที่ว่าอะไรผิดอะไรถูก ได้รับการเริ่มฝังรากมาบ้างตั้งแต่วัยทารก

๒. ขั้นรู้ความหมายของจริยธรรม (Moral realism) เป็นการพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กในช่วงอายุห้าถึงเจ็ดปี ขั้นตอนนี้หรืออาจเรียกว่า Stage of heteronomous morality (ขั้นยอมรับกฎเกณฑ์ระเบียบหรือคำสั่งจากผู้มีอำนาจเหนือตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อแม่และครู) การที่เด็กจะตัดสินใจว่าอะไรผิดมากหรือน้อย จะถือเอาขนาดของความเสียหายที่เด็กได้ทำไป คือทำของเสียหายมากก็ผิดมากทำของเสียหายน้อยก็ผิดน้อย ส่วนในเรื่องของเจตนาจะทำผิดหรือไม่ได้เจตนาอันเด็กไม่คำนึงถึง ในวัยนี้เด็กจะมีความเชื่อว่ากฎเกณฑ์หรือระเบียบต่าง ๆ เกิดจากบิดา มารดา หรือครู รู้จักเกรงกลัวผู้ใหญ่และเห็นว่าคำสั่งหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตาม

๓. ขั้นระยะช่วงต่อระหว่างขั้นที่ ๒ และขั้นที่ ๔ (Transitional stage) เป็นการพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กในช่วงอายุเจ็ดถึงเก้าปีโดยประมาณ เด็กในวัยนี้จะมีการเล่นกับเพื่อน คบเพื่อน และผูกความสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้น ใกล้ชิดกับเพื่อนมากขึ้น เริ่มมีการให้และรับระหว่างกันและกัน เด็กในวัยนี้จะรู้ว่าการทำผิดจะต้องได้รับโทษเป็นการตอบแทน และขั้นตอนนี้จะเป็นช่วงวัยที่เด็กเริ่มคำนึงถึงความคิดเห็นของผู้อื่น คือไม่ได้คิดถึงความเห็นของตนฝ่ายเดียว

๔. ขั้นพิจารณาจริยธรรมจากความเกี่ยวข้อง (Stage of moral relativism) เป็นขั้นพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กอายุประมาณ ๑๐ ถึง ๑๑ ปี เป็นระยะที่เด็กเริ่มพัฒนาจริยธรรมขั้นสูงระดับมีความคิดว่าอะไรผิดอะไรถูกโดยใช้เหตุผล โดยคำนึงถึงความยุติธรรมในความคิดอ่านของเขา เด็กมีเพื่อนมากขึ้นและสังคมกับเพื่อนมากขึ้น เด็กเริ่มมีกฎเกณฑ์มีความคิดของตัวเอง หรือยึดหลักแห่งตน (Autonomous moral thinking) เด็กจะพิจารณาจากผลที่เกิดจากการกระทำด้วย เด็กโตจะตัดสินใจผิดถูกจากสถานการณ์และความเกี่ยวข้องของสถานการณ์หรือความเกี่ยวข้องของเหตุการณ์นั้นกับบุคคล เด็กวัยนี้ยังเชื่อว่า กฎระเบียบต่าง ๆ

อาจเปลี่ยนแปลงได้บ้างตามแต่สถานการณ์และการยอมรับหรือการตกลงกันในกลุ่มกับเพื่อน ๆ เช่น ในการเล่นเกม เป็นต้น ในเรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบของเด็กถือว่าเป็นผลผลิตของการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนในสังคมจึงอาจเปลี่ยนแปลงได้

เพียเจท์ ได้กล่าวด้วยสรุปว่า เมื่อเด็กเจริญเติบโตมีอายุมากขึ้น จะมีความคิดอ่านในเรื่องจริยธรรมอย่างมีเหตุผลยิ่งขึ้น เพียเจท์อธิบายว่า เด็กอายุสี่ถึงเจ็ดปี รู้เรื่องจริยธรรมแบบ Heteronomy คือระเบียบวินัย หรือความดี ความชั่ว กำหนดโดยผู้มีอำนาจ เช่น พ่อแม่ หรือครู ถ้าผู้ใหญ่ด่าว่า ชี้ว่าผิดหรือถูกก็ต้องเป็นไปตามนั้น เมื่อเด็กอายุย่างเข้าวัย ๑๐ ปี หรือกว่านั้น เด็กจะมีความคิดอ่านในเรื่องจริยธรรม มีเหตุผลมากขึ้น ซึ่งเรียกว่า Autonomous thinking คือเด็กเริ่มมีเหตุผลของตัวเองโดยเชื่อมโยงกับเรื่อง หรือปัจจัยอื่น ๆ และที่สำคัญยังโยงเกี่ยวกับความคิดเห็นของเพื่อน ๆ ของเขาด้วย การที่เปิดใจ การให้เด็กได้เล่นด้วยกันแบบร่วมมือซึ่งกันและกัน (Cooperation) จะทำให้มีพัฒนาจริยธรรมดีขึ้น และมี Autonomous thinking มากขึ้น

โคลเบอร์ก^{๑๖} ศึกษางานของ เพียเจท์ และได้ยึดทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์ เป็นหลักในการสร้างทฤษฎี กล่าวคือเชื่อว่ามนุษย์จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นขั้น ๆ จากขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูงขึ้นตามลำดับ จนสามารถคิดหาเหตุผลแบบนามธรรมได้อันเป็นขั้นสูงสุด โคลเบอร์ก ได้ทำการศึกษาบุคคลต่างเชื้อชาติ ต่างวัฒนธรรมทั้งในทวีปยุโรป เอเชีย และอเมริกา พบว่า จากการศึกษาบุคคลอย่างกว้างขวางสามารถแบ่งระดับพัฒนาการทางจิตใจ และการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ออกเป็น ๓ ระดับ ซึ่งแต่ละระดับแบ่งออกเป็น ๒ ขั้น ดังนี้

๑. ระดับก่อนเกณฑ์ (Preconventional Level) หรือระดับก่อนมีจริยธรรมอย่างแน่นอนของตนเอง เป็นระดับที่บุคคลยึดตนเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจ การกระทำ การจะทำอะไรก็นึกถึงประโยชน์ที่ตนจะได้รับเป็นใหญ่ จะพิจารณาถึงอำนาจของผู้ใหญ่ หรือผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการกระทำทางร่างกายโดยมิได้คำนึงถึงการกระทำนั้นจะส่งผลต่อบุคคลอื่นอย่างไร ระดับนี้แบ่งออกเป็น ๒ ขั้น

ขั้นที่ ๑ หลักการเชื่อฟังคำสั่งและหลบหนีการถูกลงโทษ บุคคลที่มีการตัดสินใจอยู่ในขั้นนี้จะตัดสินใจการกระทำดี-เลว ถูก-ไม่ถูก โดยพิจารณาที่ผลการกระทำว่าจะส่งผลต่อตนเองอย่างไร หลบหลีกการถูกลงโทษทางกาย เพราะกลัวได้รับความเจ็บปวด ยอมทำตามคำสั่งบุคคลที่มีอำนาจทางกายเหนือตน บุคคลที่ใช้การตัดสินใจขั้นนี้มักเป็นเด็กอายุ ๒-๗ ปี

^{๑๖}พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุษย์, ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

ขั้นที่ ๒ หลักการแสวงหารางวัล บุคคลที่มีการตัดสินใจอยู่ในขั้นนี้ เป็นผู้ถือว่าการกระทำที่ถูกต้องคือ การกระทำที่สนองความต้องการของตนและทำให้ตนเกิดความพอใจ การสัมพันธ์กับบุคคลอื่นเป็นไปในลักษณะแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน การกระทำแบบดีมาดีตอบ ร้ายมาร้ายตอบ เข้าทำนองตาต่อตาฟันต่อฟัน บุคคลที่ใช้การตัดสินใจขั้นนี้มักเป็นเด็กอายุ ๙-๑๐ ปี

๒. ระดับตามเกณฑ์ (Conventional Level) เป็นระดับที่บุคคลเรียนรู้ที่จะกระทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยของตน กระทำตามกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของศาสนา รู้จักที่จะเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความสามารถที่จะแสดงบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสมเมื่ออยู่ในสังคม ให้ความสำคัญต่อความคาดหวังของสังคม การดำเนินหรือยกย่องชมเชยจากสังคมเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของบุคคลที่อยู่ในระดับนี้ได้ ระดับนี้แบ่งออกเป็น ๒ ขั้น ได้แก่

ขั้นที่ ๑ หลักการทำตามผู้อื่นเห็นชอบ พฤติกรรมที่ดีตามที่เสนอแนะของผู้ใช้ หลักการตัดสินใจขั้นนี้ก็คือ การทำให้บุคคลอื่นพอใจและยอมรับ ลักษณะที่เด่นก็คือ การคล้อยตาม และพยายามทำตนให้บุคคลอื่นรักหรือมองเห็นว่าน่ารัก บุคคลที่ใช้การตัดสินใจขั้นนี้มักจะเป็นเด็กอายุ ๑๐-๑๓ ปี

ขั้นที่ ๒ หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม บุคคลจะเริ่มมองเห็น ให้ความสำคัญของกฎเกณฑ์ และระเบียบต่าง ๆ เห็นความสำคัญของการทำหน้าที่ของตน แสดงการยอมรับ เคารพในอำนาจและมุ่งรักษาไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ทางสังคม บุคคลที่ใช้การตัดสินใจขั้นนี้มักเป็นเด็กอายุ ๑๓-๑๖ ปี และผู้ใหญ่โดยทั่วไป

๓. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional Level) หรือระดับจริยธรรม อย่างมีวิจารณญาณในระดับการตัดสินใจพฤติกรรมใด ๆ เป็นไปตามความคิดและเหตุผลของตนเอง และตัดสินใจไปตามที่ตนคิดว่าเหมาะสมไม่ทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเดียว แต่พิจารณาถึงจริยธรรมที่ตนยึดเป็นหลักด้วย และการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ของสังคมอาจทำได้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ระดับนี้แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นเช่นกัน ได้แก่

ขั้นที่ ๑ หลักการทำตามสัญญาสังคม ขั้นนี้ยึดประโยชน์และความถูกต้องเฉพาะเรื่อง เฉพาะกาลเทศะเป็นการกระทำที่เป็นไปตามข้อตกลงและยอมรับกับบุคคลที่มีจิตใจสูง โดยจะต้องนำเอากฎเกณฑ์ของสังคม กฎหมาย ศาสนา และความคิดเห็นของบุคคลรอบข้างมาร่วมในการพิจารณาความเหมาะสมด้วยใจเป็นกลาง แล้วตัดสินใจโดยยึดความถูกต้องที่ตนเองวินิจฉัยอีกครั้งหนึ่ง โดยยึดหลักความสำคัญของส่วนรวม เข้าใจสิทธิของตนและผู้อื่น สามารถควบคุมตนเองได้ มีความภาคภูมิใจเมื่อทำดี และละอายใจตนเองเมื่อทำชั่ว บุคคลที่ใช้การตัดสินใจขั้นนี้ มักเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า ๑๖ ปีขึ้นไป

ขั้นที่ ๒ หลักการยึดอุดมคติสากลหรือคุณธรรมสากล มีลักษณะแสดงถึงความเป็นสากล นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ในสังคมของตน มีความยืดหยุ่นทางจริยธรรม เพื่อจุดมุ่งหมายบั่นปลายอันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ มีหลักธรรมประจำใจของตนเอง มีความเกลียดกลัวในความชั่ว เลื่อมใสศรัทธาในความดีงาม บุคคลที่มีการตัดสินใจเช่นนี้ส่วนใหญ่เป็นวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง

สรุปว่า ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม เป็นการศึกษาเรียนรู้ พัฒนา ที่เป็นการค้นพบอันยิ่งใหญ่ของนักวิชาการทั้งหลาย ที่มีความสนใจเกี่ยวกับคุณธรรม คุณงามความดี มีการพัฒนาในความคิดไปตามยุคตามสมัยที่ต้องการเรียนรู้ พัฒนา เพื่อได้มาในแนวคิด ทฤษฎี ที่ใหม่ ออกมาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เอาไปปฏิบัติ เป็นแนวคิดของตัวเอง ประกอบการเรียนรู้ การสอน เอาแบบอย่างในทางที่ดีจนเป็นนิสัย อย่างมีระบบระเบียบ

๒.๒ แนวคิดวิธีดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จ

การสร้างกำลังใจด้วยวิธีต่าง ๆ ต้องมีการศึกษาฝึกหัดพัฒนาเรียนรู้เรื่อยไป ฝึกบ่อย ๆ ให้เกิดความเคยชินจนเป็นนิสัย ก็จะทำให้เรากลายเป็นคนเข้มแข็งและมีกำลังใจอันเป็นพลังผลักดันให้ชีวิตประสบความสำเร็จในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าด้านการศึกษา ด้านการงาน และอื่น ๆ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ^{๑๑} ได้กล่าวให้พรปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๑ ว่า คนที่จะประสบความสำเร็จ ความดีงามในชีวิต มาจากความเก่งและบวกกับความโชคดี คือ ความเก่ง เก่ง หมายถึง ความรู้ ความสามารถที่เรา มีความพร้อมที่จะทำงานตามที่คิดหรือได้รับมอบหมาย บางคนมีความรู้ มีความสามารถและพร้อมที่จะทำแต่ขาดโอกาสเมื่อไม่มีโอกาสก็ไม่ได้ใช้ความเก่งให้เปล่งประกายสมกับที่มี ก็เหมือนดาบที่อยู่ในฝักไม่ได้ชักออกมาใช้ จึงต้องรอโอกาส บางคนมีโอกาสดีเหลือเกิน แต่ก็ปล่อยให้โอกาสผ่านไป ในที่สุดก็กลายเป็นคนที่เสียโอกาสเพราะไม่ตัดสินใจ เขาจึงบอกว่าสถานการณ์สร้างวีรบุรุษหรือวีรสตรี เพราะเมื่อมีสถานการณ์มีโอกาสดีก้าวจะทำและในที่สุดก็ประสบความสำเร็จ

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พรปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๑**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=632&articlegroup_id=21 [๑๘ กรกฎาคม, ๒๕๕๕].

คม สุวรรณพิมล^{๑๔} ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “The Life ชีวิตง่าย ๆ สมายดี” ไว้ในตอนท้ายของเล่มว่า การดำเนินชีวิตให้มีความสุขและความสำเร็จนั้น มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. เข้าใจตนเอง หัวใจของความสุข และความสำเร็จ คุณต้องรู้จักตัวเอง รู้ความต้องการของตัวเอง สร้างคุณค่าและความเชื่อมั่นในตนเอง เพื่อเป็นพื้นฐานที่แข็งแกร่งสู่ความสุขที่ยั่งยืน การกระทำทุกอย่างเริ่มต้นด้วยความเชื่อ การมีเป้าหมายในชีวิต และมีกำลังใจที่จะเดินทาง ชีวิตที่คุณสามารถเลือกได้ด้วยตัวของตัวเอง การเป็นตัวของตัวเอง และกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า การสร้างคุณค่าในตนเองอยู่ตลอดเวลา สร้างศักดิ์ศรีให้ตนเองด้วยการกระทำ

๒. เข้าใจผู้อื่น เมื่อคุณสร้างพื้นฐานที่ดีให้กับตนเองแล้ว สิ่งสำคัญของความสำเร็จคือการที่คุณต้องติดต่อสร้างสัมพันธ์กับคนอื่น ดังนั้น ในขั้นนี้ คุณต้องพัฒนาศาสตร์ของการสร้างความสัมพันธ์ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การมองผู้อื่นในแง่บวก และการมองโลกในแง่ดี การสร้างความสัมพันธ์ที่เริ่มต้นจากความจริงใจ ดูแลความสัมพันธ์กับทุกคน การให้เกียรติและเห็นคุณค่ากับทุกคน

๓. นำไปปฏิบัติ เมื่อคุณเรียนรู้และสร้างทักษะตนเอง ทั้งในด้านการเข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่นแล้ว สิ่งสุดท้าย คือ การนำไปปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัตินั้น โดยธรรมชาติแล้วมักจะพบข้อติดขัดหลายอย่าง ซึ่งสามารถสรุปประเด็นที่ช่วยให้คุณลดปัญหาที่อาจเกิดขึ้น การวางแผนให้กับชีวิต การกำจัดเรื่องความวิตกกังวลในใจ การดำเนินชีวิตโดยเน้นการกระทำที่เหมาะสมให้อยู่ในเป้าหมาย และแผนชีวิตที่วางไว้ ให้ความสำคัญกับเวลา และใช้เวลาในชีวิตให้คุ้มค่าที่สุด การเอาชนะอุปสรรคและการต่อต้านจากผู้อื่น ใส่ใจและสนใจใฝ่รู้อย่างสม่ำเสมอ ดูแลอารมณ์บ้างเพื่อให้กำลังใจกับชีวิต ปลดปล่อยความเป็นเด็ก และจินตนาการในวัยเด็ก

สรุปว่า การดำเนินชีวิตให้มีความสุขและความสำเร็จ นั้น สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้คือการเข้าใจตัวเองให้ดีเสียก่อนว่าจะไปได้ไหม ชอบไหม ทำไปแล้วมีความสุขไหม เชื่อใจตัวเองอย่างดี จากนั้นก็เข้าใจคนอื่น สร้างมนุษยสัมพันธ์ การมองผู้อื่นในแง่บวก และการมองโลกในแง่ดี เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง เพราะเรื่องบางเรื่องเราไม่สามารถทำคนเดียวได้ จำเป็นอย่างยิ่งเราต้องอยู่แบบสังคม เพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จได้

^{๑๔} คม สุวรรณพิมล, The Life ชีวิตง่าย ๆ สมายดี, (กรุงเทพมหานคร : ชูเรก้า, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๒.

ปกรณ์ วงศ์รัตนพิบูลย์^{๑๕} ได้กล่าวถึงคุณลักษณะเด่นของผู้ประสบความสำเร็จ

๑๐ ประการ ซึ่งเป็นทางสู่ความสำเร็จดังนี้

๑. **กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองตลอดเวลา** การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่ดี ทุกคนก็รู้ แต่ก็มีน้อยคนที่จะยอมเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเอง เพราะความกลัวในเรื่องต่างๆ เช่น กลัวล้มเหลว กลัวถูกปฏิเสธ และกลัวเสียหาย เป็นต้น ทำให้เลือกที่จะอยู่ในพื้นที่แห่งความคุ้นเคย (Comfort Zone) จึงเท่ากับข้อยู่กับที่ไม่มีความก้าวหน้าในงานเลย ดังนั้น เราต้องกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง ทำในสิ่งที่ยากขึ้นเรื่อย ๆ โดยคิดว่าถ้าหากไม่สำเร็จก็จะได้ประสบการณ์ชีวิตเองจะทำให้เรากล้าทำมากขึ้น

๒. **มีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน** การจะประสบความสำเร็จ ต้องกล้าที่จะตั้งเป้าหมาย แล้วควรจะชัดเจนด้วย เพราะถ้าเราไม่มีเป้าหมาย ชีวิตของเราก็คงเดินไปเรื่อย ๆ ไม่ถึงไหนซักที แต่ถ้ามีเป้าหมาย เมื่อเราทำถึงแล้วจะได้ตั้งเป้าหมายเพิ่มขึ้นไปอีก เราจะได้ประสบความสำเร็จเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป้าหมายในงานก็เช่นเดียวกัน หลายคนไม่ค่อยได้ตั้งเป้าหมายว่าเราจะทำอะไรบ้างในแต่ละช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เช่น ปีนี้ , เดือนนี้, สัปดาห์นี้ หรือวันนี้ เพราะคิดว่าตัวเองมีงานเยอะอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องตั้ง แต่จริงๆ แล้ว การตั้งเป้าหมายแล้วทำได้ก็จะทำให้เรามีความสุข แล้วอยากจะทำอีกเรื่อยๆ หากไม่สำเร็จบ้างก็ลองตั้งใหม่เดี๋ยวก็น่าจะสำเร็จเอง คนที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่มักจะสามารถเล่าเป้าหมายของเขาได้ชัดเจนจนเห็นภาพ

๓. **เผชิญหน้ากับความล้มเหลวแล้วเริ่มใหม่** คุณลักษณะเด่นข้อนี้มีอยู่ในทุกคนที่ประสบความสำเร็จ เพราะเขาจะลุกขึ้นมาได้ทุกครั้งที่เขาล้มเหลว แล้วมุ่งมั่นต่อไปจนในที่สุดไม่มีอะไรขวางกั้นเขาได้ เพราะการทำงานทุกอย่างล้วนมีสิ่งที่เราคาดไม่ถึง ถึงแม้ว่าจะเตรียมตัวไว้ดีแค่ไหน ก็อาจจะเจออุปสรรคที่ทำให้ล้มเหลวได้ ดังนั้นหากเราบอกกับตัวเองเสมอ ๆ ว่า ความล้มเหลวไม่ใช่เรื่องน่าละอาย แต่การไม่ลุกขึ้นมาทำต่อไปต่างหากที่เป็นเรื่องน่าละอาย ก็จะทำให้เรามุ่งมั่นสู่ความสำเร็จได้ไม่ยาก เช่น นักกีฬาที่ชนะเลิศ ทุกคนจะพบกับการแพ้มาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน เพียงแต่เขาไม่ยอมแพ้นั่นเอง จึงประสบความสำเร็จในที่สุด กรรมการผู้จัดการหรือเจ้าของหลายคนที่ประสบความสำเร็จ ก็จะมีบาดแผลแห่งความล้มเหลวเต็มตัวเช่นกัน กว่าที่จะมาถึงวันนี้ได้

๔. **มุ่งมั่นในความคิดของตัวเองและทำงานกว่าจะสำเร็จ** คนเชื่อมั่นในตนเอง จะทำให้เชื่อมั่นในความคิดของตัวเองด้วย แต่ก็ไม่ใช่ว่าความหมายว่าเป็นคนดื้อ แต่จะเป็นความหมาย

^{๑๕} อาจารย์ปกรณ์ วงศ์รัตนพิบูลย์, คุณลักษณะเด่นของผู้ประสบความสำเร็จ ๑๐ ประการ , [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.enttraining.net/article01_success.php [๑๘ กรกฎาคม, ๒๕๕๕].

ว่ามีจุดยืนของตัวเอง ไม่ว่าผู้อื่นจะคิดอย่างไรในความคิดของเขา เขาก็จะมุ่งมั่นทำมันเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าเขาสามารถทำมันได้ และจะภูมิใจในความคิดของตัวเองไปเรื่อย ๆ จนประสบความสำเร็จในที่สุด หัวหน้าหลายคนทำให้ลูกน้องขาดความมั่นใจโดยไม่รู้ตัว เพราะจะคอยทักว่าไม่ดี ไม่ควรทำ เพราะหัวหน้าเห็นข้อจำกัดแต่จริง ๆ แล้ว เท่ากับปิดกั้นไม่ให้ลูกน้องได้คิดเอง ทำให้สุดท้ายลูกน้องคนนั้น ก็จะไม่มีความคิดเลย แล้วก็จะเป็นคนขาดความมั่นใจในตัวเอง ในที่สุด หลายคนที่เป็นหัวหน้าคนอยู่ ควรระวังข้อนี้ให้ดี ต้องคอยช่วยให้เขาทำตามความคิดของเขา จนกว่าจะสำเร็จ อย่าหยุด

๕. อยู่กับช่วงที่ตัวเองรู้สึกแย่ น้อยกว่าช่วงที่ตัวเองรู้สึกดี ชีวิตคนเรามีขึ้นมีลง คงไม่มีใครที่จะมีชีวิตที่ดีไปตลอด และก็ไม่มีใครที่มีชีวิตแย่ไปตลอด เพียงแต่ว่าใครจะเผชิญกับความรู้สึกแย่และความรู้สึกดีมากกว่ากัน ซึ่งการเผชิญความรู้สึกนี้ก็คือจิตใจที่เราไปคิดกับเหตุการณ์นั้น ๆ เอง หากเราสามารถควบคุมความรู้สึกแย่ให้เกิดขึ้นในช่วงสั้น ๆ แล้วพยายามรักษาความรู้สึกดี ๆ ให้อยู่ในช่วงนาน ๆ หน่อย ก็จะทำให้ชีวิตมีความสุข และดำเนินชีวิตการทำงานไปได้อย่างราบรื่นแล้วจะประสบความสำเร็จในที่สุด ประสบการณ์ชีวิตการทำงานของแต่ละคนจะช่วยในเรื่องนี้ได้ เช่น คนที่ผ่านเหตุการณ์วิกฤตมากก็จะเข้าใจ และไม่จมอยู่กับเรื่องไร้สาระนานนัก เช่น ความหดหู่ เบื่อหน่าย จี้เกียจ เพราะรู้ว่าไม่มีประโยชน์ ดังนั้น ก็จะปล่อยให้ความรู้สึกแย่ ๆ อยู่แค่ครู่เดียว แล้วกระตุ้นตัวเองให้เดินหน้าต่อไป สำหรับคนที่ประสบการณ์น้อย ก็ต้องค่อย ๆ ฝึกฝนไป

๖. รับฟังคำวิจารณ์จากผู้อื่นได้ดี ความรู้อยู่ในทุก ๆ ที่ที่เราผ่านไป ดังนั้น การรับฟังผู้อื่นเป็นหัวใจสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำวิจารณ์จากผู้อื่น ถ้าหากใครสามารถรับฟังได้มาก ก็จะประสบความสำเร็จได้มาก เพราะสามารถแปลคำวิจารณ์เป็นสิ่งที่เราสามารถนำไปปรับปรุงได้ ไม่ใช่ฟังว่าเขาว่าอะไรเรา ดังนั้น ถ้าหากเราเป็นคนเปิดกว้าง ก็จะมีสิ่งต่าง ๆ เข้ามาหาเรามากขึ้น เราก็มีโอกาเลือกสิ่งดี ๆ ได้มากขึ้น ส่วนสิ่งไม่ดีเราก็ไม่ต้องรับเข้ามา แต่การรับฟังคำวิจารณ์ จะให้ผู้อื่นกล้าพูดกับเรามากขึ้น ทั้งหัวหน้า เพื่อนร่วมงาน และลูกน้อง ทำให้เราทำงานผ่านผู้คนได้ดีขึ้น สุดท้ายเราก็จะเป็นผู้ประสบความสำเร็จแน่นอน

๗. มีทัศนคติเชิงบวกในเรื่องต่าง ๆ มากกว่า ทัศนคติเชิงบวกในที่นี้ หมายความว่า การที่เรามีความเชื่อมั่นในงานที่เราทำและพร้อมที่จะรับผลของความล้มเหลวโดยการให้กำลังใจตัวเอง เพื่อให้ทำอีกจนกว่าจะประสบความสำเร็จ และไม่จินตนาการเรื่องที่เลวร้ายก่อนที่เหตุการณ์จะเกิดขึ้นจริง แต่จะคิดในด้านบวกเสมอ ๆ กับสิ่งที่ทำเพื่อให้อยากทำ และอยากประสบความสำเร็จเพราะจินตนาการผลลัพธ์ในด้านดีไว้แล้ว คนเราสามารถได้ตอบกับสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบได้ ขึ้นอยู่กับอารมณ์ของเรา แต่ถ้าเราควบคุมทัศนคติเชิงบวกในเรื่องต่าง ๆ

ได้มากเท่าไร เราก็จะลงมือทำเรื่องต่าง ๆ ได้มากเท่านั้น ผลลัพธ์หรือผลงานก็จะยิ่งออกมาดี แล้วก็จะเหมือนกับคนที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่ทำกันอยู่ คือเป็นคนที่มีทัศนคติเชิงบวก มากกว่าคนที่ประสบความสำเร็จล้มเหลว

๘. มีภาวะความเป็นผู้นำสูง ผู้นำ คือ ผู้ที่มีผู้อื่นปฏิบัติตามในสิ่งที่เราอยากให้เรา ด้วยความเต็มใจ ดังนั้น ผู้นำจะต่างจากผู้จัดการค่อนข้างมาก เพราะผู้จัดการทำให้ผู้อื่นทำตาม ด้วยคำสั่ง แต่ผู้นำทำให้ผู้อื่นทำตามด้วยการจูงใจ ในชีวิตการทำงานเราคงต้องมีทั้งความเป็น ผู้จัดการและความเป็นผู้นำ แต่ถ้าผู้จัดการคนใดมีภาวะความเป็นผู้นำสูง ก็ย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จมากกว่า เรื่องของผู้นำคงต้องขอยกไปพูดในหัวข้ออื่น ๆ เพราะเป็นเรื่องที่เยอะมาก เพียงแต่อยากชี้ให้เห็นว่า ผู้ประสบความสำเร็จ จะมีภาวะความเป็นผู้นำภายในตัวเองสูง และผู้ตาม ก็อยากตามด้วยความเต็มใจ

๙. ให้ความสำคัญกับผู้อื่น ผู้ประสบความสำเร็จทุกคนไม่สามารถทำอะไรโดยลำพัง ได้เลย ต้องมีผู้อื่นร่วมอยู่ในงานนั้น ๆ อยู่เสมอ ถ้าผู้ใดบอกว่าประสบความสำเร็จได้โดยลำพัง แสดงว่าผู้นั้นคงเข้าใจอะไรผิดบางอย่างแน่ๆ เพราะไม่มีผู้ยิ่งใหญ่คนใดทำงานสำเร็จได้เอง ดังนั้น การให้ความสำคัญกับผู้อื่นอย่างจริงจัง จึงเป็นคุณลักษณะเด่นที่สำคัญ จะเห็นว่าผู้ใดมีทีมงาน ที่ยิ่งใหญ่และเป็นทีมเวิร์คผู้นั้นจะประสบความสำเร็จสูง การให้ความสำคัญผู้อื่น หมายถึง การทำให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในวิสัยทัศน์ ค่านิยม และแผนงานของเรา ส่งเสริมให้เขาได้แสดง ความสามารถของเขาให้เต็มที่ ยอมรับในคุณค่าของเขา และปฏิบัติต่อผู้อื่นดังนี้ จะประสบความสำเร็จแน่นอน

๑๐. ดำเนินเรื่องด้วยความไม่ประมาท ผู้ประสบความสำเร็จจะไม่กลัวความล้มเหลว คิดอะไรได้ก็จะลงมือทำทันที แต่เขาก็ไม่ได้ประมาท เพราะก่อนที่จะลงมือทำนั้น ต้องมีข้อมูล และแผนงานที่ชัดเจนก่อน มิเช่นนั้น เขาก็ยังไม่ทำ หรือพูดอีกนัยหนึ่ง คือ เขามีขั้นตอนในการ ดำเนินชีวิตที่แน่นอน ไม่ยืนอยู่บนความเสี่ยงเด็ดขาด แต่ก็ไม่กลัวความล้มเหลว เมื่อลงมือทำแล้ว ก็จะทำให้ตลอดจนกว่าจะบรรลุผลสำเร็จ

สรุปว่า การดำเนินชีวิตที่ทำให้ประสบความสำเร็จตามคุณลักษณะเด่นของผู้ประสบความสำเร็จ ๑๐ ประการ ที่กล่าวมา ต้องตั้งเป้าหมายให้ชัดเจน เพราะรากฐานการทำงานที่จะทำให้เราไม่ประมาท เดินได้ถูกทาง กล้าทำ กล้าคิด อดทน รับฟังผู้อื่น พัฒนาตัวเอง การฝึกฝน คุณลักษณะเด่นเหล่านี้ จนเป็นนิสัยของเรา และทำให้เรานำไปปฏิบัติจนเป็นธรรมชาติของตัวเอง เมื่อไร เชื่อแน่ว่าคุณจะสามารถประสบความสำเร็จในทุก ๆ เรื่องที่คุณตั้งใจไว้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงาน หรือเรื่องส่วนตัว เช่น การศึกษา เป็นต้น

สตีเฟน อาร์ โคเวย์^{๒๐} ได้กล่าวในหนังสือ ๗ อุปนิสัยสำหรับผู้ทรงประสิทธิภาพยิ่ง ซึ่ง
เป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ๗ อย่างด้วยกัน ดังนี้

อุปนิสัยที่ ๑ ต้องเป็นฝ่ายเริ่มต้นทำก่อน (Be Proactive) เป็นอุปนิสัยเบื้องต้น
ที่สำคัญที่สุดของคนที่จะมีประสิทธิภาพในทุกสถานการณ์ คำว่า Pro-activity มีความหมายมากกว่า
การริเริ่ม คนที่ Proactive จะมีความรับผิดชอบดีมาก ไม่ตำหนิสภาพแวดล้อม เงื่อนไขต่าง ๆ
หรือข้อจำกัดจากพฤติกรรมของเขา การกระทำของเขาเกิดจากการเลือกของตนเองซึ่งตั้งอยู่บน
พื้นฐานของคุณค่ามากกว่าผลจากเงื่อนไขหรือความรู้สึก แก่นแท้ของคนที่เป็น Proactive คือ
ความสามารถในการเก็บแรงกระตุ้น การตอบสนองกับสิ่งกระตุ้นจะเป็นไปอย่างรอบคอบ
และผ่านการชั่งใจมาแล้ว ต่างกับคนที่ Reactive หรือเป็นฝ่ายถูกกระทำ มักได้รับผลกระทบจาก
เงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมและเลือกที่จะให้อำนาจเหล่านั้นมาควบคุมตน

อุปนิสัยที่ ๒ เริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายในใจ (Begin with the end in mind) เริ่มต้น
ด้วยการมองเห็นกรอบความคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายสุดท้ายในชีวิตของเราเพื่อใช้เป็นกรอบอ้างอิง
ตรวจสอบทุกอย่างที่ผ่านมาว่าสอดคล้องกับสิ่งที่กำหนดไว้ในใจหรือไม่ โดยต้องกำหนดเป้าหมาย
ไว้อย่างชัดเจน และพยายามทำทุกอย่างไม่ให้ขัดแย้งกับสิ่งที่เรากำหนดไว้ว่าสำคัญที่สุดและทำให้
เข้าใกล้เป้าหมายให้มากที่สุด อุปนิสัยที่ ๒ นี้มีพื้นฐานอยู่บนหลักการของ “ความเป็นผู้นำ”
ซึ่งต่างจากการเป็น “ผู้จัดการ” “การจัดการ” เหมือนความสามารถในการไต่บันไดแห่งความสำเร็จ
ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ แต่ “ความเป็นผู้นำ” เหมือนกับการพิจารณาว่าบันไดอันไหน
พึงอยู่บนกำแพงที่ถูกต้อง บ่อยครั้งที่เราทำงานหนักเพื่อไต่บันไดแห่งความสำเร็จ แต่กลับพบว่า
บันไดนั้นพังผิดที่ วิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการเริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายในใจก็คือ การสร้างคำ
ปฏิญญาส่วนตัว (Personal Mission Statement) โดยต้องเริ่มต้นที่ “ศูนย์รวม” ของขอบเขตที่
สามารถทำได้เสียก่อน “ศูนย์รวม” มีหลายแบบ เช่น ศูนย์รวมอยู่ที่คุ้มครอง ครอบครัว เงิน
ที่ทำงาน การเป็นเจ้าของ ความยินดีและความพอใจ มิตรหรือศัตรู วัตถุ และตนเอง เป็นต้น
“ศูนย์รวม” นี้จะเป็นแหล่งกำหนดปัจจัยสนับสนุนชีวิต ๔ ประการ ได้แก่ ความมั่นคงในจิตใจ
(Sevurity), เครื่องนำทาง (Guidance), ปัญญา (Wisdom), และอำนาจ (Power) ปัจจัยทั้ง ๔ นี้
ต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงจะให้ประโยชน์สูงสุด ความมั่นคงในจิตใจและเครื่องนำทางที่ชัดเจน
นำมาซึ่งปัญญา และปัญญาเป็นตัวจุดประกายให้มีการใช้อำนาจผลกระทบในด้านบวกที่จะเกิดกับ
ชีวิตเราขึ้นอยู่กับชนิดของ “ศูนย์รวม” ที่เราเป็นอยู่

^{๒๐} สตีเฟน อาร์ โคเวย์, ๗ อุปนิสัยสำหรับผู้ทรงประสิทธิภาพยิ่ง, [ออนไลน์] แหล่งที่มา :
http://www.novabizz.com/NovaAce/7_Habit.htm [๘ กรกฎาคม, ๒๕๕๕].

อุปนิสัยที่ ๓ ทำตามลำดับความสำคัญ (Put first thing first) การบริหารงานที่มีประสิทธิผลคือ การทำตามลำดับความสำคัญ ในขณะที่ผู้นำเป็นคนตัดสินใจว่าสิ่งไหนต้องทำก่อน ผู้จัดการจะนำสิ่งนั้นมาไว้เป็นลำดับแรกของการทำงาน การบริหารจัดการก็คือ การจัดระเบียบวินัยเพื่อทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จนั่นเอง อุปนิสัยที่ ๓ นี้ เกี่ยวข้องกับ "การบริหารเวลา" โดยมีปัจจัย ๒ อย่าง คือความ "เร่งด่วน" และ "สำคัญ" ที่เป็นตัวกำหนดกิจกรรมต่างๆ ความสำคัญไม่ได้อยู่ที่เวลา แต่อยู่ที่การ "จัดการกับตัวเอง" ชนะใจผู้อื่น (อุปนิสัยที่ ๔-๖)

อุปนิสัยที่ ๔ คิดแบบ ชนะ-ชนะ (Think win-win) แนวคิดแบบชนะ-ชนะ เป็นกรอบของความคิดที่แสวงหาผลประโยชน์ร่วมกัน ข้อตกลงหรือการแก้ปัญหาต่างๆ เป็นไปเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ แนวคิดชนะ-ชนะ วางอยู่บนพื้นฐานของกรอบความคิดที่ว่า ยังมีที่ว่างสำหรับทุกคน ความสำเร็จของคนคนหนึ่งไม่ได้หมายความว่าต้องทำให้อีกคนหนึ่งล้มเหลวเสมอไป อุปนิสัยที่ ๔ นี้ ต้องอาศัยความเป็นผู้นำอย่างมาก ผู้นำที่ดีนั้นต้องมองการณ์ไกล มีความคิดริเริ่ม กล้าตัดสินใจและมั่นคง นำทางได้ มีภูมิปัญญาและอำนาจซึ่งมาจากการเป็นคนที่มีเคร่งครัดในระเบียบวินัย นอกจากนี้ แก่นแท้ของอุปนิสัย ๓ อย่างที่จำเป็นต่อกรอบความคิดแบบ ชนะ-ชนะ ได้แก่ ความซื่อตรง ความเป็นผู้ใหญ่ และความมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

อุปนิสัยที่ ๕ เข้าใจผู้อื่นก่อนจะให้ผู้อื่นเข้าใจเรา (Seek first to understand, then to be understood) เป็นกุญแจสำคัญของการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีประสิทธิภาพ การติดต่อสื่อสารถือเป็นทักษะที่สำคัญที่สุดในชีวิต เราใช้เวลาหลายปีในการเรียนรู้วิธีการอ่าน เขียน และพูด แต่น้อยคนที่ได้ผ่านการฝึกอบรมเรื่องการฟัง การฟังในที่นี้หมายถึงการฟังเพื่อแสวงหาความเข้าใจ ซึ่งมากกว่าการสนใจฟัง เราต้องฟังด้วยหู ด้วยหัวใจ ด้วยความรู้สึก ด้วยความหมายที่แสดงออกมา เราฟังถึงพฤติกรรมและใช้สมองด้านซ้ายและขวาไปพร้อมกัน การรับฟังเพื่อแสวงหาความเข้าใจส่งผลคืออย่างมากเพราะทำให้เราได้ข้อมูลที่ถูกต้อง

อุปนิสัยที่ ๖ ประสานพลัง (Synergize) หมายถึง การนำข้อดีของอุปนิสัยทั้งหมดมารวมเข้าด้วยกันเพื่อทำงานใหญ่ให้สำเร็จ กุญแจสำคัญของการประสานพลังระหว่างบุคคลนั้นก็คือ การประสานพลังในตัวบุคคลนั่นเอง เป็นการประสานพลังภายในตัวเองโดยการทำให้อุปนิสัยทั้ง ๓ ข้อแรกฝังอยู่ในตัวเราให้ได้ ซึ่งจะทำให้เรารู้สึกมั่นคงเพียงพอที่จะรับมือกับความเลี้ยงต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น เมื่อเรามีหลักการทั้งสามอยู่ในใจแล้ว ก็เหมือนกับเราได้พัฒนาจิตใจที่เอื้อเฟื้อ และมีความคิดแบบ ชนะ-ชนะ อันเป็นพลังของอุปนิสัยที่ ๕ ในการสื่อสารแบบประสานพลัง เราต้องเปิดใจ เปิดความคิดให้กว้าง และเตรียมความรู้สึกให้ดี พร้อมรับมือกับสิ่งใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นรวมทั้งทางเลือกใหม่และโอกาสใหม่ ซึ่งฟังดูเหมือนกับว่าจะขัดแย้งกับ

อุปนิสัยที่ ๒ (เริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายในใจ) แต่ในความเป็นจริงเรากำลังทำให้มันสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่างหาก

อุปนิสัยที่ ๑ ลับเลื่อยให้คม (Sharpen the saw) เป็นหลักการปรับตัวใหม่ให้สมดุล ซึ่งทำให้อุปนิสัยที่เหลือทั้งหมดทำงานได้ผล เปรียบเสมือนเครื่องคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลที่ช่วยรักษาและเพิ่มคุณค่าที่มีอยู่ในตัวให้มากขึ้น เป็นการปรับเปลี่ยนของสิ่งที่มีอยู่ในตัวเราโดยธรรมชาติ ๔ อย่าง ได้แก่ ร่างกาย จิตวิญญาณ สติปัญญา และความรู้สึกที่มีต่อสังคม คำว่า "ลับเลื่อยให้คม" หมายถึง การแสดงให้เห็นถึงพลังขับเคลื่อนทั้ง ๔ อย่าง และการฝึกหัดใช้พลังทั้ง ๔ ที่มีอยู่ในตัวเราอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมออย่างฉลาดและสมดุล ซึ่งจะทำให้ได้ก็ต้องเป็นคนที่ชอบลงมือก่อน ในขณะที่ภาคร่างกาย สติปัญญา และใจ เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับอุปนิสัยที่ ๑ , ๒ และ ๓ ซึ่งมีศูนย์กลางเน้นไปที่วิสัยทัศน์ส่วนตัว ความเป็นผู้นำ และการจัดการ แต่ทางภาคสังคมและอารมณ์จะเน้นไปที่อุปนิสัยที่ ๔ , ๕ และ ๖ ซึ่งมีศูนย์กลางที่เน้นไปที่การติดต่อระหว่างบุคคลของการเป็นผู้นำ การติดต่อสื่อสาร และการร่วมมือกันสร้างสรรค์ ดังนั้นการที่จะประสบความสำเร็จในอุปนิสัยที่ ๔ , ๕ และ ๖ นั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของสติปัญญา แต่เป็นเรื่องของอารมณ์

สรุปว่า สตีเฟน อาร์ โคเวย์ เน้นในเรื่องการลงมือทำ คิดเลยทำเลย เพราะเป็นกุญแจสำคัญของการประสานพลังอันยิ่งใหญ่ ที่ทำให้เราพอใจ ด้วยเริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายในใจ คิดในใจ พุดออกมา จนถึงลงมือกระทำ ตามความพากเพียรตามกำลังภายในที่สู้ได้ ที่เป็นสายกลาง ตั้งตัวเป็นแบบอย่าง คือความเป็นผู้นำในด้านความดี ทำให้เห็น ให้ความสำคัญกับคนอื่น ให้ความสำคัญกับการศึกษา และกับงาน ทำงานอย่างมีขั้นตอน ทั้งนี้อาศัยการฝึกหัด พอใจ เอาไปใช้ จึงสำเร็จได้

แจ๊ค แคนฟิลด์ (Jack Canfield's)^{๒๐} ประมาจารย์ระดับโลกด้านความสำเร็จ ได้อ่านหนังสือหลายหมื่นเล่มและสัมภาษณ์ผู้ที่ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริงจำนวนนับไม่ถ้วน เพื่อกลั่นกรองออกมาเป็นกฎแห่งความสำเร็จ จากนั้นได้ทดลองใช้กับชีวิตของตนเอง คัดข้อที่ใช้ไม่ได้ผลทิ้งไป แล้วนำข้อที่เหลือมาถ่ายทอดให้กับคนทุกวงการทั่วทุกมุมโลก ดังนี้

๑) รับผิดชอบต่อชีวิตของคุณ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ (Take 100% Responsibility for Your Life.) บทเรียนแรกของการก้าวเข้าสู่ความสำเร็จที่คุณต้องการ คือ การรับรู้ว่าคุณต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของคุณ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ บุคคลที่จะจุดรั้งคุณ

^{๒๐} แจ๊ค แคนฟิลด์, **วิธีก้าวจากจุดที่คุณอยู่ ข้ามไปสู่จุดที่คุณต้องการ**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.iosic.com/2012/05/jack-canfields-top-7-success-tips/> [๑๕ กรกฎาคม, ๒๕๕๕].

ไม่ให้คุณประสบความสำเร็จไม่ใช่ ญาติ พ่อแม่ พี่น้อง หรือเป็นเรื่องของประเทศแต่อย่างใด แต่หากนั่นคือตัวคุณล้วน ๆ

๒) เข้าใจให้ชัดเจนว่าทำไมคุณถึงต้องอยู่ตรงนี้ (Be Clear Why You're Here.) คุณเกิดมาเพื่ออะไร ? แต่ละคนต่างเกิดมาพร้อมกับจุดมุ่งหมายในชีวิต การบ่งชี้ ขอมรับ และยกย่อง จุดมุ่งหมายดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ผู้ประสบความสำเร็จใช้เวลาทำความเข้าใจว่า พวกเขาอยู่ตรงจุดนี้เพื่อทำอะไร

๓) ตัดสินใจว่าคุณต้องการอะไร (Decide What You Want.) โปรแกรมที่ตั้งไว้ในหัวคุณตั้งแต่ในวัยเด็กมักเข้ามาขวางสิ่งที่คุณต้องการ หนึ่งในเหตุผลหลักที่คนส่วนใหญ่ไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการคือ พวกเขาตัดสินใจไม่ได้ว่าต้องการอะไร คุณเริ่มต้นชีวิตนี้ด้วยการเป็นเด็กทารก ซึ่งรู้ว่าจริง ๆ คุณต้องการอะไร คุณหิว คุณกิน คุณคายอาหารที่ไม่ชอบ คุณไม่มีปัญหาในการแสดงออกว่าต้องการอะไร แต่แล้วยังไง คุณกลับโตขึ้นมาพร้อมกับความฝันของคนอื่น ที่ไม่ใช่ของคุณ

๔) เชื่อว่าเป็นไปได้ (Believe It's Possible.) นโปเลียน ฮิลล์ ผู้เขียนหนังสือขายดีที่สุดตลอดกาล Think and Grow Rich ได้กล่าวไว้ว่า “คุณสามารถเป็นอะไรก็ได้ที่คุณต้องการจะเป็น เพียงแค่คุณมีความเชื่อมั่นพอและลงมือทำตามศรัทธาของคุณ สิ่งใดก็ตามที่สมองสามารถเข้าใจและเชื่อได้ จะสามารถทำให้สำเร็จได้ ” ไม่มีอะไรเป็นไปไม่ได้ ขนาดเดินบนดวงจันทร์ที่เหมือนฝัน ยังเป็นไปได้

๕) เชื่อในตัวเอง (Believe in Yourself.) เราส่วนใหญ่มักเชื่อว่าเราไม่สามารถทำอะไรได้มากกว่านี้หรอก เราส่วนใหญ่มักกล่าวถึงอดีตและรากฐานของตัวเองเป็นหลัก ใส่ใจอยู่กับต้นทุนชีวิตที่ได้มา แต่สิ่งนั้นมันไม่สำคัญอะไรหรอก ผู้ที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่มักไม่แคร์ว่าเขาเป็นอะไรหรือทำอะไรมาบ้างตลอดชีวิต แต่เค้าใส่ใจว่าอนาคตเค้าจะเป็นอะไรต่างหาก เมื่อเชื่อว่าทุกอย่างเป็นไปได้ นั่นก็เป็นคำตอบว่าคุณเองก็ทำได้เช่นกัน

๖) จงหวาดระแวงในทางบวก (Become an Inverse Paranoid.) คุณอาจนึกภาพของเรื่องราวผิดพลาดมากมายหรือโชคร้ายที่เกิดขึ้นในชีวิตเป็นมหันตภัยที่คุณไม่อยากจะเจอ แต่บุคคลที่สามารถพาตัวเองไปยังจุดที่เค้าต้องการได้ เขามักจะหวาดระแวงในทางบวกเสมอ ไม่ว่าเรื่องร้าย ๆ จะเกิดขึ้นมากมายเท่าใดก็ตาม เขามักจะพูดว่า “โอ้ นี่แหละโอกาส”

๗) ปลดปล่อยพลังแห่งการตั้งเป้าหมาย (Unleash the Power of Goal Setting.) เมื่อคุณเตรียมพร้อมสู่การก้าวข้ามไปสู่จุดที่คุณต้องการได้แล้ว ขั้นตอนการตั้งเป้าหมายเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมาก การมีจุดหมายปลายทางและเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ นับครั้งไม่ถ้วน คุณจำเป็นต้องรู้ว่า เป้าหมายของคุณคืออะไร คุณต้องการมันเท่าไร และต้องการ

มันเมื่อใด จงเขียนเป้าหมายของคุณให้ชัดเจนทั้งจำนวนและวันที่ เป็นไปได้จงใส่เวลาลงไปด้วย นี่เป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างมาก การตั้งเป้าหมายให้ยากเข้าไว้ จะเป็นสิ่งที่ทำให้ตัวคุณเองผลักดันตัวเองไปข้างหน้าได้อย่างทรงพลัง คุณรู้หรือไม่ว่า การตั้งเป้าหมายที่ดี คุณต้องตั้งเป้าหมายที่เป็นไปได้ก่อน ตั้งสิ่งที่คุณคิดว่าคุณไปถึงแน่ ๆ และจงจัดการเพิ่มความยากเป็นสองเท่า เพื่อให้รู้ว่าคุณมีเป้าหมายที่ยากกว่ารออยู่ และจงเชื่อเถอะว่า จิตใต้สำนึกของคุณมันไม่ปล่อยให้เป้าหมายที่ยากลำบากเกินตัว นอนนิ่งอยู่เฉย ๆ โดยที่มันไม่ทำอะไรเลย

สรุปว่า ตัวเราเองเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ก่อนจะทำอะไร มีความมั่นใจแล้วหรือยัง ผู้ที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่มักไม่แคร์ว่าเขาเป็นอะไร หรือทำอะไรมาบ้างตลอดชีวิต แต่เขาใส่ใจว่าอนาคตเขาจะเป็นอะไรต่างหาก ฉะนั้นตัวเราที่จะเดินไปเอง และรับผิดชอบในตัวเอง เป้าหมายคืออะไร ต้องการมันเท่าไร และต้องการมันเมื่อใด จงเขียนเป้าหมายให้ชัดเจน

เจเลีย วิฑูรปกรณ์^{๒๒} ผู้บริหารกลุ่มบริษัทตะวันออกโพลิเมอร์ อุตสาหกรรม ซึ่งมีบริษัทในเครือกว่า ๑๐ บริษัท ส่งออกสินค้ากระจายไปใน ๑๐๐ กว่าประเทศทั่วโลก ได้ให้สัมภาษณ์ถึงแนวคิดที่ตนยึดถือ ซึ่งทำให้ตนประสบความสำเร็จจนถึงทุกวันนี้ไว้กับหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งว่า เส้นของสามเหลี่ยมแต่ละเส้นจะถูกแทนค่าด้วยแต่ละกิจกรรมของชีวิต

"เส้นฐาน" เปรียบได้กับการรู้จักแบ่งสัดส่วนเวลาของชีวิต แบ่งเป็นการจัดสรรระหว่างเวลาส่วนตัว เวลาสำหรับครอบครัว และเวลาสำหรับอาชีพ ต้องสัมพันธ์กันจึงจะเป็นฐานที่อบอุ่นทำให้มีความฉลาดคิด และฉลาดทางอารมณ์ เรียกว่า มีทั้งไอคิวและอีคิว บางคนประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน แต่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัว เพราะลืมแบ่งเวลาความสนใจไปสู่ด้านอื่น ขณะที่บางคนก็ไม่ประสบความสำเร็จในอาชีพ เพราะไม่ใส่ใจกับการแบ่งเวลาให้อาชีพการงาน หากมีตารางจัดสรรเวลาที่ดี ก็จะมีการงานที่มั่นคง ครอบครัวอบอุ่น หากบางคนจำเป็นต้องแบ่งสัดส่วนเวลาของชีวิตไปในด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป ลองแก้ปัญหาด้วยการ "สร้างข้อตกลง" กับครอบครัว จะทำให้สามารถจัดสรรเวลาของชีวิตได้ง่ายขึ้น สุขใจและสบายใจมากขึ้น เช่น เมื่อแต่งงานมีครอบครัว อาจจะตกลงกันว่าเวลาไหนเป็นเวลาส่วนตัว เวลาทำงาน หรือเวลาที่อยู่ร่วมกัน ข้อตกลงจะสร้างความยืดหยุ่นและความเข้าใจให้กับคนในครอบครัวและเพื่อนร่วมงาน

"เส้นที่สอง" เปรียบได้กับบทบาทของชีวิตที่ต้องพัฒนา เป็นเส้นที่เข้ามาเติมเต็มความอบอุ่นทางใจ ทำให้รู้สถานะของตัวเอง เพราะคนหนึ่งคนมิได้หลายบทบาท ประกอบด้วย

^{๒๒}เจเลีย วิฑูรปกรณ์, แนวคิดแบบสามเหลี่ยม วิธีสู่ความสำเร็จ , [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://th.jobsdb.com/th/EN/Resources/EmployerArticle/general_editor33.htm?ID=1548 [๑๘ กรกฎาคม, ๒๕๕๕].

บทบาทของผู้นำ ผู้ตาม และที่ปรึกษา โดยคนหนึ่งจะรับบทบาททั้ง ๓ อย่าง ขึ้นอยู่กับจังหวะเวลาและโอกาส ดังนั้นจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้ได้ ผู้นำต้องแข็งแรง แต่ไม่แข็งแกร่ง แข็งแรงในการตัดสินใจ ยึดหลักกฎ มารยาท กฎเกณฑ์ ไม่ใช่ "กฎเหล็ก" ที่มีความแข็งแกร่งและอารมณ์รุนแรงเข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้นำต้องอยู่เหนือคนแต่ทำตนเสมอกับคน การจะอยู่เหนือคนอื่นได้จริงๆ สำคัญที่สุด คือ ต้องอยู่เหนือหัวใจของคน เหมือนกับน้ำที่ต้องไหลจากที่สูงสู่ที่ต่ำ ยิ่งสูงยิ่งต้องรู้ว่าข้างล่างต้องการอะไร ปรับตัวตามสถานการณ์ สถานการณ์ให้เหมาะสมผู้ตาม คือ ผู้ที่มีภาวะในการปฏิบัติตามผู้นำด้วยความรับผิดชอบ เอาใจใส่ มีระเบียบวินัย และเข้าใจในลำดับชั้นการปกครองที่สืบบทบาทของปรึกษาที่ดี จะช่วยสร้างบารมีในองค์กร ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถที่จะให้คำปรึกษากับคนได้นั้น ต้องมีคุณลักษณะรู้ในตำรา รู้นอกตำรา ให้คำปรึกษาที่มีประโยชน์ และมีจรรยาบรรณ

"เส้นที่สาม" เปรียบได้ในเรื่องอาชีพและชีวิต เป็นเส้นแห่งความมั่นคงต่อเศรษฐกิจและชีวิต หากเส้นนี้ไม่มีความมั่นคง ชีวิตแต่ละส่วนก็จะได้รับผลกระทบ จนอาจเสียความสมดุลได้ สูตรสำหรับสร้างความสำเร็จในอาชีพด้วย ๔ ใจ ประกอบด้วย

๑) ใจรักและถนัด ต้องใส่ใจในทุกรายละเอียด เพราะสิ่งเล็กๆ ที่มองข้ามอาจกลายเป็นตัวแปรที่ไม่น่าเชื่อ ยุคนี้ไม่ใช่ยุคของ "ใหญ่กินเล็ก" อย่างเดียว แต่เป็นยุคของ "เร็วกินช้า" และยุคของ "ใหญ่และเร็วกินรวบ" รักในสิ่งที่ทำ ทำในสิ่งที่รักและถนัด เป็นสัจธรรมของอาชีพ บางทีรักในสิ่งที่ไม่ถนัด โอกาสเติบโตย่อมเร็วกว่า แต่ถ้ารักด้วยถนัดด้วยก็ไปไกลแน่นอน ยิ่งรักในสิ่งที่ทำ ทำในสิ่งที่รักและถนัด ก็เหมือนคุณได้เดินไปบนเส้นทางที่ถูกต้องแล้ว ๕๐ เปอร์เซ็นต์ อยากให้ความฝันข้อไหนของคุณเป็นจริงมากที่สุด ทำทายนมากที่สุด ที่คุณอยากทำแต่ไม่กล้าทำ ยิ่งถ้าค้นหาและค้นพบตั้งแต่เด็ก คุณจะได้รับประโยชน์มากที่สุด

๒) ใจสู้ เมื่อรักและถนัดที่จะทำ ย่อมไม่ปริกบั่น อดทนต่อขวากหนาม นานัปการ ขยันและอดทนต่ออุปสรรค ท้อแท้ได้แต่อย่าท้อถอย เพราะความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น หากท้อแท้ให้นึกถึงคำว่า "แรงบันดาลใจ" เป็นคำที่กระตุ้นให้เราเห็นว่าไม่ใช่เราคนเดียวในโลกที่ประสบกับปัญหาหรืออุปสรรคนั้น ๆ

๓) ตั้งใจ ความตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยว ชัดแจ้ง เมื่อเกิดปณิธานในชีวิตขึ้นมารับรองว่าจะไม่ท้อถอย ให้ยึดคำกล่าวที่ว่า "คิดการใหญ่ อย่าใส่ใจสิ่งปลีกย่อย" ขอเพียงไปให้ถึงเป้าหมาย

๔) ใส่ใจ หากต้องการมุ่งสู่ความเป็นเลิศ ต้องใส่ใจในทุกรายละเอียด ทำอย่างดีที่สุด พิถีพิถันที่สุด รอบคอบมากที่สุด จึงจะเป็นความสำเร็จที่เพียบพร้อม สมบูรณ์แบบที่สุด

ต้องไม่ลืมว่า อย่าตระหนี่ในการแสดงออกถึงการดีใจ ยินดี และห่วงใย เพราะสิ่งเหล่านี้จะเหมือน น้ำทิพย์โสมใจให้กับคนที่รัก

สรุปว่า เฉลียว วิทูรปกรณ ได้พูดถึงสามเหลี่ยมแต่ละด้าน ทำให้ได้รู้ถึงเป้าหมาย การสร้างกำลังใจ และการรู้จักนำเครื่องมือที่จะนำไปใช้ ส่วนจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้น ทุกข์หรือสุขเป็นของคู่กัน อย่ากังวลกับทุกข์หรือสุข ต้องอยู่กับสิ่งเหล่านี้ให้ได้ เพียงแต่ต้องรู้จัก การเดินสู่ความสำเร็จในการใช้ชีวิต ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริงนั้น จากที่ได้ศึกษามา พบว่า มีการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เป็นอย่างดี ซึ่งเกี่ยวข้องกับ หลักธรรมอิทธิบาท ๔ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาด้วย เช่น ในแต่ท่านที่ประสบความสำเร็จในแต่ละด้านนั้น บอกอย่างชัดเจนว่า ต้องมีความเพียร ขยัน อดทน ใจสู้ ใฝ่ใจ ตั้งใจ ใจรัก ไตร่ตรอง พอใจ และอื่น ๆ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ นั้นผู้วิจัยได้ศึกษาตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อจะใช้หลักการและ แนวคิดให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เพื่อจะให้ป็นข้อปฏิบัติ หรือเป็นแนวทางให้ประสบผลสำเร็จ และศึกษาเอกสาร เพื่อส่งเสริมในการเล่าเรียนศึกษา หรือประกอบการทำงานที่ดีเมื่อต้องการสมาธิเพื่อกิจที่ทำนั้น ดำเนินไปอย่างได้ผลดี อิทธิบาท ๔ อย่างนี้ ให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่นนำขึ้นสักข้อหนึ่ง แล้วสมาธิ ความสุข สบายใจ และการทำงานที่ได้ผล ก็หวังได้มากกว่าที่จะเกิดมีตามมาเองพร้อมกันนั้น การฝึกการปฏิบัติธรรมส่วนหนึ่งก็จะเกิดมีขึ้นในห้องเรียน ในบ้าน ในนา ในที่ทำงาน และ สถานที่ทุก ๆ แห่ง

หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญมาก ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ประพฤติปฏิบัติประกอบกับปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุด ตลอดจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ที่มีสาระสำคัญอย่างยิ่ง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๓} ได้ตรัสไว้ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ในวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย คำว่า มรรคภาวนา ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔, สัมมปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทริย ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, อริยมรรคมีองค์ ๘”

^{๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๕๕/๑๘๕.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๔} ตรัสแก่พระอานนท์ ในสมัยพุทธกาลไว้ว่า “ดูก่อนอานนท์ หากบุคคลผู้ซึ่งได้เจริญอิทธิบาททั้ง ๔ ประการ ปราปรณาที่จะมีชีวิตอยู่ไปจนตลอดกัปหนึ่ง หรือมากกว่า ก็สามารถอยู่ได้ตามที่ปราปรณาไว้ อานนท์ ตถาคตแล ได้เจริญอิทธิบาททั้ง ๔ ประการนั้นแล้ว ดังนั้น หากตถาคตปราปรณา ก็สามารถดำรงอยู่ได้ตลอดกัปหรือมากกว่าได้”

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๕} ทรงตรัสไว้ในมหาปริณิพพานสูตรว่า “อานนท์ กรุงราชคฤห์ นำเรื่อนรมย์ ภูเขาภิขณฺณเรื่อนรมย์ อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมมติแล้ว ปราปรภาติ ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัปหรือเกินกว่า ๑ กัป อิทธิบาท ๔ พระตถาคตเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมมติแล้ว ปราปรภาติแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัปหรือเกินกว่า ๑ กัป”

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๖} ได้ตรัสถึงการเจริญ (การปฏิบัติ) อิทธิบาท ๔ ไว้ในอิทธิบาทวิภังค์ สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ว่า “คำว่า เจริญอิทธิบาท มีอธิบายว่า ภิกษุเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ ประการนี้ ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้ คือ อิทธิบาท ๔”^{๒๗} หลักการแนวคิดในการทำงานตามหลักโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ในวินัยปิฎก จุฬวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ธรรมวินัยนี้ มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นความอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏประการที่ ๗ ในธรรมวินัยที่ภิกษุทั้งหลาย พบเห็นแล้ว ต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้ ”^{๒๘} พระพุทธองค์ได้ตรัสใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ว่า “พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท ๔ ประการนี้ และเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญ ในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ”^{๒๙}

^{๒๔} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลื่องเชียง, พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลื่องเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๗.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๕/๑๒๗.

^{๒๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๔/๓๔๓.

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๕/ ๘๑๓/๓๗๗.

^{๒๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๕/๒๕๔.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๗/๒๑๕.

อีกนัยหนึ่งในสุดตัตตปิฎก ที่มณิกาย ปาฏิการวรรค ว่า “ในเรื่องอายุของภิกษุ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะเจริญทำอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ให้มาก เมื่อมุ่งหวัง เธอจะพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัปป์ หรือเกินกว่า ๑ กัปป์”^{๓๐} ได้ยกตัวอย่างในสุดตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปัณณาสก์ ว่า “ในเรื่องอุปมาด้วยแม่ไก่ฟักไข่ ภิกษุนั้นเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร มีความเพียรยิ่ง รวมทั้งความเพียรอันยิ่ง อย่างนี้นั้น ย่อมเป็นผู้ควรแก่ความเปื้อนหายยิ่ง ควรแก่การตรัสรู้และควรแก่การบรรลุธรรม อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม”^{๓๑} พระพุทธองค์ได้ให้หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ในสุดตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์ ไว้ว่า “สาวกทั้งหลายของเรา ผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะความเพียรสร้างสรรค์)

๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะความเพียรสร้างสรรค์)

๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตความเพียรสร้างสรรค์)

๔. เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาสมาธิความเพียรสร้างสรรค์) ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่”^{๓๒}

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปรปัณณาสก์ ว่าภิกษุพิจารณารู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญอิทธิบาท ๔ ได้แล้ว” พึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติ และปราโมทย์นั้นแล”^{๓๓} พระพุทธองค์ได้ตรัส สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ที่มากราบพูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อิทธิบาท ๔ ประการ พระองค์ทรงเจริญทำให้มากทำให้เป็นคุณญาณ ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนื่องๆ สังสมแล้ว ปรารภเสมอคิแล้ว ก็เมื่อ

^{๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๐/๘๐-๘๑.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๕/๒๐๓

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๕๒.

^{๓๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๕/๕๐๑.

พระองค์ทรงประสงค์พึงอิ ษฐานภูเขาลวง ชื่อว่าหิมพานต์ ให้เป็นทองคำล้วน ภูเขานั้นก็เป็นทองคำล้วนได้จริง”^{๓๔}

ดังนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสใน สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันขวารวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลายเราได้แสดงธรรมโดยการวิจย (การเลือกเฟ้น) แสดงอิทธิบาท ๔ ประการ โดยการวิจย เช่นนี้ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยการวิจยเช่นนี้ แต่ก็มีภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ยังเกิดความคิดคำนึงว่า “เมื่อบุคคลรู้เห็นอย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ”^{๓๕} และอีกนัยหนึ่งว่า ทางที่ให้ถึงอสังขตธรรม เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า ทางให้ถึงอสังขตธรรม”^{๓๖}

พระพุทธองค์ได้ตรัสอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ในสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคต อันบัณฑิต เรียกว่า “พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า” เพราะอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ที่ตถาคตเจริญ ทำให้มากแล้ว”^{๓๗}

อีกนัยหนึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสในสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะพยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดแล้ว สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น สร้างพยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิกษุโง่ภาพโง่เขลา เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว”^{๓๘} พระพุทธองค์จึงได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ในสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ว่า ภิกษุควรเจริญธรรม ๔ ประการเพื่อรู้ยิ่งราคะ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้างคือว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะ ความเพียรสร้างสรรค์)

๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะ ความเพียรสร้างสรรค์)

๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตต ะ ความเพียรสร้างสรรค์)

^{๓๔} ถึ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๖/๑๕๕.

^{๓๕} ถึ.ข. (ไทย) ๑๓/๘๑/๑๓๐.

^{๓๖} ถึ.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๓๓/๔๕๖.

^{๓๗} ถึ.ม. (ไทย) ๑๕/๘๒๐/๓๘๓-๓๘๔.

^{๓๘} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗-๑๖๓/๔๐๓.

๔. เจริญอริยาบทอันประกอบไปด้วยวิมัสสาสมาธิประธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมัสสาสมาธิความเพียรสร้างสรรค์)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๔ ประการนี้เพื่อยุติราคะ^{๓๘}

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสแก่ภิกษุพึงเจริญอริยาบท ๔ ประการนี้ ในสุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เพื่อละกิเลสเป็นเครื่องผูกใจ ๔ ประการ คือ

๑. เจริญอริยาบทอันประกอบไปด้วยฉันทสมาธิประธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะความเพียรสร้างสรรค์)

๒. เจริญอริยาบทอันประกอบไปด้วยวิริยสมาธิประธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะความเพียรสร้างสรรค์)

๓. เจริญอริยาบทอันประกอบไปด้วยจิตตสมาธิประธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตต ะความเพียรสร้างสรรค์)

๔. เจริญอริยาบทอันประกอบไปด้วยวิมัสสาสมาธิประธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมัสสาสมาธิความเพียรสร้างสรรค์)^{๔๐}

พระพุทธองค์จึงตรัสอริยาบท ๔ ในสุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่าเป็นธรรมที่ศึกษาจิณาสพเจริญอบรมดีแล้ว^{๔๑}

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสอริยาบท ๔ ในสุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จักกนิบาต ว่า ผู้ใดเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นอุชฌายแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัปป์ หรือเกินกว่า ๑ กัปป์^{๔๒}

อีกนัยหนึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ในสุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ภูทกนิบาต ปรารภว่า จักขุเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี่คือ อริยาบทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี่ คือ อริยาบทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิประธานสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี่ คือ อริยาบทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิประธานสังขาร

^{๓๘} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๑/๒๗๖/๓๕๑.

^{๔๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๕๒/๕๖๒.

^{๔๑} อัง.ปัญจก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๒๐๖.

^{๔๒} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๕/๕๑/๒๗๕.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี่ คือ อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิประธานสังขาร^{๔๓}

พระพุทธองค์ได้ให้ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติตาม สุตตัตตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก ว่า ข้าพเจ้าบรรลุปฏิสัมภิตา ฉลาดในอิทธิบาท ถึงความสำเร็จในธรรมทั้งหลายนี้เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้า^{๔๔}

อีกนัยหนึ่งได้ตรัสใน อภิธรรมปิฎก ชาติกถา ว่า สภาวธรรมเหล่าใด วิปยุตจากอรูปรูป เนวสัณญานาสัณญายภพ โสกะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส อิทธิบาท สภาวธรรมเหล่านั้นเว้นธาตุที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งออกจากขันธแล้ว สงเคราะห์เข้าได้กับ ขันธ ๕ อายุระ ๑๒ และ ธาตุ ๑๘^{๔๕}

ดังนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสอิทธิบาท ๔ ไว้ในพระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ ไว้ว่า อันผู้ใดผู้หนึ่ง ผู้หนึ่งได้เจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นคุชยาน นำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่น สัมปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ตลอด ๑ กัปป์หรือเกินกว่า ๑ กัปป์มีอยู่จริงไม่ใช่หรือ^{๔๖}

แนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น สรุปได้ดังนี้คือ พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงอิทธิบาท ๔ ทั้งในวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก ว่า เป็นสิ่งเพิ่มพูนความสำเร็จเพื่อให้ชำนาญ เพื่อให้เกิดความสำเร็จเพื่อละกิเลสอันเป็นเครื่องผูกใจ ๔ ประการนั่นเอง

สรุปว่า หลักธรรมคำสอนคือ อิทธิบาท ๔ นั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ในหลายพระสูตรด้วยกัน ด้วยทรงเห็นความสำคัญของการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ นี้ เพราะว่าสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ทรงตรัสสอนว่าเป็นหลักพื้นฐานของธรรม เป็นบันได เป็นทาง ที่ทำให้การปฏิบัติธรรมอย่างอื่นบรรลุผลสำเร็จได้ คือทำให้ชีวิตมีความสุขตามแนวพระพุทธศาสนา ด้วยการลงมือสร้างมันขึ้นมาเอง

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของอิทธิบาท ๔

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้น ได้เขียนบอกว่า อิทธิบาท ๔ เป็นหลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจนั้น ๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท เป็นธรรมให้ถึงความสำเร็จ มีความหมาย และความสำคัญ ดังต่อไปนี้

^{๔๓} บุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๒/๔๕๓.

^{๔๔} บุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๘๘/๒๔๘.

^{๔๕} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๖/๔๗๑/๑๒๐.

^{๔๖} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๖๒๓/๖๘๑.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๔๗} ทรงตรัสไว้ในอิทธิปาทวิภังค์ อภิธรรมภาษณีย์ ว่าอิทธิบาท ๔ คือ

๑. จันทิทธิบาท (ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จคือจันทะ)
๒. วิริยิทธิบาท (ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จคือวิริยะ)
๓. จิตติทธิบาท (ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จคือจิตตะ)
๔. วิมังสิทธิบาท (ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จคือวิมังสา)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ^{๔๘} ได้อธิบายว่า “อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นหลักอันใกล้เคียงกับหลักการพึ่งตนเอง แต่แสดงให้เห็นว่าพึ่งตนเองอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ ซึ่งคำว่า อิทธิ นอกจากจะแปลว่าสำเร็จแล้ว ยังแปลว่า ฤทธิ์ของมนุษย์ที่แสดงได้ จะโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือจิตตศาสตร์ก็ตาม ซึ่งต้องอาศัยหลักอิทธิบาท ๔

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)^{๔๙} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ บทของพระธรรม เช่นว่า จะมี จันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่เรียกว่า อิทธิบาท นี้ต้องมีและมีได้โดยไม่รู้สึกตัวคนที่มีการทำงาน ย่อมทำงานด้วยความพอใจ ความขยันขันแข็ง ความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอ นี้เรียกว่า เขามีอิทธิบาททั้งสี่ประการนั้นอยู่ โดยไม่รู้สึกรู้หา

พระพรหมมั่งคณาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ)^{๕๐} ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท ๔ ในหนังสืองานคือชีวิต ชีวิตคืองานบันดาลสุข ว่า อิทธิบาท ๔ คือ ข้อธรรมที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จในการปฏิบัติกิจทุกอย่าง ประกอบไปด้วย จันทะ ความพอใจในเรื่องที่เราจะทำวิริยะ ความเพียรไม่ทอดถอนในการประกอบกิจนั้น ๆ จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้น ๆ วิมังสา จะต้องทำงานนั้นต่อไป บันไดสู่ความสำเร็จสี่ประการที่กล่าวนี้ข้อสุดท้ายสำคัญสุด

พระเทพวิสุทธิเมธี (บุญญานันทภิกขุ)^{๕๑} ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาท ๔ ในปาฐกถาธรรม เรื่อง ภาวนาช่วยเสริม เพิ่มกำลังจิต เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๒๐ คือ

^{๔๗} อภ.วิ. ๓๕/๔๕๓/๓๓๕.

^{๔๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อ้างใน บุญมี บุญเยี่ยม, “ศึกษาการนำหลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัทวิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด”, ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๔๙} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *การทำงานที่เป็นสุข*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

^{๕๐} พระพรหมมั่งคณาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ), *งานคือชีวิต ชีวิตคืองานบันดาลสุข*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๖๐.

^{๕๑} พระเทพวิสุทธิเมธี (บุญญานันทภิกขุ), *ปาฐกถาธรรม เรื่อง ภาวนาช่วยเสริม เพิ่มกำลังจิต*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.panya.iirt.net/read/txt/> [๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕]

“อิทธิบาทนี้แปลว่าคุณธรรมที่จะทำให้เกิดความสำเร็จถ้าพูดภาษาง่าย ๆ ก็ว่าบันไดแห่งความสำเร็จ ถ้าเราเดินไปตามบันไดนี้แล้วจะก้าวไปสู่ความสำเร็จเคยมีคนถามพระพุทธเจ้าว่า ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมนี้เพราะอะไร พระองค์ก็บอกว่าเพราะเรามีอิทธิบาท ๔ ประการ สมบูรณ์ อิทธิบาท ๔ ประการสมบูรณ์เมื่อใดแล้วก็เกิดฤทธิ์ทางใจเกิดอำนาจที่จะกระตุ้นเตือนเร่งเร้าให้มีความก้าวหน้า ให้มีการปฏิบัติทันทั่วที่ไม่ชักช้า ไม่เสียเวลา

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)^{๕๒} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท คือ ทางจะไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ ความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ ๔) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้น ๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการ ทำก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๕๓} ได้กล่าวความหมาย อิทธิบาท ๔ ไว้ใน “ธรรมานุญชีวิต” ว่าเป็นหลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อดังนี้

๑. ฉันทะ : รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้ผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำเพื่อให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ : สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดลอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ : ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝึกฝน ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา : ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องเกินเลยบอกพร้อมขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

^{๕๒}พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), *พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *ธรรมานุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๔} ได้กล่าวถึง อธิธัมมา ๔ คือ ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป) วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง) จิตตะ (ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตผูกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อสงสัยหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๕} ได้กล่าวไว้ว่า อธิธัมมา ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จ จุดเริ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยก จากความเป็นจริง ของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน ทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหายเมื่อเราวางฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่าง ๆ ในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้นเมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอธิธัมมาเข้ามาใช้แทบทุกท่านรู้จัก อธิธัมมา คือ หลักแห่งความสำเร็จ

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๖} ได้กล่าวถึงความหมายของอธิธัมมา ๔ ไว้ในหนังสือ การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ว่า อธิธัมมา ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ ประการคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะ คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณา หรือหมายความว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตผูกใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน นี่เป็นอธิธัมมา ๔

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๕๗} ได้กล่าวถึง อธิธัมมา แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อธิธัมมา ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๐.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๕๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.

๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น

๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่าง ๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

ฉันทะ คือ ความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ คนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ข้อนี้เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือ ความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อ ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจื้อยอยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึง ความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็น วัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึง ความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๕๘} ได้กล่าวไว้ว่า อธิธัมม ๔ คือ ใช้คุณธรรม นำทาง ผู้ความสำเร็จที่ตนประสงค์ ต้องมีความพึงพอใจ มีความเพียร มีสมาธิ จึงทำให้เกิดปัญญา และหัวใจของการบริหารเชิงพุทธ ที่สำคัญที่สุด คือ พรหมวิหาร ๔ ต้องมีทั้งเมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือ สอนผู้อื่น ให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง มีมุทิตา ปล่อยให้เขาเติบโตได้ ไม่เข้าแทรกแซง และอุเบกขา รู้จักความพอดี ปล่อยวาง ฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มันเป็น นี่คือหลักธรรม ประจําใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิต และบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺกโล)^{๕๙} ได้กล่าวไว้ว่า อธิธัมม ๔ คือ หลักธรรมที่ นำไปสู่ความสำเร็จ ในการกระทำกิจการงานหรือการอาชีพ ประการแรก อธิธัมม แปลความว่า ทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติ ให้บรรลุความสำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพนั่นเอง

พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมฺมิโย)^{๖๐} ได้กล่าวไว้ว่า อธิธัมม ๔ คือ คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จ ตามประสงค์หรือสิ่งประสงค์ คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลาย

^{๕๘}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”, ไทยรัฐ, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑) : ๒๔.

^{๕๙}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺกโล), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^{๖๐}พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมฺมิโย), ประมวลบทพระธรรมเทศนา , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖๐.

รูปแบบ แต่สิ่งประสงฆ์ที่คนต้องการตรงกัน คือ ทรัพย์ ยศ และผลงาน ทรัพย์เป็นสิ่งประสงฆ์ที่สำคัญยิ่งของชีวิต เพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ทรัพย์มีอยู่ ๒ ประการ คือ ทรัพย์สิน ๑ ทรัพย์สมบัติ ๑ ทรัพย์สิน คือเงินตราสำหรับใช้จ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทรัพย์สมบัติ คือ บ้านเรือน ที่ดินที่นา ที่สวน เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรคร ถิรธมฺโม)^{๖๑} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ เป็นหัวข้อธรรมที่น่าศึกษา เหตุเพราะประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าได้ใช้หมวดธรรมข้อนี้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งมาจากคำว่า อุตสาหะ แปลว่า ความเพียรพยายาม และคำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันแล้วได้คำว่าประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งแปลว่า ประเทศที่ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างกรรมให้เกิดขึ้นหรือประเทศที่ใช้อิทธิบาท ๔ ในการสร้างประเทศสูง

พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตญาโณ^{๖๒} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ ความสำเร็จความสำเร็จ ด้วยดี การสำเร็จ ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น อิทธิบาท คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคล ผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น เจริญอิทธิบาท คือ ย่อมเสพ เจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่าเจริญอิทธิบาท

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ)^{๖๓} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ในวิสัย ที่อาจใช้ความเพียร พยายาม ทำให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จ คุณธรรมกลุ่มนี้เรียกว่า อิทธิบาท ๔ มีดังนี้

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ในที่นี้ได้แก่ ความต้องการ ความผูกใฝ่ใจรัก ที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอมานจากความมุ่งมั่นที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาคาใจความยากจน ปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน ให้มีพออยู่พอกิน จึงได้รวมกลุ่มเสียสละเงินเพื่อความต้องการของชาวบ้านหนองลูกช้าง

๒) วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทนของผู้นำหมู่บ้านคือ นางเซื่อง คำสุภาพ ได้กล่าวให้ผู้ที่ศึกษาวิจัยทราบถึงความเพียรพยายาม

^{๖๑} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรคร ถิรธมฺโม), รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๓.

^{๖๒} พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตญาโณ , พระอภิธรรมปิฎก ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๐ – ๒๒๑.

^{๖๓} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖.

เริ่มแรกในการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมา เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ทำนา ไม่เคยรู้เรื่องกลุ่มออมทรัพย์เลย พอผู้ใหญ่เอ็ง คำสุภาพ นำเรื่องนี้มาประชุมชาวบ้านก็ทำให้เกิดเสียงวิพากวิจารณ์ต่อต้าน กลัวถูกโกงจากคนในหมู่บ้าน ต้องใช้ความอดทนพยายามในคณะกรรมการหมู่บ้านได้ไปศึกษาดูงาน และพระอธิการชุมพล เจ้าอาวาสวัดหนองลูกช้างได้ช่วยผลักดัน

๓) จิตตะ คือ ความคิด ได้แก่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความตั้งใจ ถึงแม้เจอปัญหาอุปสรรคก็ไม่คิดล้มเลิกความคิดที่จะกระทำ

๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง, ทดลอง ได้แก่ การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิธีแก้ไขปรับปรุง

พระจุลนายก (สุชาติ อภิชาโต)^{๖๔} ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้อิทธิแปลว่าความยิ่งใหญ่ บาท แปลว่า ทางเดิน อิทธิบาท จึงแปลว่า ทางเดินจะนำไปสู่ความยิ่งใหญ่ นั่นเอง ถ้าเราปรารถนาจะประสบความสำเร็จในชีวิตไม่ว่าจะเป็นการงานที่ดี การศึกษาก็ดี หรือกิจการงานใด ๆ ก็ตามเราต้องใช้หลักอิทธิบาท ๔

สรุปว่า ผู้วิจัยได้ทราบจากการศึกษาพระนักวิชาการให้ความสำคัญ และความหมายของอิทธิบาท ๔ มาพอเข้าใจว่าเป็นธรรมอันยิ่งใหญ่ที่จะทำให้คนปฏิบัติไปสู่จุดสูงสุดคือความสำเร็จของชีวิต ไปตามแบบธรรมชาติ ที่กำหนดไว้ อย่างพอเพียงตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ที่ได้เดินแล้ว ไม่ทำให้สังคมเดือดร้อน มีความสุขด้วยกาย วาจา และใจ

บุญมี แท่นแก้วและคณะ^{๖๕} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นทางแห่งความสำเร็จปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์เรียกว่า “อิทธิบาท” มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทะ พอใจในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ เพียรประกอบในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
๔. วิมังสา หมั่นไตร่ตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

^{๖๔} พระจุลนายก (สุชาติ อภิชาโต), คำสั่งใจ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.kammattana.com/K_01.html. [๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕]

^{๖๕} บุญมี แท่นแก้วและคณะ, พุทธศาสน์ - ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔

ปัญญา ใ้บางยาง^{๖๖} ได้กล่าวถึง อธิธำปาท ๔ ไว้เป็น ๒ นัย คือ นัยแห่งพระสูตรและนัยแห่งพระอภิธรรมจะแสดงหนักไปทางโลกุตตระ ในที่นี้เป็นการแสดงตามนัยแห่งพระสูตร ความหมายของอธิธำปาท มีดังนี้ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาดความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า **ฉันทะ** ความปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความอดทน ความเข้มแข็ง ความหมั่นความก้าวไปอย่างไม่ทอดอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคอง ธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยันทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ นี้เรียกว่า **วิริยะ** จิต มโน มานัส มโน วิญญานธาตุ นี้เรียกว่า **จิต** ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ นี้เรียกว่า **วิมังสา**

ปริชา ช้างขวัญยืน และจิตร เกิดวิศิษฐ์^{๖๗} ได้กล่าวถึง อธิธำปาท ๔ ว่าเป็นข้อปฏิบัติแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ดังนี้

๑) **ฉันทะ** คือ ความพอใจในงานที่กระทำ หมายถึง การรักงานของตนหรือชอบงานของตน ไม่ว่าจะเป็นงานในด้านใด อุปสรรคของฉันทะ คือ ความเบื่อหน่ายขาดความรักงาน หหมดกำลังใจ ท้อถอยแล้วทอดทิ้งงานกลายเป็นคนจับจด ทำอะไร ไม่สำเร็จ การแก้ไขต้องสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นในใจ งานใดที่ไม่ชอบมาแต่ต้นก็พยายามศึกษาให้เข้าใจและพิจารณาผลได้ผลเสียของงานนั้น ๆ ฉันทะก็จะเกิดขึ้น ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องยังสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากเป็นทวีคูณ

๒) **วิริยะ** คือ ความเพียร ความขยันในการทำงาน การใช้ความเพียรมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประเภทของงาน วิริยะเกิดขึ้นตามระดับของฉันทะ ยิ่งมีฉันทะเพิ่มขึ้น วิริยะก็จะเพิ่มขึ้นตาม อุปสรรคของวิริยะ คือ ความเกียจคร้าน ไม่ยอมสู้กับอุปสรรคหรือเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมแล้วจึงเลิกไม่ทำงาน วิธีแก้ไข คือสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมาก ๆ ฉันทะจะช่วยหนุนวิริยะให้กล้าแข็งขึ้น เช่นการคบเพื่อนที่ขยัน ละเว้นการมั่วสุมกับคนที่เกียจคร้าน

๓) **จิตตะ** หมายถึง การหมั่นตรวจตราดูแล ใฝ่ใจในงานของตนเสมอ อุปสรรคของจิตตะ คือ ไม่ใฝ่ใจ การวางธุระหรือทอดทิ้งงานที่กำลังกระทำ การแก้ไข คือ การศึกษางานที่กำลังกระทำอยู่นั้นให้ชัดเจนแจ่มแจ้งเพื่อจะได้ทราบว่าควรจะกระทำในเวลาใด ที่ไหน และมีอะไรบ้างที่ต้องทำ เช่นเดียวกับการปลูกต้นไม้ ต้องศึกษาเวลารดน้ำ การให้น้ำ การปราบศัตรูพืช เป็นต้น

๔) **วิมังสา** หมายถึง การใช้ปัญญาประกอบการงาน ปัญญาได้แก่ วิชาความรู้ที่จะนำมาใช้ในการงานที่กระทำ อุปสรรคของวิมังสา คือ ความโง่เขลา ขาดการแสวงหาความรู้

^{๖๖} ปัญญา ใ้บางยาง , **ธรรมอธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก** , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐.

^{๖๗} ปริชา ช้างขวัญยืน และจิตร เกิดวิศิษฐ์, **หนังสือเรียนสังคมศึกษา ศ ๐๑๕ พระพุทธศาสนาสำหรับมัธยมศึกษาตอนต้น**, ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕-๓๑.

ในงานที่กระทำ วิธีแก้ไข คือ ต้องแสวงหาความรู้ให้มาก ค้นคว้า หาวิธีที่จะทำงานให้ดีกว่าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องจัดให้มีการระดมสติปัญญาของหมู่คณะเข้าช่วยเหลือ

ปิ่น มุกขนันต์^{๖๘} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท หมายถึง อิทธิ แปลว่า ทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียว อิทธิบาท แปลว่า ทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์ ฤทธิ์ของคนสามัญก็คือการทำงานให้สำเร็จสมประสงค์ เพราะฉะนั้นอิทธิบาทจึงแปลว่า คุณเครื่องสำเร็จความประสงค์ หรืออีกอย่างคือปฏิบัติแห่งความสำเร็จ

สมพร เทพสิทธา^{๖๙} ได้กล่าวถึง อิทธิบาท ๔ ว่าเป็นหนึ่งในคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้เพิ่มขึ้นในจิตใจและพัฒนาให้เจริญงอกงามจนกลายเป็นมโนธรรม เนื่องจากเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ๔ ประการ ได้แก่

๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นเพียร ทำงานด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่องลอยไป

๔) วิมังสา ความใคร่ครวญหรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นหาวิธีแก้ไข ปรับปรุงให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เพื่อไปสู่ความสัมฤทธิ์ผล

สนอง วรอุไร^{๗๐} ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ สูตรสำเร็จของชีวิต ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้น ความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราต้องการอะไรหากเราตั้งใจกำหนดจิตใจไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ดังใจ และอิทธิบาท ๔ ให้ถึงขั้น คือ ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรักด้วยความพากเพียร ด้วยใจจดจ่อและใช้ปัญญาได้ส่วนอย่างสม่ำเสมอ แล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน

^{๖๘} ปิ่น มุกขนันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๖.

^{๖๙} สมพร เทพสิทธา, คุณธรรมและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

^{๗๐} สนอง วรอุไร, ทำชีวิตให้ดีและมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๗.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ^{๑๑} ได้กล่าวไว้ว่า อธิธัมม ๔ คือ คุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง ด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ ๔. วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน แล้วแสดงความต่างกัน เพียงฝ่ายพระอภิธรรม เจริญโลกุตตรธรรม ประกอบด้วย อธิธัมม

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ^{๑๒} ได้ให้คำแปลของอธิธัมม ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ “ทางหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงฤทธิ์ (Basis of Psychic Power) อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ (Law of Success)”

อักรเมธี สิริวรรณ^{๑๓} ได้กล่าวไว้ว่า อธิธัมม ๔ คือ มงคลสูตรข้อนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าให้ประสบผลสำเร็จ แม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้าง ก็ให้ยึดหลักอธิธัมม ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อบอกทางแห่งความสำเร็จในชีวิตเกี่ยวกับการงาน เมื่อจะทำงานใด ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ แม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

อมร โสภณวิเศษฐ่วงศ์ และกวี อิศริวรรณ ^{๑๔} ได้กล่าวถึง ความหมายของ อธิธัมม ๔ ว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสำเร็จมี ๔ ประการ ได้แก่

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึงงานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบ เป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงาน แต่คนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไป งานในหน้าที่และงานที่จำเป็นต้องทำก็มีอยู่มาก งานเช่นนี้ ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิม ก็ต้องสร้างความชอบ ความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้น ความพอใจหรือแรงจูงใจนี้ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ถ้าได้ศึกษาให้รู้งานนั้นอย่างละเอียด รู้วิธีทำงาน และจุดหมายของงานนั้น เป็นอย่างดีแล้ว เมื่อสร้างความพอใจในงานได้ และลงมือทำงานก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้ว ครั้งหนึ่ง

^{๑๑}สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗๖.

^{๑๒}สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๖๔๑), หน้า ๑๕.

^{๑๓}อักรเมธี สิริวรรณ, เปิดโอกาสให้ชีวิตได้รับสิ่งอันเป็นมงคล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุทยานความรู้, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓.

^{๑๔}อมร โสภณวิเศษฐ่วงศ์ และกวี อิศริวรรณ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส๐๑๙- ส๐๑๕ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

๒) วิจารณ์ คือความเพียรหรือความขยันทำงาน วิจารณ์จะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ จันทะ ดังนั้น การจะขยันหมั่นเพียรทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างจันทะให้มาก นอกจากจันทะแล้ว สิ่งเสริมแรงก็เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างวิจารณ์ สิ่งเสริมแรง ได้แก่ รางวัล ของตอบแทน คำชม การมีเพื่อนคอยให้กำลังใจและการมองเห็นความสำเร็จเป็นขั้น ๆ สิ่งเสริมแรงเหล่านี้จะช่วยให้ มีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้น

๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ หรือฝักใฝ่ในการนั้นเสมอ ตรวจสอบแล้วงานได้ทำไป แล้วเท่าไร ยังเหลือเท่าไรจึงจะสำเร็จ ในการทำงานมีอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอย่างไร หรืองานนั้น ทำไปได้อย่างรวดเร็ว จิตตะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจันทะและวิจารณ์ ถ้ามีความพอใจมาก ความขยันมาก ความเอาใจใส่ก็มากตามเป็นการมุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

๔) วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและกระบวนการทำงาน วิมังสาเป็นผล ของจิตตะ คือเมื่อตรวจสอบแล้วเห็นว่าการทำงานบกพร่อง หรือผิดวัตถุประสงค์ก็จัดการแก้ไข ความบกพร่อง และทำงานให้ตรงวัตถุประสงค์ อีกอย่างหนึ่งก็พิจารณาเหตุผลในการทำงานตาม ขั้นตอนงานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้น ๆ อย่างไร เป็นผลที่พึงปรารถนาหรือไม่ ถ้าได้ผล ไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไข

จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้ที่ทำวิจัยสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ว่าความหมาย และความสำคัญของหลักอริยบท ๔ หมายถึง คุณเครื่องที่นำไปสู่เส้นทางแห่งความสำเร็จ คำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น ซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจสำหรับผู้ที่ต้องการความสำเร็จ อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย จันทะ คือ ความพอใจ วิจารณ์ คือ ความพากเพียร จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ และวิมังสา คือ การไตร่ตรอง

สรุปว่า นักคิด นักเขียนวิชาการฝ่ายฆราวาสได้ให้ความหมายเป็นหลักการ คือ จันทะ ความพอใจ วิจารณ์ ความเพียร จิตตะ ความคิด วิมังสา ความใคร่ครวญทดลอง เป็นหลักสำคัญ จึงแยกประเด็นเป็นแนวคิดของตนเอง ทำให้ทราบถึงวิธีปฏิบัติที่มีความหลากหลายไปได้อีก ในการศึกษาเรียนรู้พัฒนาศึกษาได้อย่างชัดเจน เพื่อความเข้าใจของการศึกษาใน เรื่องอริยบท ๔ ให้ชัดเจนขึ้นไป

๒.๓.๒ องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารปรากฏว่า มีนักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๕} ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้

๑) **ฉันทะ** แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับโสมนัสเป็นความน่ายินใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกไปร้องโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชาน ไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกับปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒) **วิริยะ** แปลว่า ความอาหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่นมั่นคงพุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓) **จิตตะ** แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ

^{๑๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒ – ๘๔๔.

ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ขลุกขจวนอยู่ได้
ทั้งวันทั้งคืนไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ
บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมนอน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมทำให้สมาธิเกิดขึ้น
จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิ
พร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๔) วิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณา
หมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่อง หรือขัดข้อง
ในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะ
เห็นได้ไม่ยากคนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิด
พิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัย
ที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้น ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย
เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน
ไม่วอกแวก และมีกำลังเรียกว่าวิมังสาสมาธิ ซึ่งจะมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์
เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่น ๆ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ^{๓๖} ได้กล่าวถึง อธิปไตย ๔ : ทางแห่งความสำเร็จนอกจาก
การที่จะมีความไม่สันโดษ และสันโดษที่ถูกต้องแล้ว เพราะฉันทะทำให้ใจมาอยู่กับงาน สิ่งที่ทำ
สิ่งที่เป็นเป้าหมายทำให้เกิดจิตใจฝักใฝ่อย่างที่ว่ามาเมื่อก็ เมื่อใจฝักใฝ่ก็ทำงานด้วยความแน่วแน่
จริงจัง สภาพที่จิตแน่วแน่วอยู่กับสิ่งที่กระทำนั้น เราเรียกว่าเป็น สมาธิ เพราะฉะนั้น ฉันทะก็นำไปสู่
สมาธิ สมาธิในการทำงานเกิด ได้ด้วยการมีฉันทะ เมื่อมีสมาธิและใจรักงานนั้น ทำงานด้วยใจรัก
ใจก็เป็นสุข เพราะฉะนั้น คนที่ทำงานด้วยฉันทะก็มีจิตใจเป็นสุข ใจเป็นสมาธิ สมาธิก็ทำให้เป็นสุข
เพราะจิตใจสงบแน่วแน่ เมื่อทำจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ ตั้งใจจริงจัง ใจรักงานนั้น ตั้งใจทำเต็มที่
มีความเพียรพยายาม ผลสำเร็จของงานก็เป็นผลสำเร็จที่ดีเรียกว่านำไปสู่ ความเป็นเลิศ ของงานนั้น
หมายความว่า งานนั้นจะสำเร็จผลอย่างดีเลิศ อันนี้ก็เลยพันกันไปหมด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึง
ตรัสว่า ฉันทะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งใน อธิปไตย ๔ คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ
หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ทางแห่งความสำเร็จ เมื่อพูดมาถึงอธิปไตยแล้ว ก็จะต้องโยงไปถึงคุณธรรม
ข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เพราะอธิปไตยมี ๔ ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือ ข้อที่พูด
มาแล้ว ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น รักงาน รักเป้าหมาย รักจุดหมายที่ตั้งงาม รักวัตถุประสงค์ของ
งานนั้น ข้อต่อไปนี้เป็น วิริยะ ความเพียร ความพยายาม จิตตะ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณาหรือถ้าจะพูดให้สั้น ๆ ก็บอกว่า มีใจรัก พวกเพียรทำ เอาจิตฝึกใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวน นี่เป็นอิทธิบาท ๔ ฉันทะเป็นข้อที่ ๑ ตามปกติถ้ามีฉันทะแล้ว มันก็ช่วยให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นในอิทธิบาท ๔ ตามมา มันสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน พอมีฉันทะใจรักแล้ว มันก็เกิดความเพียรพยายาม เมื่อมีความเพียรพยายามใจก็ฝึกใฝ่จดจ่ออยู่กับ สิ่งนั้น มีใจจดจ่อเอาใจใส่แล้ว ก็สามารถจะใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนเรื่องราวนั้น ไตร่ตรองถึง ข้อบกพร่อง ข้อที่ควรแก้ไขหาทางทดลองปรับปรุงอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ มันก็ตามกันมา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาเป็นชุดกันทีเดียว

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ)^{๑๖} ได้อธิบายอิทธิบาท ๔ ไว้ในนิเทศธรรมว่า ดังนี้

๑) ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ยินดีในสิ่งนั้น ใครจะทำอะไรก็ตามจะต้องมีความพอใจเป็นฐานจิตที่จะให้ดำเนินชีวิตไปบนเส้นทางที่ตนพอใจ ความพอใจจึงมีได้ทั้ง ๔ กลุ่มธรรมดังกล่าวแล้ว คือมีความพอใจที่จะปรับจิตให้รับความจริง พอใจที่จะลด ละ บรรเทา ความชั่วประเภทต่าง ๆ พอใจในผลดีงามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้และพอใจในธรรมอันเป็นเหตุให้ตนสามารถดับกิเลสและความทุกข์ได้ ถ้าขาดความพอใจแล้วอย่างอื่นจะเกิดขึ้นมาได้ แม้แต่จะรับประทานอาหาร ก็ต้องอาศัยความพอใจในอาหาร อันเป็นจุดเริ่มต้นของการรับประทาน ถ้าเริ่มตรงนี้ไม่ได้ ผลจากอาหารในขั้นตอนอื่นก็เกิดขึ้นไม่ได้ ความพอใจ จึงหมายรวมถึงความรัก ความยินดี ความศรัทธา ความเมตตา ความเคารพ ความจงรักภักดี ซึ่งพร้อมที่จะเป็นจุดเริ่มต้น เป็นแรงผลักดัน เพื่อให้เกิดความเพียรพยายามไปสู่เป้าหมายในเรื่องนั้น

๒) วิริยะ ความเพียรพยายามหมั่นประกอบกระทำในสิ่งนั้น คำว่าวิริยะ ได้แก่ ความกล้าหาญไม่ครั่นคร้ามขามเกรงต่ออุปสรรค อันตรายต่าง ๆ มองเห็นโทษของความเกียจคร้าน มองเห็นอานิสงส์ของความเพียรแล้วมีความคิดริเริ่ม มีความบากบั่น ทำงานด้วยความหมั่น ขยัน ไม่ทอดทิ้งภารกิจนั้น ๆ เสียในระหว่างทำงานที่ตนจะต้องทำ ทำงานที่จรมาดด้วยความเอาใจจริงเอาใจ มุ่งความสำเร็จของงานเหล่านั้นเป็นเป้าหมาย ที่ตนจะต้องรับผิดชอบและดำเนินไปให้ถึง เมื่อกล่าวโดยย่อของของความเพียร คงอยู่ในโครงสร้างของความเพียรในการป้องกันความชั่ว ละความชั่ว ทำความดี และรักษาความดีไว้ ซึ่งบุคคลจะต้องทำทั้งทางกายและทางจิต เพื่อให้ความพอใจของตนมีผลตอบสนองตามที่ใฝ่ตั้งใจไว้

๓) จิตตะ เอาใจฝึกใฝ่สนใจในกิจการงานนั้นไม่ทอดธุระ การเอาใจฝึกใฝ่อย่างจริงจัง ในสิ่งที่ตนได้ ปฏิบัติความพอใจและกำลังใช้ความพยายามอยู่ ไม่ทอดทิ้งธุระเหล่านั้น มีความแน่วแน่มั่นคงอยู่ในภารกิจนั้น อันเป็นลักษณะของการปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่ของตนด้วย

^{๑๖}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ), นิเทศธรรม , (กรุงเทพมหานคร : วัดบวรนิเวศวิหาร , ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๐.

ความแน่วแน่ มุ่งมั่น มั่นคง ไม่หวั่นไหว จนกว่าจะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ กำลังจัดกำลังทำอยู่ในขณะนั้น ๆ

๔) วิมังสา การไตร่ตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น วิมังสาเป็นอาการของปัญญาที่ใช้ไปในลักษณะ ไคร่ครวญ พินิจพิจารณา ก่อนที่จะทำ จะพูด ก่อนที่จะปลูกฝังความพอใจ ในขณะใช้ความพยายาม และแม้แต่ความแน่วแน่ในกรณียกลั้น ๆ วิมังสาจึงต้องใช้ทุกขั้นตอนทุกขั้นตอนของการปฏิบัติการกิจ การศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติธรรม ทั้งขั้นศีล สมาธิ และปัญญา ทุกขั้นตอนของการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นขั้นวางแผน ประเมินผล ลงมือทำ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข ล้วนต้องอาศัยวิมังสาเป็นสำคัญ นั่นคือการดำรงชีวิตอย่างใช้ปัญญาทุกขั้นตอนของชีวิต จนได้ชื่อว่า เป็นชีวิตที่ประเสริฐนั่นเอง

ว.วชิรเมธี ^{๑๘} ได้กล่าวถึง การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอริยบท ๔ อริยบท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ

๑) ฉันทะ คือ มีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน

๒) วิริยะ คือ พากเพียรทำ รักแล้วต้องขยัน ความขยันคือ ภาวปฏิบัติกรของความรัก ความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด

๓) จิตตะ คือ จดจ่อจิต หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไป ปักใจลงไป ในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้ง อย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ

๔) วิมังสา คือ วินิจวิจัย ได้แก่ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง เมื่อเราทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจพิเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนา พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของ นักวิจัยชั้นยอดของโลกพระองค์ทรงสามารถสร้างปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไร หากเราจำพุทธประวัติได้ก็จะพบว่า สาเหตุที่ทำให้ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ก็เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์

^{๑๘}ว. วชิรเมธี, คนสำราญ งานสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ ๒๕๕๑), หน้า ๘๒.

ปิ่น มุกกันต์^{๑๕} ได้กล่าวไว้ในบันทึกธรรม ฉบับสมบูรณ์ว่า ดังนี้

ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายความว่ารักงานของตน ชอบงานของตน งานในที่นี้หมายถึงสิ่งที่เราทำ ผู้ใดมีงานอะไรแล้วมีความรักใคร่พอใจในงานนั้น เรียกว่า มีฉันทะ คนที่ขาดฉันทะ ไม่พอใจในงานของตนมักจะทำงานด้วยความเหน็ดเหนื่อยใจ และชอบทิ้งงานให้ จับจดและค้างค้าง”

วิริยะ แปลว่า ความเพียรในงานที่ทำ คือความขยันบาก บั่นในการทำงานของตน วิริยะตรงข้ามกับความเกียจคร้าน คนเกียจคร้านคือ คนขลาดกลัว ส่วนคนมีวิริยะเป็นคนกล้า คือกล้าสู้กับความยากลำบากและอุปสรรคเพื่อทำให้งานเสร็จสิ้นไป

จิตตะ แปลตรงตัวว่าคิด ความหมาย ได้แก่ การเอาใจใส่กับงานที่ทำ ไม่ทอดธุระ ไม่ว่าใครจะทำการสิ่งใดถ้าเป็นคนประมาทไม่เอาใจใส่กับงานที่ตนทำ ทำอะไรทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ งานย่อมจะสำเร็จเป็นผลดีไม่ได้ จิตตะมีประโยชน์โดยตรงในการกำจัดเสียซึ่งความเลินเล่อ ทอดธุระในหน้าที่ของตน เป็นธรรมป้องกันความเสียหายของงาน

วิมังสา แปลว่า พิจารณา หมายความว่า การใช้ปัญญาพิจารณา หรือคิดค้นหาเหตุผล ในงานที่ทำ หรือหาวิธีการที่จะทำให้การทำงานนั้นได้ผลยิ่งขึ้นและไม่ให้ผิด อุปสรรคของ ความสำเร็จในการทำงานนอกเหนือจากความเบื่อหน่าย ความเกียจคร้านและความทอดธุระแล้ว ยังมีอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ ความโง่เขลา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ วิมังสาคำจัดอุปสรรคข้อนี้โดยตรง

ปิ่น มุกกันต์^{๑๖} ได้อธิบาย อิทธิบาท ๔ ไว้มงคลชีวิตภาค ๒ ไว้ดังนี้

๑) **ฉันทะ** จุดเริ่มต้นของการทำงานอยู่ที่ใจ ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเอาการลงมือ เป็นการเริ่มต้นนั้นความจริงยังไม่ถูกแท้ ที่ถูกต้อง ลงใจ ก่อน ลงมือ พุดง่าย ๆ คือทำใจตัวเอง เสียก่อนความมุ่งหมายคือให้ใจเกิดฉันทะ คือมีความรักงานหรือพอใจกับงานที่ทำเมื่อใจรักแล้ว จะได้ทำด้วยความเต็มใจ คืองานที่คนเราทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นงานสวน งานนา งานบวช งานเรียน งานแต่งงาน หรืองานย่อย ๆ ลงไปอีก เช่น งานอ่านงานเขียนก็ตาม มันมีจุดเริ่มต้นอยู่ สองจุด ต้องเอาใจเราวางไว้ให้มันถูกจุด จุดหนึ่งคือ ความเต็มใจ อีกจุดคือ ความจำใจ ไปข้างหน้า ไม่เหมือนกันถ้าใครขึ้นต้นงานด้วยความเต็มใจ ไปข้างหน้าก็จะพบความสำเร็จสมใจ นี่ดีหรือชั่ว ยังไม่ได้ว่า ว่ากันเฉพาะทำสำเร็จหรือไม่สำเร็จเท่านั้น ถ้าขึ้นต้นด้วยความเต็มใจไปข้างหน้าก็สมใจ

๒) **วิริยะ** ความเพียร ได้แก่ ความกล้าแน่อน กล้าอย่างไร อยากรู้ว่ากล้าอย่างไรต้องดู ทางตรงกันข้ามเสียก่อน คือทางความเกียจคร้าน คนเกียจคร้านทุกคนและทุกครั้ง คือคนขลาด คนกลัว กลัวหนาว กลัวร้อน กลัวหิว กลัวแดด กลัวฝน พอจะทำงานที่เป็นต้องอ้างหนาวจะตาย

^{๑๕} ปิ่น มุกกันต์, บันทึกธรรม ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๔-๑๕๖.

^{๑๖} ปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๑.

ร้อนจะตาย หิวจะตาย เหนื่อยจะตาย ง่วงจะตาย รวมเบ็ดเสร็จคนเกียจคร้านคือคนกลัวเรื่องที่กำลังกลัว ก็คือกลัวตาย ยังไม่ได้กินก็อ้างว่าหิวจะตาย กินอิ่มแล้วก็อ้างว่าอิ่มจะตาย เลยกทำอะไรไม่ได้ คนเกียจคร้านทุกคน ตายไม่รู้ว่่วันละกี่ร้อยครั้ง การเอาชนะคำขู่ของความเกียจคร้านเสียได้ ท่านเรียกว่า วีริยะ ความเพียร ถือเอาความว่าความกล้า นี่ลักษณะของคุณธรรมที่เรียกว่าความเพียร คนมีความเพียรนั้นไม่ใช่คนทำงานไม่หยุด พุดแล้วประเดี๋ยวบางคนจะเข้าใจผิดคิดว่าถ้ามีความเพียรแล้วจะต้องทำงานเป็นบ้าเป็นหลัง ฝนตกแดดออกไม่ต้องหยุดกัน ไม่ใช่ ความเพียรเป็นคุณธรรม เกิดอยู่ในใจ

๓) จิตตะ การเอาใจใส่กับงาน ก็เป็นคำเดียวกับคำว่าจิตนี้เอง แต่ถ้าออกเสียงว่าจิตชวนให้เข้าใจว่า จิตใจเป็นคำนาม ในที่นี้ต้องการให้เป็นคำคุณเลยออกเสียงกันว่า จิตตะ คำว่า จิตตะ ถ้าแปลตามตัวก็แปลว่า คิด ในที่นี้หมายถึงความคิดถึงงาน เหมือนอย่างเราคิดถึงคนด้วยกันนี้แหละ คนรักกันคิดถึงกัน ถ้ารักน้อยก็นาน ๆ คิดถึง ที่รักมากหน่อยก็คิดถึงบ่อยเข้า ถ้ารักมากจริง ๆ ก็คิดถึงเอามาก นั่งก็คิดนอนก็คิด นึกถึงการคิดถึงคนรักเสียก่อน จะเป็นคิดถึงแม่ คิดถึงเมีย คิดถึงลูกหรือคิดถึงแฟนก็ตามเคยคิดมาทุกคนแล้วมิใช่หรือ คิดถึงคนนี้ก็ เป็นลักษณะของจิตตะเหมือนกัน แต่จิตตะที่เกี่ยวกับคนอย่างนี้เราเรียกว่า “คิดถึง” เป็นส่วนมาก ที่นี้เปลี่ยนคนเป็นงานเสียคิดเหมือนกันนั่นแหละ แต่แทนที่จะคิดถึงคนกลับเป็นการคิดถึงงาน เป็นจิตตะในอิทธิบาทข้อที่ ๓ นี้ การนั่งคิดถึงงานนั้น เราใช้คำพูดบอกความหมายหลายคำ เช่น ความสนใจ ความใฝ่ฝัน ความตั้งใจ ความใส่ใจ ความเอาใจใส่ และคำอื่น ๆ ที่มีความหมายทำนองนี้ ลักษณะอย่างนี้แหละ ที่เรียกว่า จิตตะ เป็นอิทธิบาทลำดับที่ ๓ นี้ทั้งนั้น

๔) วิมังสา ซึ่งแปลว่า การพินิจพิเคราะห์ หมายความว่าการทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราถึงจะรักงานเท่าไร บากบั่นปานใดและเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็ค้างค้ำอาดูกลจนได้ เพราะแม้ว่าขบวนการทำจะสำเร็จไปแล้ว แต่ผลงานก็ไม่เรียบร้อย ต้องทำกันใหม่รำไป เข้าลักษณะที่ว่าทำเสร็จแล้วแต่งานมันไม่สิ้นสุด อีกประการหนึ่ง คนทำงานไม่ใช้ปัญญา ไปทำงานที่มันไม่รู้จักเสร็จแต่จะปล้ำเอาให้มันเสร็จ หนักเข้าตัวเองก็จะกลายเป็นทาสของงาน เข้าตำรา “เปรตจัดหัวจัดดิน” ของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส นั่นเอง เรื่องนั้นท่านเล่าว่ามีเปรตตัวหนึ่งได้รับคำสั่งจากหัวหน้าเปรตให้ไปเฝ้าศาลาข้างทางแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ทางเปลี่ยว พวกคนเดินทางส่วนมาต้องแวะค้างคืนที่ศาลานั้น เวลาคนนอนหลับแล้วเจ้าเปรตก็ลงจากซื่อตรงดูความเรียบร้อย ที่แรกก็เดินดูทางศิระะ จัดศิระะของคนพวกนั้นให้ได้ระดับแนวเดียวกันเพื่อจะให้ เป็นระเบียบเรียบร้อย ครั้นจัดทางศิระะเสร็จแล้วก็ขึ้นไปตรวจทางเท้า เห็นเท้าไม่ได้แนวเดียวกัน ก็ดึงลงมาให้เท่ากันเสีย เสร็จแล้วก็เดินไปตรวจทางศิระะอีก ก็พบทางศิระะไม่เสมอกัน

จึงขึ้นไปเข้าระดับกัน แกวนเวียนทำอยู่อย่างนี้ไม่มีเวลาเสร็จสิ้นได้เลยหานึกได้ว่าคนเขาตัวดำก็มี สูงก็มี มันไม่เสมอกัน จัดจนตายก็ไม่เสร็จคนที่ทำงานไม่ใช่ปัญญาตกเป็นคนประเภท “เปรตจัดหัว จัดตีน” อย่างนี้ก็มี ถ้าใช้ปัญญาพิจารณาหน่อยเดียวว่างานอย่างนี้มันทำให้เสร็จไม่ได้ ใจก็จะได้สบายทำเสร็จเท่าที่มันจะเสร็จ ในทางวิจยงานนั้น ก็มีความจำเป็นอยู่มากเพราะว่างานทุกอย่างมันเป็นงานสำคัญ มันมีบุญเจ้านมาด้วยคือมันซ่อนลู่ทางที่จะทำให้เสร็จมาในงานนั้นด้วยแล้วบุญเจ้านั้นต้องไขด้วยปัญญา เพ่งพิจารณาเข้าไปเถอะแล้วเราจะเห็นช่องทางที่จะทำเสร็จ ขึ้นทั้งปัญญาเสียแล้วก็ต้องตกเป็นเบี้ยล่างเขาอยู่รำไป ลำบากไม่มีที่สุข เหมือนอย่างพ่อตากับลูกเขยเข้าป่า โคนต้นไม้ด้วยกัน เวลาโคนต้นเตี้ยต้นรังอีตาดูกเขยลงมือก่อน พอฟันเปลือกฟันกระพี้หมดแล้ว จึงให้พ่อตาช่วยโคน คนแก่ไปโคนแก่นเข้าแทบล้มทั้งยืน เลยตั้งใจว่า ต้นหลังจะต้องแก้ลำเสียที ให้ลูกเขยโคนทีหลังเสียบ้าง แต่ครั้งไปโคนต้นตาลเข้า พ่อตาลงมือก่อนพอหันรอบต้นแล้วจึงโยนขวานให้ลูกเขย มันก็หวนเขากอีก เพราะต้นตาลแก่นอยู่ข้างนอกกระพี้อยู่ข้างใน ลูกเขยจ้วงทีสองทีก็ล้มครืนเท่านั้นเองเหงื่อยังไม่ออกสักหยด ทำงานอย่างอิพ่อดานี้แหละที่ข้าพเจ้าวิมังสา แพ้หัวคิดลูกเขยวันยังค่ำ

พิทุร มลิวัดย์^{๔๑} ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ได้แก่

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความพอใจด้วยความรักในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เบื่อง่ายในกิจที่ทำ (เต็มใจ)
๒. วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียรด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น (ตั้งใจ)
๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ คือ เมื่อทำสิ่งใดทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ ตรวหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ (เข้าถึง)
๔. วิมังสา ความหมั่นตรึกตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เมื่อทำสิ่งใดทำด้วยความรู้จักไตร่ตรองรู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ (เข้าใจ)

วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสถียรพงษ์ วรรณปก^{๔๒} กล่าวว่า องค์ประกอบของ อิทธิบาท ๔ ได้แก่

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ คือ ความเพียรหมั่นประกอบสิ่งนั้น

^{๔๑} พิทุร มลิวัดย์, แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี , (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕-๒๐.

^{๔๒} วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, หนังสือเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔), หน้า ๘๕.

๓. จิตตะ คือ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา คือ การหมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

วิเชียร ขาบุตรบุญทริก^{๘๓} กล่าวว่า องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ คือ

๑. นันทะ ความพอใจ ความยินดี หรือความเต็มใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๒. วิริยะ ความพยายาม ความเพียรหรือความกล้าที่จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับ
การกระทำนั้น ๆ โดยไม่มีคำว่าท้อแท้หรือเบื่อหน่าย

๓. จิตตะ ความสนใจ เอาใจใส่ หรือตั้งใจในการกระทำนั้น ๆ อย่างจริงจัง โดยไม่
ใส่ใจถึงปัญหาอุปสรรคอันจะเป็นเหตุให้เสียกำลังใจ

๔. วิมังสา การใช้ปัญญาพิจารณาตรวจสอบข้อดีข้อเสียข้อบกพร่องตลอดจนปัญหา
อุปสรรคและวิธีแก้ไขอย่างมีเหตุผลว่าผลที่ปรากฏนั้นมีสาเหตุมาจากอะไร มิใช่ขยันอย่างโง่ ๆ

แสงอรุณ โปร่งธนะ^{๘๔} ได้กล่าวว่า อิทธิบาท หมายถึง หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ
แห่งกิจการนั้น ๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. นันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้นและ ทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จ
อย่างดีแห่งกิจการหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัล
หรือผลกำไร

๒. วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม
เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดย

๓. จิตตะ เอาจิตฝักใฝ่ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อย
ใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ

๔. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรว
หาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังห้อยนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จัก
ทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้านวิธีแก้ไขปรับปรุง

^{๘๓} วิเชียร ขาบุตรบุญทริก, พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๕),
หน้า ๑๒๖.

^{๘๔} แสงอรุณ โปร่งธนะ, พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการ
สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์^{๔๕} ได้กล่าวว่า ฉันทะ คือ ความรัก ผู้บริหารควรมีความรัก ความพอใจในงานบริหาร รักในวิชาชีพ รักศิษย์ รักที่จะเห็นเพื่อนร่วมงานมีความเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การให้คำปรึกษา บริหารทำไป ด้วยใจรักในวิชาชีพ ไม่ได้ทำไป เพราะพอให้เสร็จไป พอให้ผ่านไป เพราะเป็นหน้าที่ วัริยะ คือ ผู้บริหารต้องเป็นผู้มีความขยัน แข็งแรง มีความมานะพยายาม พากเพียรที่จะค้นหาความรู้เทคนิคที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการบริหาร มาบริหารเพื่อที่จะให้ผู้ได้บังคับบัญชาเกิดแรงจูงใจ มีความรู้กว้างขวางและลึกซึ้งต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายเพื่อให้การเรียนการสอนประสบผลดี ตรงตามหลักสูตรผู้บริหารตั้งไว้ หมั่นร่วมประชุมเพื่อปรึกษา เพื่อวางจุดมุ่งหมายร่วมกัน หรือประชุมเพื่อจะให้คำปรึกษาทั้งในส่วนที่เป็นหมู่และเป็นรายบุคคล จิตตะ คือ ผู้บริหารต้องใส่ใจฝึกฝนรับผิดชอบทุกอย่างในโรงเรียน ผู้บริหารต้องมีความ ตั้งใจ มีความมั่นใจแน่วแน่ในอันที่จะวางตัวให้เป็นตัวอย่างทางคุณธรรมและจริยธรรมแก่ผู้ได้บังคับบัญชาตลอดทั้งทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม ผู้บริหารต้องหนักแน่นและซื่อสัตย์ต่อตัวเองและผู้อื่นเสมอ วิมังสา คือ การไตร่ตรองและใช้เหตุผล ใช้สติปัญญาพิจารณาคิดหาเหตุผล รู้จักวิธีการบริหารงานให้สำเร็จไปด้วยความเรียบร้อย และทันต่อเหตุการณ์เมื่อเจอปัญหาใด ๆ ผู้บริหารต้องใช้ปัญญา ไตร่ตรอง ไม่ว่าวาม รู้จักใช้เหตุผลด้วยตนเอง ก็ควรที่จะกระตุ้นให้ผู้ได้บังคับบัญชา รู้จักคิด รู้จักไตร่ตรอง พิจารณาสืบค้นต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วน และมีเหตุผลอีกด้วย

สรุปว่า จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถประเด็นสำคัญได้ว่า องค์ประกอบของหลักอริยบท ๔ หมายถึง ส่วนประกอบของหลักธรรมมีด้วยกัน ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ วัริยะ จิตตะ และวิมังสา หากผู้ใดปฏิบัติตามองค์ประกอบของหลักอริยบท ๔ ได้อย่างครบถ้วนก็ถือว่าได้เป็นผู้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานอย่างแท้จริง และไม่ว่าเอาไปใช้ในที่ไหนก็ประยุกต์ใช้ได้ เช่นการทำงาน การศึกษา การดำเนินชีวิต ปฏิบัติธรรม เป็นต้น

๒.๓.๓ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับหลักอริยบท ๔ ในพระไตรปิฎก

หลักอริยบท ๔ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จุดประสงค์เพื่อจะใช้หลักการและแนวคิดให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอริยบทที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้ทรงตรัสไว้ใน พระไตรปิฎก สำหรับถือเป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นแนวทางให้ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้ได้ศึกษาเอกสารอีกมากมายไม่ว่าจะเป็นเอกสารในการปฏิบัติธรรมที่ดี เอกสารในการศึกษาเล่าเรียน เพื่อดำเนินไปอย่างเรียบร้อยได้ผลดี พึงควรปลูกเร้าและชักจูงด้วยอริยบท ๔ หากปฏิบัติได้

^{๔๕} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ความรู้คุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๕-๒๖๖.

อย่างดีแล้ว ปัญญา ความสุข ความสบายใจ จะบังเกิดผลขึ้นทันที จากแนวคิดเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า หลักอิทธิบาท ๔ จากพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ สามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

๑. **ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น)** พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอิทธิบาท ที่เกี่ยวกับฉันทะ ที่เรียกว่า ฉันทสมาธิปธานสังขาร ไว้ดังนี้

ภิกษุ เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร ถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่าฉันทสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำฉันทะให้เกิดพยายามปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ความไม่สับสน ความกัญญะ ความไม่พินาศ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร ฉันทสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า ฉันทสมาธิปธานสังขารด้วยประการฉะนี้^{๘๖}

ในบทเหล่านั้น ฉันทะ เป็นโฉน ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ สมาธิ เป็นโฉน ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธานสังขารเป็นโฉน การปรรกความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ห่อถอยความไม่ทอดทิ้ง ฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยทริยวิริยพละ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยฉันทะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๘๗}

^{๘๖} ปิ่น มุกขนันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๘.

^{๘๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๓/๒๕๔.

คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้
 ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น
 คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรม
 เหล่านั้น คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำใ้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้นด้วยเหตุนี้
 จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๔๘}

๒. วิริยะ (ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น)

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอิทธิบาท ที่เกี่ยวกับวิริยะ ที่เรียกว่า วิริยสมาธิปธาน
 สังขาร ไว้ดังนี้

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำ
 ความเพียรให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่า วิริยสมาธิ ภิกษุนั้น
 ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาป
 อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรม
 ที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร
 เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่งความไพบลุย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศล
 ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

วิริยสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน
 ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า วิริยสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๔๙}

ในบทเหล่านั้น วิริยะ เป็นไฉน การปรรกความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ อันใด
 นี้เรียกว่า วิริยะสมาธิ เป็นไฉน ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต
 ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทริย สมาธิ
 พละ สัมมาสมาธิอันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นไฉน การปรรกความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
 ปธานสังขารภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้ว ด้วยวิริยะ สมาธิ และปธานสังขารดังกล่าวมานี้
 ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๕๐}

คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จการสำเร็จด้วยดี ความได้
 ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้องความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

^{๔๘} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๕๕.

^{๔๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๕๕.

^{๕๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๐/๒๕๖.

คำว่า อธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า เจริญอธิบาท^{๕๑}

๓. จิตตะ (การเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น)

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอธิบาท ที่เกี่ยวกับจิตตะ ที่เรียกว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร ไว้ดังนี้

ภิกษุ เจริญอธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้ เรียกว่าจิตตสมาธิ ภิกษุนั้นทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสนวุ่น ความภิกขุโณย่ง ความไพญญ์ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขาร

จิตตสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๕๒}

ในบทเหล่านั้น จิต เป็นไฉน จิต มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใดนี้เรียกว่า จิต

สมาธิ เป็นไฉน ความตั้งอยู่แห่งจิต สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธานสังขาร เป็นไฉน การปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้ว ด้วยจิต สมาธิ และปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่าประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๕๓}

คำว่า อธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

^{๕๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๑/๒๕๗.

^{๕๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๒/๒๕๗.

^{๕๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๓/๒๕๗.

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๕๔}

๔. วิมังสา (การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น)

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอิทธิบาท ที่เกี่ยวกับวิมังสา ที่เรียกว่า วิมังสาสมาธิ
ปธานสังขาร ไว้ดังนี้

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไรถ้าภิกษุ
ทำปัญญาให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่าวิมังสา สมาธิ ภิกษุนั้น
ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศล
ธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่
เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร
เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความภักดี ความไม่พินาศ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศล
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

วิมังสาสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอัน
เดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๕๕}

ในบทเหล่านั้น วิมังสา เป็นไฉน ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม
สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า วิมังสา

สมาธิ เป็นไฉน ความตั้งอยู่แห่งจิต สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นไฉน การปราศจากความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้
เรียกว่าปธานสังขาร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้วด้วยวิมังสา สมาธิและปธานสังขาร
ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๕๖}

คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้
ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาคันธี สัญญาขันธี สังขารขันธี วิญญานขันธี ของบุคคล
ผู้บรรลุนิพพานเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๕๗}

^{๕๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๔/๒๕๘.

^{๕๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๕/๒๕๘.

^{๕๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๖/๒๕๘.

^{๕๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๗/๒๕๘.

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติการเจริญหรือการปฏิบัติ อธิธิบาท ๔ ประการ คือเจริญอธิธิบาท ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร^{๕๘} หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะ และความเพียรที่มุ่งมั่น เจริญอธิธิบาท ประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร หมายถึงสมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอธิธิบาท ประกอบด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร หมายถึงสมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอธิธิบาท ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์เพราะฉะนั้นอธิธิบาท ๔ มีองค์ประกอบ ดังนี้

ฉันทะ หมายถึง สร้างความพอใจในกุศล คือ ความประสงค์จะทำยิ่งขึ้น ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม^{๕๙}

ฉันทะสมาธิ หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะ^{๖๐}

วิริยะ หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจสัมมาวายามะ จิต หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน

ปธานสังขาร หมายถึง ความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน) ปรารภความเพียร ปรคองจิต ความขะมักเขม้นความบากบั่นความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาเห ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยนทรีย์ วิริยะพละ สัมมาวายามะ วิมังสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม^{๖๑}

สัมมาทิฏฐิสมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สัมมาสมาธิ

สัมมปปธาน ๔ คือ ปัจจัยสำคัญที่จะสร้างสรรค์ให้สัมฤทธิ์ผล อันประกอบด้วย

- ๑) สักรปธาน เพียรป้องกัน หรือ เพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิด
- ๒) ปหานปธาน เพียรละหรือ เพียรกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นให้ลดและหมดไป
- ๓) ภวานาปธาน เพียรเจริญ หรือ สร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิด

^{๕๘} อัง.เอกก. (ไทย) ๑/๓๕๘/๔๔๕.

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๓/๑๗๓.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๓/๒๕๒.

^{๖๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๓/๖๗-๗๐/๓๓.

๔) อนุรักษนาปธาน เพียรอนุรักษหรือเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้อยู่ตลอดไป การเจริญสัมมปปธาน ๔ พระภิกษุในศาสนานี้จึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่^{๑๐๒}

สรุปว่า จากข้อมูลที่ได้ศึกษามาในเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปประเด็นที่สำคัญได้ว่าหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระไตรปิฎก หมายถึง การศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพื่อใช้และประยุกต์ใช้ในปัจจุบันพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงกระบวนการทางหลักอิทธิบาท ๔ ไว้มากมายหลายอย่าง ถือว่าเป็นคำสอนที่พิเศษไม่ล้าสมัย สามารถใช้ได้ทุกวันเวลาในการใช้ประกอบกับชีวิตประจำวัน และสามารถนำมาใช้ได้ทุกด้าน เช่น การงาน การศึกษา ประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้

๒.๓.๔ ประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมที่คอยผลักดันอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

วิเชียร พากเพียร^{๑๐๓} ได้กล่าวถึงประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องานไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบาที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจืดจาง ไม่ก้าวหน้า

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

^{๑๐๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๔๓/๒๕๒.

^{๑๐๓} วิเชียร พากเพียร, การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิด ๆ ถูก ๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลาและทำให้โง่เขลา

สรุปว่า จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถเขียนเป็นประเด็นสำคัญได้ว่าประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง การมีหลักธรรมไว้คอยยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้เกิดความรัก ความพอใจ ความขยัน อดทน ความตั้งมั่น มีใจจดจ่อ และความไตร่ตรองในงานที่ปฏิบัติเป็นหลักธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานโดยตรง สามารถวัดระดับความสำเร็จในงานได้อย่างแม่นยำ หากปฏิบัติตามกรอบหลักอิทธิบาท ๔ ได้ครบถ้วนก็ถือว่าผลงานที่ได้รับนั้นประสบความสำเร็จ

๒.๓.๕ การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในชีวิตประจำวัน

คำว่า **อิทธิบาท** แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

๑. จันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น

๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่าง ๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

จันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือ ความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบ ความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็น วัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึงความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่^{๑๐๔}

^{๑๐๔} อิทธิบาท ๔ คือ ธรรมแห่งความสำเร็จ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.learntripitaka.com/scruple/Itibah4.html> [๑๘ สิงหาคม, ๒๕๕๕].

ดังนั้น หลายคนคงเคยได้ยินประโยคที่ว่า Where there is the will, there is the way. ที่ใดมีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่นั่นย่อมมีหนทางเสมอ ขอเพียงแต่ให้มีความตั้งใจแน่วแน่ ที่จะประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ให้ได้ ด้วยความมุ่งมั่น ไม่ท้อถอย ย่อมมีหนทางนำเราไปสู่ความสำเร็จได้เสมอ วิธีที่จะทำให้เราประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆที่เราต้องการ คือ การนำอิทธิบาท ๔ ไปปฏิบัติ

อิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี ๔ ประการดังนี้ คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจในสิ่งนั้น ปรารถนาที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ ไม่ว่าสิ่งที่เราพอใจ สิ่งที่เราปรารถนา นั้น จะเป็นสิ่งที่เรากำลังทำอยู่แล้ว กำลังดำเนินการอยู่แล้ว หรือเป็นสิ่งที่เราเพียงแต่คิดอยากจะทำ ความพอใจ ชอบในสิ่งนั้น เป็นคุณธรรมข้อแรกที่จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้

๒. วิริยะ ความเพียรพยายาม ที่จะทำสิ่งนั้นอย่างไม่ท้อถอย ไม่เลิกล้มความตั้งใจเสียก่อน เมื่อเราชอบในสิ่งนั้นแล้ว ถ้าเป็นสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ เราต้องทำไปด้วยความขยันหมั่นเพียร ใช้ความพยายามทุ่มเททำในสิ่งนั้นให้สำเร็จ หรือถ้าเป็นสิ่งที่เราเพียงแต่คิดอยากจะทำ เราก็ต้องเพียรพยายามหาหนทางที่จะทำสิ่งที่เราปรารถนาให้ได้เสมอ เป็นคุณธรรมข้อที่สองที่จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้

๓. จิตตะ ความคิดฝักใฝ่ เอาใจใส่อยู่กับสิ่งที่ทำ หนักแน่น มั่นคง ไม่โลเล ในขณะที่เรากำลังทำงานนั้น ๆ อยู่ เราต้องดูแลเอาใจใส่จดจ่ออยู่กับงานที่เราทำนั้น ไม่วอกแวก ทำงานด้วยสมาธิ ไม่สะเพร่า หรือถ้าเป็นสิ่งที่เราปรารถนาอยากจะทำ เราก็ต้องมุ่งมั่น เตรียมตัวเราทุกวิถีทางที่จะได้ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นให้จงได้

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ในขณะที่เราทำงานชิ้นนั้นๆ นอกจากจะทำความชอบ ทำอย่างต่อเนื่องด้วยความอุตสาหพยายาม มีสมาธิอยู่กับสิ่งที่ทำ ดูแลเอาใจใส่งานที่เราทำให้ดีแล้ว เรายังต้องหมั่นทบทวนดูว่า งานที่เราทำอยู่นั้น มีข้อบกพร่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นกับงานของเราบ้าง สาเหตุของปัญหานั้นมาจากอะไร เราจะหาหนทางแก้ไขได้อย่างไร ถ้างานของเราไม่บกพร่อง ไม่มีปัญหา เรายังต้องคิดไตร่ตรองให้ดีว่า เราจะมีหนทางปรับปรุงและพัฒนางานของเราให้ดีขึ้นได้ไหม ผลผลิตจะเพิ่มขึ้นอีกได้ไหม เท่าไร เมื่อไร มีการวัดผลการทำงาน และมีการวางแผนขยายงาน ถ้าเป็นแต่เพียงสิ่งที่เราฝืนฝืนอยู่ มุ่งมั่นที่จะได้ทำในสิ่งนั้น อยากประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ให้ได้ เรายังต้องหมั่นไตร่ตรองดูว่า จะมีวิธีใดบ้าง ที่จะทำให้เราได้ทำงานนั้นสนใจปรารถนา เราต้องวางแผนให้ดี และทำทุกวิถีทาง ที่จะไปสู่สิ่งที่เราปรารถนาสิ่งที่เราต้องการให้จงได้ ถ้ายังทำไม่สำเร็จ เรายังต้อง

หาวิธีใหม่ ทบทวนดูว่า วิธีที่เราใช้อยู่ นั้น เป็นวิธีที่ถูกต้องหรือไม่ ต้องปรับปรุงแก้ไขวิธีการอย่างไร จึงจะได้ทำในสิ่งที่เราใฝ่ฝันไว้

ยกตัวอย่างเช่น เราชอบกิจการร้านอาหาร เราเปิดร้านอาหารของเราเอง เราจัดหาแม่ครัวฝีมือดีมาทำอาหารที่ร้านของเรามีรายการอาหารหลายอย่างให้ลูกค้าเลือก ราคาอาหารสมเหตุสมผล เราดูแลร้านอาหารของเราให้สะอาด จัดร้านให้ดูดี สวยงาม พนักงานบริการลูกค้าดี รวดเร็ว สุภาพ ยิ้มแย้มแจ่มใส บางวันมีลูกค้ามาที่ร้านมาก บางวันมีลูกค้ามาที่ร้านน้อย เราต้องหมั่นสังเกตว่าเพราะอะไร จึงมีลูกค้าเยอะ เพราะอะไรจึงมีลูกค้าน้อย ลูกค้าเหล่านั้นเป็นลูกค้าจริงหรือเขาประจำเป็นคนทำงานอยู่ใกล้ ๆ ละแวกนั้น หรือเป็นคนที่จะมาเที่ยวแถวนั้น ลูกค้าพอใจกับสินค้าและบริการหรือไม่ มากน้อยแค่ไหน วัตถุดิบที่ใช้ปรุงอาหารเหลือมากไหมในแต่ละวัน หรือหาмаาไว้ไม่พอแก่ความต้องการ อาหารอะไรที่ลูกค้าสั่งบ่อย อาหารอะไรที่ลูกค้าไม่ค่อยสั่ง ควรเพิ่มจำนวนแม่ครัวหรือไม่

ถ้ากิจการไปได้ดี มีลูกค้ามากแล้ว เราก็ยังต้องทบทวนดูว่า เราน่าจะขยายกิจการใหม่ หรือน่าจะเปิดสาขาต่อไปหรือไม่ ที่ไหนดี เปิดเมื่อไรดี นี่คือการนำเอาหลักธรรมอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการทำงานทุกอย่าง ด้วยความชอบและพอใจในงานนั้น ขยันหมั่นเพียรในงานนั้น เอาใจใส่ดูแลงานนั้นให้ดี และหมั่นทบทวน วัตถุประสงค์ของเราด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น ถ้าเราปรารถนาอยากไปศึกษาต่อต่างประเทศ เราก็ต้องมุ่งมั่นหาหนทางที่จะไปศึกษาต่อต่างประเทศให้ได้ ด้วยการเตรียมตัวให้พร้อมด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ เช่น ผลการเรียนของเราต้องดีพอ ภาษาต่างประเทศของเราต้องดีพอ ฐานะการเงินของเราต้องดีพอ หรือถ้าฐานะการเงินไม่ดีพอ เราก็ต้องเลือกหาทุนอุดหนุน หรือหางานพิเศษทำเพื่อสะสมเงินไว้ให้เพียงพอกับค่าตัวเครื่องบิน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

เลือกประเทศที่เราอยากไป เลือกมหาวิทยาลัยที่เราอยากเรียน เลือกสาขาวิชาที่เราอยากศึกษาต่อ คุณสมบัติของผู้สมัครเข้าเรียนในสาขาวิชานั้นว่ามีอะไรบ้าง เราขาดคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งหรือไม่ ค่าใช้จ่ายที่จะเดินทางไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น มีอะไรบ้าง มีทุนการศึกษาให้หรือไม่ นักศึกษามีสิทธิทำงานพิเศษหารายได้ด้วยหรือไม่ ใช้เวลาในการศึกษานานเท่าไรเราจะไปพักอาศัยที่ไหน

หรือเราอาจใช้วิธี หมั่นอ่านประกาศเรื่องทุนการศึกษาต่างๆ แล้วสมัครขอทุนไปซึ่งอาจจะมีทุนการศึกษาให้ในสาขาวิชาที่เราต้องการจะศึกษาต่อ เมื่อเรานำหลักธรรม อิทธิบาท ๔ มาใช้เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จแล้ว เราต้องประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน^{๑๑๕}

^{๑๑๕} ธรรมะกับชีวิตประจำวัน หนทางสู่ความสำเร็จ , [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=246390> [๑๘ สิงหาคม, ๒๕๕๕].

ในโลกของการทำงาน คนรุ่นใหม่ไฟแรงทั้งหลายต่างก็เฝ้าหาทฤษฎีแห่งความสำเร็จมากมาย มาใช้แก้ปัญหาและหาหนทางเจริญก้าวหน้า แต่ก็เชื่อว่าทุกคนจะทำได้ และเจอประตูสู่ความสำเร็จ ลองมาดู ธรรมชาติที่ใช้ในการทำงาน เพื่อให้คุณประสบความสำเร็จในการทำงาน ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ นั่นคือ อิทธิบาท ๔ ธรรมแห่งความสำเร็จ

๑. ฉันทะ : ความรักงาน พอใจกับงานที่ทำอยู่ อันดับแรกต้องสำรวจตนเองว่า มีความชอบหรือศรัทธางานด้านใด แล้วมุ่งไปในเส้นทางนั้น อาจเริ่มต้นง่าย ๆ ด้วยการตั้งคำถามกับตัวเอง ฉันทำงานเพื่ออะไร ฉันมีความสุขหรือไม่หากงานที่ทำอยู่ไม่ใช่งานที่รักเสียทีเดียว เพื่อเราจะได้มีเวลาค้นหาและปรับเปลี่ยนตัวเอง หรือปรับศรัทธาของตัวเองให้เข้ากับงานที่ทำอยู่ อย่างไม่รีก็ตาม เชื่อเถอะว่างานแต่ละอย่างนั้น ไม่มีทางที่ใครจะชื่นชอบไปทั้งหมด ทุกกระบวนการ ดังนั้น ถ้าคุณพอใจที่จะทำ และมีความสุขกับงาน เชื่อว่างานที่คุณทำอยู่ ต้องออกมาดีแน่ ๆ

๒. วิริยะ : ขยันหมั่นเพียรกับงานที่มี งานทุกอย่างจะสำเร็จได้ต้องอาศัย ความขยันหมั่นเพียร ความวิริยะจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จได้ ยิ่งคุณขยันเท่าไร ผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมากเท่านั้น ที่สำคัญความวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรักในงานจากฉันทะนั้นเอง และความวิริยะไม่ใช่การทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการหมั่นฝึกฝนตนเองต่างหาก

ทั้งนี้ มีข้อน่าสังเกตสำหรับคนทำงานร่วมกันคือ จะต้องขยันด้วยกันทั้งหัวหน้าและลูกน้อง ยิ่งผู้เป็นหัวหน้าที่สำคัญมาก ถ้าเป็นคนเกียจคร้าน คิดกินแรงอย่างเดียว ลูกน้องก็มักขยันไปได้ไม่กี่วัน เดี่ยวก็รามือกันหมด แต่ถ้าหัวหน้าเอาการเอางาน ก็จะสามารถดึงลูกน้องให้ขยันขันแข็งขึ้นด้วย

๓. จิตตะ : เอาใจใส่รับผิดชอบกับงานที่ทำ จิตใจที่จดจ่อกับงานล้วนเกิดผลดีต่องานที่ทำ จิตตะเป็นธรรมชาติที่แสดงถึงสติ ความรอบคอบและความรับผิดชอบที่จะตามมา ซึ่งในสังคมการทำงานปัจจุบันนี้ มุ่งเน้นแข่งชิงตำแหน่งกัน และขาดงานลืมนึกคิดว่า งานที่ตนเองต้องรับผิดชอบนั้นคือสิ่งใดกันแน่ จิตตะจึงมีความสำคัญในการทำงานโดยไม่วอกแวก ออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ดังนั้น เมื่อคุณมีทั้งฉันทะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนริ้วของเส้นทางที่ไม่ให้ไขว้เขวออกนอกทางสู่ความสำเร็จได้

อย่างไรก็ดี ปกติคนที่โตเป็นผู้ใหญ่รู้ดีชอบ มักจะใส่ใจกับงานอยู่แล้ว เพราะธรรมชาติจะทำให้หยุดคิดยาก แต่เสียอยู่อย่างเดียวคือ ชอบคิดเจ้ากี้เจ้าการแต่เรื่องงานของคนอื่น คอยติ คอยสอดแทรก คอยวิพากษ์วิจารณ์ ในขณะที่ธุระของตัวเองกลับไม่คิดไม่ดู ซึ่งไม่ส่งผลให้งาน

ของเราดีขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้เป็นนักตรวจตรางาน คือให้มีจิตตะ แล้วก็ทรงให้โอวาท สำนทับไว้ด้วยว่า "ควรตรวจตรางานของตัวเอง ทั้งที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ"

๔. วิมังสา : การพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงาน สุกขยถของวิธีทำงานให้สำเร็จ อยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ วิมังสา แปลว่า การพินิจพิเคราะห์ หมายความว่า ทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมมตจิต ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้จะรักงานแค่ไหน บากบั่นเพียงใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็ค้างค้ำและผิดพลาดจนได้

เราอาจลองทบทวนตัวเองบ้าง ๆ ว่าวันนี้ทั้งวันเราทำอะไรบ้าง สรุปกับตัวเองว่าทำเพื่ออะไร เราจะได้มีกำลังใจต่อไปในวันต่อ ๆ ไป และไม่ทำผิดพลาดซ้ำอีกเช่นเดิม พร้อมกันนั้นเราจะสามารถเห็นหนทางได้ว่า เส้นทางไหนที่จะนำเราสู่ความสำเร็จได้จริง ๆ

อีกนัยหนึ่งเราสามารถเอามาใช้กับเรียน การใช้อิทธิบาท ๔ กับการเรียน เราเป็นชาวพุทธทำได้ทุกคน ไม่ว่าเด็ก หรือผู้ใหญ่ ขอให้เรารู้จัก ตั้งใจหมั่น พยายาม

๑. ฉันทะ (ความพอใจ) คือ ให้เรามีความพึงพอใจที่จะเรียน มีความสุขที่ได้เรียน อยากที่จะเรียน เมื่อได้เรียนแล้วจิตใจอิ่มเอิบ รู้สึกดี สดชื่นใจ เป็นความอยากที่จะทำดี ไม่ใช่ความอยากที่เป็นกิเลส เช่น เราอยากจะเป็นคนดี นี้เรียกว่าเป็นฉันทะ แต่ถ้าเราอยากจะได้ของคนอื่น นี้เป็นกิเลส ต้องแยกแยะให้ออก ลองสังเกตดูว่าวิชาไหนที่เราชอบ เราจะเรียนได้ดี ได้คะแนนมาก แต่ถ้าวิชาไหนเราไม่ชอบ เราจะมีผลการเรียนที่ไม่ดีเลยในวิชานั้น ทำอย่างไรเราถึงจะรู้สึกพอใจ ชอบในวิชานั้น ๆ ถ้าชอบเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้ว ก็ทำได้ไม่ยาก แต่ถ้าไม่ชอบ หรือถึงขั้นเกลียดวิชานั้นแล้วก็ทำใจยาก อาจารย์ใช้วิธีสร้างความเข้าใจกับตัวเอง ทำความเข้าใจให้ได้ว่าวิชานั้นจำเป็น มีความสำคัญ จะจำเป็นเพราะต้องนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน หรือจำเป็นเพราะจะใช้เป็นพื้นฐานความรู้ที่จะต้องเรียนในอนาคต หรือแม้จะเป็นเพราะว่าเข่าบังคับให้เรียน เราจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกวิชาในระดับมัธยมศึกษาล้วนจะใช้เป็นพื้นฐานของการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไปทั้งสิ้น ตัวเราเองต้องสร้างความรู้สึกรักนี้ ตัวเราเองต้องทำเอง ทำใจของเราเอง ใครที่ไหนจะทำใจแทนเราได้ ทำใจให้รับ ทำใจให้ชอบ แต่ถ้ายากนักที่จะชอบ อย่างน้อยก็ให้รู้สึกเฉย ๆ กับมัน บุญแห่งความสำเร็จอันแรก คือ มีความพอใจที่จะเรียน รักที่จะเรียน

๒. วิริยะ (ความพากเพียร) คือ การขยันหมั่นเพียรเรียนหนังสือ พากเพียรพยายาม อ่านหนังสือ หมั่นทบทวนบทเรียน ทำแบบฝึกหัดเยอะ ๆ ทำทุกวัน ไม่ย่อท้อ อดทนทำลงไป อย่างไม่เหน็ดไม่เหนื่อย ไม่เกียจคร้าน ในสมัยนี้มีโทรทัศน์เยอะแยะ มีคำรับคำราชาขยันไปอย่างทั่วถึง ไม่ต้องเสียเวลาหาโทรทัศน์ ถ้าหากขยันทำทุกวัน วันละ ๓๐ ข้อ ๑๐๐ วัน ก็ได้ ๓,๐๐๐ ข้อ หากทำ ๒๐๐ วัน ก็ได้ทำถึง ๖,๐๐๐ ข้อแล้ว นับว่าไม่น้อยทีเดียว หากใครสามารถทำได้ถึงวิชาละ ๑๐,๐๐๐ ข้อ ความเชี่ยวชาญชำนาญก็ย่อมมีมาก ในแต่ละเรื่องนั้นจะมีคำถามที่แตกต่างกันไม่มาก

ถ้าทำมาก ๆ จะสามารถแบ่งหมวดหมู่ของโจทย์ได้ จะมีความรู้สึกที่โจทย์เริ่มซ้ำ ถ้าทำซ้ำ ๆ เปลี่ยนตัวละครหรือเปลี่ยนตัวเลขเท่านั้น พยายาม ๆ ว่าหมวดหมู่ที่จะถามแล้ว ถ้าเราขยันทำได้ถึงเพียงนั้นและประกอบกับการปฏิบัติในข้ออื่น ๆ ของอิทธิบาท ๔ แล้ว ความสำเร็จย่อมเกิดขึ้นแน่นอน สามารถผินดวงผืนโชคชะตาฟ้าลิขิตได้แน่นอน พยายาม ๆ ว่าชีวิตของเราเราสามารถลิขิตได้เอง แต่หากขาดฉันทะ ความพอใจ รักที่จะเรียนแล้ว ความเพียรพยายาม ขยันเรียนหนังสือก็ยังไม่เกิดขึ้น คงเรียนกันอย่างขอไปที อ้างโน่นอ้างนี่ สารพัดที่จะนำมาอ้าง ไม่มีเวลา การบ้านเยอะ ไม่มีเวลาอ่าน สารพัดที่จะมาอ้างเพื่อที่จะไม่ได้ทำแล้วจะประสบความสำเร็จ ได้อย่างไร

๓. จิตตะ (ความเอาใจใส่ ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น) คือ การตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำคือการเรียนรู้ การเตรียมตัวสอบ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตเอาใจฝักใฝ่ ไม่ปล่อยจิตปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป เป็นเหมือนการทำสมาธิในขณะที่เรียน เป็นการตั้งใจที่แน่วแน่ สมัยนี้เขาเรียกว่า การดำรงจุดมุ่งหมายของตนเอง จุดมุ่งหมายที่จะต้องสอบผ่านให้ได้ ผ่านทั้งสองรอบ ต้องมุ่งมั่น ดำรงจุดหมายปลายทางตลอดเวลา ไม่ใช่แว่ว วอกแวก เปลี่ยนใจกันเป็นว่าเล่น การเอาจิตตั้งมั่นไว้ให้แน่วแน่นกับการเรียนนี้ เหมือนกับการบังคับทิศทางของชีวิต มีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าจะทำอะไรแล้วไม่เปลี่ยนกลับไปกลับมา ไม่โลเล เปลี่ยนใจอยู่เรื่อย เรียกว่าเมื่อตั้งเป้าหมายแล้วมุ่งไปหาเป้าหมายนั้นตลอดเวลา การปรับเปลี่ยนที่อาจจะเกิดขึ้น ก็เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการย่อย ๆ ที่จะทำให้เรามีความพร้อมมากขึ้นเท่านั้น เปรียบเทียบง่าย ๆ ว่าการเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางบนถนนไฮเวย์ เราก็ยังมุ่งไป พอใจที่จะไป รักที่จะไป ขยันเดินทาง ขยันวิ่ง ขยันขับ รักษาทิศทางไปยังจุดหมาย การปรับเปลี่ยนย่อมมีแน่ อย่างน้อยก็เป็นการเปลี่ยนเลนเมื่อมีรถหรือสิ่งกีดขวางทางที่เราจะไป แต่เรายังตั้งมั่น มุ่งมั่นไปยังจุดหมาย ตากี่คูเวลาจะปรับเปลี่ยนความเร็วตามเวลาที่มี ไม่ใช่ขับไปเรื่อย ๆ ถึงกัซังไม่ถึงกัซัง ต้องปรับเปลี่ยนไปตามเวลาที่มี ความสำเร็จคือการไปถึงที่หมายปลายทางทันเวลานั้นย่อมเกิดขึ้นแน่นอน เช่นเดียวกัน ถ้าเราพอใจรักที่จะเป็นนักเรียนเตรียมทหารแล้ว เราก็ตั้งจุดมุ่งหมายของเราคือการสอบผ่านเข้าไปเป็นนักเรียนเตรียมทหารให้ได้ เราก็ต้องทำใจให้รักการเรียน รักที่จะเตรียมการสอบ ขยันทำโจทย์ หมั่นทบทวน

๔. วิมังสา (ความไตร่ตรอง) พินิจ พิจารณา สอดส่องในเหตุและผลของสิ่งนั้น คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบเหตุเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในการเรียน ในสมัยใหม่คือมีการวางแผนการเรียน วางแผนการทบทวนบทเรียน มีการวัดผลที่ได้ทำไปแล้วว่าได้ผลมากน้อยแค่ไหน ประเมินตนเองตลอด คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงการเรียนของตนอยู่เสมอ เมื่อเจอโจทย์ที่ทำให้เรางง ทำไม่ได้ เราก็ต้องหันกลับมาดูตัวเราเองว่าทำไมเราถึงไม่เข้าใจ

ทำไมถึงทำไม่ได้ วิเคราะห์ตนเองด้วยใจที่เป็นกลาง ไม่เข้าข้างตนเอง ประเด็นนี้สำคัญ หากเราประเมินเข้าข้างตนเอง เราก็จะสรุปง่าย ๆ ว่าไม่เป็นปัญหา เข้าใจแล้วทำพลาดเอง อ่างเหตุผลสารพัดที่จะอ้าง แล้วผลที่ตามมาคือเราก็ไม่มีการปรับปรุงแก้ไขอะไรเลย ความไม่เข้าใจก็ยังคงอยู่ เรื่องไม่มีเวลานี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ชอบอ้างกัน คนเรามีเวลา ๒๔ ชั่วโมงต่อวันเท่ากัน บางคนทำไม่ถึงทำอะไรได้เยอะแยะมากมายใน ๑ วัน แต่บางคนบอกไม่มีเวลาที่จะเรียนหนังสือ ไม่มีเวลาทบทวน ลองแจกแจงกิจกรรมที่เราทำ บันทึกอย่างละเอียดคนจะครบทุกนาทีที่ทำ ถ้าคิดอย่างใจเป็นธรรม ไม่เอนเอียงเข้าข้างตนเองแล้ว จะเห็นว่าตัวเราเองบริหารจัดการกิจกรรม และเวลาของเราไม่ค่อยถูกต้องนัก บางคนมีกิจกรรมที่ไม่จำเป็นไม่สำคัญไม่เร่งด่วนอะไรเลย ในชีวิตเยอะแยะมากมาย สูญเสียเวลา^{๑๑๖}

สรุปว่า เห็นได้ว่า หลักธรรมที่ใช้ในการทำงานกับความเป็นอยู่ประจำวัน เป็นเรื่องง่าย ๆ ใกล้ตัว หากเรานำอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการทำงาน รั้งงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักใคร่ครวญให้ถี่ถ้วน ทางแห่งความสำเร็จคงไม่เกินเอื้อม เชื่อเลยว่าจะทำได้ ทุกอย่างอยู่ที่ใจรัก ใจชอบ ปฏิบัติได้ ลงมือทำได้ตลอดเวลา แล้วทุกอย่างจะเห็นผลจากการกระทำของเราเอง

๒.๔ บริบทของวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช

๒.๔.๑ ประวัติ ที่ตั้งและข้อมูลทั่วไปของวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช

วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช เดิมเป็นศูนย์ฝึกวิชาชีพนครศรีธรรมราช เริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๒๔ และเสร็จสมบูรณ์เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๒๖ และวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ได้เปิดรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนต่าง ๆ บริเวณใกล้เคียงเข้าเรียนฝึกวิชาชีพ และได้รับเกียรติจาก นายชวน หลีกภัย ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในขณะนั้น มาเป็นประธานในพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๒๖

ต่อมาวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๓๔ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศยกระดับศูนย์ฝึกวิชาชีพนครศรีธรรมราช เป็นวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช และจัดการเรียนการสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ควบคู่ไปกับสอนหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้น และหลักสูตรพิเศษอื่น ๆ จนถึงปัจจุบันมีการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)

^{๑๑๖} อาจารย์สมเกียรติ สัมพันธ์ , การใช้อิทธิบาท ๔ กับการเรียนรู้ , [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.tobeprecadet.com/index.php/2009-10-31-08-26-00/162-2010-08-09-21-34-47.html> [๑๘ สิงหาคม, ๒๕๕๕].

และหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ในสาขางานต่าง ๆ ตามความต้องการ
ของสถานประกอบการและตลาดแรงงาน

วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่เลขที่ ๑๕๗ หมู่ที่ ๓ ถนนชลประทาน
ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื้อที่ ๗๕ ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อ
ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อ ถนนพัฒนาการ

ทิศใต้ ติดต่อ ถนนชลประทาน

ทิศตะวันออก ติดต่อ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช

ทิศตะวันตก ติดต่ อ บ้านพักครูวิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช

วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช มีโทรศัพท์หมายเลข ๐-๓๕๓๗-๘๖๑๒-๓ โทรสาร
หมายเลข ๐-๓๕๓๗-๘๖๑๓ ต่อ ๑๐๓ และเว็บไซต์ www.nicc.ac.th ใช้ในการติดต่อสื่อสาร
ของบุคลากรและบุคคลภายนอก ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ

อักษรย่อของวิทยาลัย “ว.ก.นศ. (NICC)”

สีประจำวิทยาลัย “สีกรมท่า สีเลือดหมู”

คติพจน์ของวิทยาลัย “รวมพลัง สร้างเยาวชน”

ต้นไม้ประจำวิทยาลัย “ต้นปาริชาติ”

ศูนย์รวมจิตใจ “พระวิษณุกรรม”

วันสถาปนาวิทยาลัยฯ “วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ของทุกปี”

อัตลักษณ์ของผู้เรียน “ประพฤติดี ฝีมือเยี่ยม เปี่ยมน้ำใจ วินัยเคร่งครัด
พัฒนาชุมชน”

เอกลักษณ์ของวิทยาลัยฯ “นวัตกรรมหุ่นยนต์ แหล่งเรียนรู้มุ่งสู่นานาชาติ”

วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช มีผู้บริหารจนถึงปัจจุบัน จำนวน ๘ คน ได้แก่

๑. นายบุญเรือง เมืองสง	ดำรงตำแหน่ง พ.ค. ๒๕๒๕ - พ.ค. ๒๕๓๓
๒. นายสมบุญ อนุกุลพันธ์	ดำรงตำแหน่ง พ.ค. ๒๕๓๓ - ก.ย. ๒๕๓๓
๓. นายอำนาจ เต็มสงสัย	ดำรงตำแหน่ง ก.พ. ๒๕๓๔ - พ.ค. ๒๕๔๐
๔. นายสมหมาย พลเดช	ดำรงตำแหน่ง พ.ค. ๒๕๔๐ - ก.ย. ๒๕๔๑
๕. นางรอยพิมพ์ใจ เพชรกุล	ดำรงตำแหน่ง พ.ย. ๒๕๔๑ - ธ.ค. ๒๕๔๕
๖. ว่าที่ ร.ท. พงศักดิ์ สนั่นพัฒน์พงศ์	ดำรงตำแหน่ง ก.พ. ๒๕๔๖ - ส.ค. ๒๕๔๘
๗. นายสุรพล โชติธรรมโม	ดำรงตำแหน่ง ส.ค. ๒๕๔๘ - มิ.ย. ๒๕๕๒
๘. นางเนาวรัตน์ รัตนพันธ์	ดำรงตำแหน่ง มิ.ย. ๒๕๕๒ - มิ.ย. ๒๕๕๓

๘. นางจำเรียง หนูคำ

ดำรงตำแหน่ง ก.ค. ๒๕๕๔ – ปัจจุบัน

๒.๔.๒ สภาพปัจจุบันของสถานศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษา

	๑) นางจำเรียง หนูคำ	ผู้อำนวยการ
๒	) นายประชา ฤทธิผล	รองผู้อำนวยการ ฝ่ายบริหารทรัพยากร
๓	) นายวิศาล เมืองไพศาล	รองผู้อำนวยการ ฝ่ายพัฒนากิจการนักเรียน นักศึกษา
๔	) นายสุรินทร์ คำลิ่ม	รองผู้อำนวยการ ฝ่ายวิชาการ
๕	) นายอภิชาติ พิกุลทอง	รองผู้อำนวยการ ฝ่ายแผนงานและความร่วมมือ

จำนวนบุคลากร วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช มีครูและบุคลากรทางการศึกษา
จำนวน ทั้งหมด ๑๔๒ คน จำแนกออกเป็นผู้บริหาร ๕ คน ครู ๕๕ คน พนักงานราชการ
๓ คน ครูอัตราจ้าง ๓๗ คน ข้าราชการพลเรือน ๔ คน ลูกจ้างประจำ ๕ คน และลูกจ้างชั่วคราว
๓๐ คน โดยมีครูไปช่วยราชการจำนวน ๓ คน และมาช่วยราชการ จำนวน ๑

หลักสูตรการเรียนการสอน วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช จัดการเรียนการสอน
หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช ๒๕๔๕ (ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๔๖) และหลักสูตร
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พุทธศักราช ๒๕๔๖ ดังนี้

๑) หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) จัดการเรียนการสอนใน ๕ ประเภทวิชา
ได้แก่ ช่างอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม คหกรรม เกษตรกรรม และประมง จำนวน ๑๐ สาขาวิชา
๑๔ สาขางาน

๒) หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) จัดการเรียนการสอนใน ๒ ประเภทวิชา
ได้แก่ ช่างอุตสาหกรรม และบริหารธุรกิจ จำนวน ๑๐ สาขาวิชา ๑๒ สาขางาน

๒.๔.๓ การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

วิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช พัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา
เป็นไปตามแผนปฏิบัติการ ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕) และแผนพัฒนาคุณภาพ
การจัดการศึกษาของสถานศึกษา ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕) ดังนี้

ปรัชญา วิสัยทัศน์และพันธกิจของสถานศึกษา แผนปฏิบัติการ ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๒-
๒๕๕๕) ได้กำหนดปรัชญา วิสัยทัศน์ และพันธกิจของสถานศึกษา ดังนี้

๑) **ปรัชญาสถานศึกษา** “ประพตติดี ฝ่มือเยี่ยม เปี่ยมน้ำใจ วินัยเคร่งครัด พัฒนาชุมชน” เป็นปรัชญาการจัดการศึกษาของวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช ที่มุ่งเน้นให้บุคลากร และนักศึกษาได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

ประพตติดี หมายถึง ให้บุคลากรของสถานศึกษาและนักศึกษาปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามกรอบของกฎหมายและหลักศาสนาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

ฝ่มือเยี่ยม หมายถึง ให้บุคลากรของสถานศึกษาและนักศึกษาร่วมกันฝึกฝนปฏิบัติงานให้เกิดทักษะฝีมือที่ชำนาญในแต่ละสาขาวิชาชีพ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ฝึกรอบมตน ให้มีคุณภาพ

เปี่ยมน้ำใจ หมายถึง ให้บุคลากรของสถานศึกษาและนักศึกษาได้แสดงออกถึงความมีคุณธรรมทางจิตใจ รู้จักการช่วยเหลือแบ่งปันและคำนึงถึงประโยชน์ของสังคมส่วนรวม

วินัยเคร่งครัด หมายถึง ให้บุคลากรของสถานศึกษาและนักศึกษา ยึดถือแนวทางการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดี ตามกรอบของกฎหมายบ้านเมือง และจรรยาบรรณมาตรฐานวิชาชีพ

พัฒนาชุมชน หมายถึง ให้บุคลากรของสถานศึกษาและนักศึกษา ใช้สติปัญญาความสามารถด้านวิชาการ และวิชาชีพ พัฒนาช่วยเหลือชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งเกิดอาชีพ เกิดรายได้และเรียนรู้ร่วมกันอย่างกลมกลืน

๒) **วิสัยทัศน์ของสถานศึกษา** “มุ่งผลิตผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีความรู้ความสามารถ และทักษะทางวิชาชีพ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต สร้างความมั่นใจแก่ผู้ปกครอง สังคม ชุมชน และสถานประกอบการ บริหารจัดการด้วยหลักธรรมาภิบาล และใช้เทคโนโลยีทางการศึกษาที่เหมาะสม”

๓) พันธกิจของสถานศึกษา

พันธกิจที่ ๑ ผลิตกำลังคนด้านอาชีวศึกษาที่มีคุณภาพ มีสมรรถนะวิชาชีพ ตามเกณฑ์ มีคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

พันธกิจที่ ๒ พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีสมรรถนะและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

พันธกิจที่ ๓ เผยแพร่องค์ความรู้ และบริการวิชาชีพสู่ชุมชนและสังคม อย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึง

พันธกิจที่ ๔ ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ

พันธกิจที่ ๕ สร้างและพัฒนานวัตกรรม เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอนที่สนองตอบต่อความต้องการของสังคมและตลาดแรงงาน

ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์และกลยุทธ์ในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

วิทยาลัย การอาชีวพนครศรีธรรมราช ได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์และกลยุทธ์ในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ให้เป็นไปตามพันธกิจของสถานศึกษา ดังนี้

พันธกิจที่ ๑ ผลิตกำลังคนด้านอาชีวศึกษาที่มีคุณภาพ มีสมรรถนะวิชาชีพตามเกณฑ์ มีคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ และกลยุทธ์ ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๑ ผลิตกำลังคนด้านอาชีวศึกษาที่มีคุณภาพมีสมรรถนะวิชาชีพตามเกณฑ์

เป้าประสงค์

- ๑) ผู้เรียนผ่านเกณฑ์มาตรฐานตามสมรรถนะวิชาชีพ
- ๒) ผู้เรียนมีทักษะทางวิชาชีพตรงตามความต้องการของตลาดแรงงาน
- ๓) ผู้เรียนสำเร็จการศึกษาภายในระยะเวลาที่กำหนด
- ๔) ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ และสิ่งแวดล้อม มีความพร้อมและเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

กลยุทธ์

- ๑) ปรับแผนการเรียนให้สอดคล้องกับ VQ
- ๒) จัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
- ๓) สร้างความพึงพอใจให้กับสถานประกอบการที่มีต่อนักเรียนฝึกงาน
- ๔) ส่งเสริมผู้เรียนให้สำเร็จการศึกษาภายในระยะเวลาที่กำหนด
- ๕) พัฒนาห้องเรียนให้มีโต๊ะ เก้าอี้และครุภัณฑ์พื้นฐานตามเกณฑ์ สอศ.
- ๖) พัฒนาห้องปฏิบัติการให้มีครุภัณฑ์พื้นฐานตามเกณฑ์ สอศ.
- ๗) พัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อม และระบบสาธารณูปโภคให้เหมาะสม สะอาด สวยงามและเพียงพอ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๒ ผลิตกำลังคนด้านอาชีวศึกษาที่มีคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์

เป้าประสงค์ ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์

กลยุทธ์ จัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๓ ผลักกำลังคนด้านอาชีวศึกษาให้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

เป้าประสงค์ ครู บุคลากรทางการศึกษา และผู้เรียนดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กลยุทธ์ ส่งเสริมสร้างให้ครู บุคลากรทางการศึกษา และผู้เรียนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

พันธกิจที่ ๒ พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีสมรรถนะและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ และกลยุทธ์ ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๔ พัฒนาครู บุคลากรทางการศึกษาและบุคลากรฝ่ายสนับสนุน ให้มีสมรรถนะทางวิชาชีพ

เป้าประสงค์ ครู บุคลากรทางการศึกษาและบุคลากรฝ่ายสนับสนุน มีสมรรถนะทางวิชาชีพ ตามสาขาวิชาที่สอน/งานที่รับผิดชอบ

กลยุทธ์

- ๑) ส่งเสริม สนับสนุนให้ครู ได้รับการพัฒนาในวิชาชีพที่สอน
- ๒) ส่งเสริม สนับสนุนให้บุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนา
- ๓) ส่งเสริม สนับสนุนให้บุคลากรฝ่ายสนับสนุนได้รับการพัฒนาในงานที่

รับผิดชอบ

พันธกิจที่ ๓ เผยแพร่องค์ความรู้และบริการวิชาชีพสู่ชุมชน และสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ และทั่วถึง ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ และกลยุทธ์ ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๕ จัดการองค์ความรู้ด้านวิชาชีพร่วมกับชุมชนโดยการบูรณาการร่วม กับภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป้าประสงค์ จัดการองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพร่วมกับชุมชน

กลยุทธ์ ส่งเสริมให้สาขางาน จัดการองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพร่วมกับชุมชน

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๖ บริการวิชาชีพแก่ชุมชนและสังคมเชิงรุก

เป้าประสงค์ บริการวิชาชีพแก่ชุมชนและสังคม

กลยุทธ์ ส่งเสริมการบริการวิชาชีพแก่ชุมชนและสังคม

พันธกิจที่ ๔ ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์และกลยุทธ์ ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๗ นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารจัดการ

เป้าประสงค์ ผู้บริหาร ครู บุคลากรทางการศึกษา และนักเรียน-นักศึกษา นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

กลยุทธ์ ส่งเสริมการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการทำงานทุกระดับ

พันธกิจที่ ๕ สร้างและพัฒนานวัตกรรม เทคโนโลยีที่เหมาะสมมีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอนที่สนองต่อความต้องการของสังคมและตลาดแรงงาน ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์และกลยุทธ์ ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๘ พัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม มีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการ

เป้าประสงค์ สถานศึกษาใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการบริหารจัดการ

กลยุทธ์ พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๙ สร้างและพัฒนานวัตกรรมและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนที่สนองต่อความต้องการของสังคมและตลาดแรงงาน

เป้าประสงค์ มีนวัตกรรมและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอน

กลยุทธ์ ส่งเสริมการนำนวัตกรรมและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสาขางาน

๒.๔.๔ เป้าหมายการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษา

วิทยาลัย ฯ มีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามแผนพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕) โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาการจัดการศึกษาในด้านต่าง ๆ ตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา จำนวน ๗ มาตรฐาน ๔๓ ตัวบ่งชี้ ดังนี้

- ๑) พัฒนาคุณภาพผู้เรียน และผู้สำเร็จการศึกษา
 - ๒) พัฒนาคุณภาพหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน
 - ๓) พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์
 - ๔) พัฒนาคุณภาพการให้บริการวิชาชีพสู่สังคม
 - ๕) พัฒนานวัตกรรมและการวิจัยให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานการศึกษา
 - ๖) พัฒนาภาวะผู้นำและการบริหารจัดการสถานศึกษา

๓) พัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ในด้านต่าง ๆ มีความสำเร็จที่คาดหวัง

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมคำสอนอันเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในยุคสมัยต่าง ๆ จนถึงยุคปัจจุบัน เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เข้าใจง่ายศึกษาง่าย ที่สำคัญถือเป็นหลักธรรมที่เมื่อนำมาปฏิบัติแล้วส่งผลแก่ผู้ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ให้ผลทันที กล่าวคือ เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ทุกประเภท ทุกวัย ทั้งในบ้านเรือน โรงเรียน สถานที่ทำงาน หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยที่มีประสิทธิภาพต่อไปซึ่งมีหัวข้องานวิจัยที่น่าสนใจ น่าศึกษา ดังนี้

จรัส พยัคฆราชศักดิ์^{๑๑๑} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “งานวิจัยพื้นฐานพระพุทธศาสนาแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๕-๖ กระทรวงศึกษาธิการ” ได้ศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักอิทธิบาท ๔ เป็นแนวทางให้นักเรียนได้นำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียน โดยมีเนื้อหา ดังนี้ อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมเป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือหนทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ คือ ความพอใจในกิจการทั้งปวง , วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม, จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ และ วิมังสา คือ การพิจารณาใคร่ครวญ ในการศึกษาเล่าเรียนหรือการทำงาน ถ้าต้องการประสบความสำเร็จต้องยึดหลักของอิทธิบาท ๔ ดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ

๑) ฉันทะ นักเรียนต้องชอบเรียนหรือทำงานนั้นให้ได้ ความรักหรือความชอบเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเรียนหรือการทำงานทุกอย่าง เช่น กรณีของการศึกษาเล่าเรียน นักเรียนจะเห็นว่า ถ้าเราไม่ชอบเรียนวิชานั้น จะมีผลเกิดขึ้นตามมา คือ ผลการเรียนวิชานั้นต่ำ ดังนั้น นักเรียนต้องทำใจให้ชอบการเรียนวิชานั้น

๒) วิริยะ นักเรียนต้องทำงานหรือเรียนวิชานั้นให้ต่อเนื่อง อันจะเป็นส่วนที่จะทำให้นักเรียนมีความเพลิดเพลินกับงานหรือวิชานั้น หากทำบ้างหยุดบ้างจะทำให้เกิดความเกียจคร้าน ซึ่งมีผลทำให้การทำงานหรือการเรียนไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น เมื่อนักเรียนมีความชอบ

^{๑๑๑}จรัส พยัคฆราชศักดิ์, งานวิจัยพื้นฐานพระพุทธศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, (วัฒนาพานิช, ๒๕๔๖), แบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๕-๖.

ที่จะเรียนหรือทำงานนั้นแล้ว นักเรียนต้องมีความเพียรพยายามในการทำงาน หรือการศึกษาเล่าเรียนอย่างต่อเนื่องด้วย

๓) จิตตะ เมื่อมีความรับผิดชอบและความเพียรพยายามในการทำงานหรือการศึกษาวิชาใดวิชาหนึ่งแล้วต้องเอาใจใส่ จดจ่ออยู่กับงานหรือวิชานั้น ๆ หากทำโดยไม่สนใจโอกาสที่จะทำให้ผิดพลาดหรือล้มเหลวย่อมจะเป็นไปได้สูง

๔) วิมังสา ขณะที่ทำงานหรือทำงานเสร็จแล้ว นักเรียนต้องพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรอง และตรวจสอบเรื่องที่ทำหรือได้ศึกษาเล่าเรียนไปแล้ว ด้วยความไตร่ตรองหาเหตุผลข้อบกพร่องนั้น ๆ เพื่อนำมาแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ชาตรี แนวจำปา^{๑๑๔} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา ในการปฏิบัติหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ และด้านจิตตะ ในการปฏิบัติหน้าที่ อยู่ในระดับมาก สำหรับการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ด้านวิมังสา ในการปฏิบัติหน้าที่ อยู่ในระดับปานกลางบุคลากรที่มีเพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่ง ที่ต่างกัน มีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนบุคลากรที่มีอายุ และรายได้ต่อเดือนต่างกันมีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ โดยภาพรวมแตกต่างกัน สรุปได้ว่า ทุกคนต้องใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะส่งผลให้เป็นผู้ที่มีความรัก ความพอใจในงาน ปฏิบัติงานด้วยความพากเพียรบากบั่น ด้วยความเอาใจใส่ในงาน และมีการตรวจสอบความสำเร็จในงานอยู่เสมอ

ณัฐณี เลิศเรืองเจริญ^{๑๑๕} ได้วิจัยเรื่อง “การใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของพยาบาล : ศึกษาเฉพาะกรณี โรงพยาบาลมหาชัย ๒ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร” ผลการศึกษา พบว่า พยาบาลโรงพยาบาลมหาชัย ๒ ที่มีเพศ สถานภาพ วุฒิการศึกษา และรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในการปฏิบัติ

^{๑๑๔}ชาตรี แนวจำปา, “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๑๑๕}ณัฐณี เลิศเรืองเจริญ, การใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของพยาบาล : ศึกษาเฉพาะกรณี โรงพยาบาลมหาชัย ๒ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์การปกครอง, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

หน้าที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนบุคลากรที่มีอายุแตกต่างกัน มีการใช้หลักวิม้งสาในการปฏิบัติหน้าที่แตกต่างกันอย่างมีวินัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

ดารานี สิทธิพงศ์^{๑๑๑} ได้ศึกษาเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณี เทศบาลตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า คณะกรรมการชุมชนมีการใช้อิทธิบาท ๔ ในการพัฒนาชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการใช้ฉันทะ (ความพอใจ) อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ ด้านการใช้ฉันทะ (ความพอใจ) ด้านการใช้จิตตะ (ความเอาใจใส่) ด้านการใช้วิริยะ (ความเพียร) ด้านการใช้วิม้งสา (การใช้ความรู้) ตามลำดับ และประชากรที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความเห็นต่อการใช้อิทธิบาท ๔ ในการพัฒนาชุมชน ไม่แตกต่างกัน

บุญมี บุญเยี่ยม^{๑๑๒} ได้ศึกษาเรื่อง “การนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด ” เพื่อเปรียบเทียบการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงาน จากตัวแปรประวัติการฝึกอบรม ผลการวิจัย พบว่า พนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต มีการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และมีการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จโดยอาศัยแรงจูงใจภายนอก และใช้อิทธิบาท ๔ มากน้อยขึ้นอยู่กับลักษณะของงาน วิธีการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ คือ ต้องสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นในใจของตนเป็นเบื้องต้นก่อนเพื่อให้เกิดความชอบหรืออยากที่จะทำงานนั้น ๆ จากนั้นต้องใช้วิริยะ คือความเพียรพยายามความอดทนในการต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จตามเป้าหมาย ในขณะที่ทำงานต้องมีจิตตะ คือ ความตั้งใจหรือเอาใจใส่ มีความรับผิดชอบต่องานที่ทำ เพื่อให้ได้ผลงานที่ดีมีคุณภาพ และสุดท้ายต้องใช้วิม้งสา คือ พิจารณาไตร่ตรองงานที่ทำอย่างรอบคอบ มีการตรวจสอบข้อบกพร่องจากการทำงานแล้วหาทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นในครั้งต่อไป เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพสูงสุด

^{๑๑๑}ดารานี สิทธิพงศ์, “ผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

^{๑๑๒} บุญมี บุญเยี่ยม, “ศึกษาการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

บวร แก้วราช^{๑๑๒} ได้วิจัยเรื่อง “การใช้อิทธิบาท ๔ ในงานที่ทำของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา พ.ศ. ๒๕๔๘” ผลการศึกษา พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้อิทธิบาท ๔ ในมหาวิทยาลัยนี้ เพราะมีความสนใจทำงานและต้องทำงานให้สำเร็จตามกำหนดด้วยตนเอง และมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบคือ ต้องการไปดูงานวิชาการใหม่ๆ และการประเมินตนเอง ด้านการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงานนั้น บุคลากรได้นำหลักธรรมนี้มาใช้มากที่สุด เช่น พอใจในการปฏิบัติงานและพอใจในภาระงาน (ฉันทะ) การไปทำงานทุกวันเพื่อให้งานสำเร็จตามความมุ่งหมาย และการพยายามทำงานเพิ่มขึ้นทุกวัน (วิริยะ) การพัฒนาตนเองให้เข้ากับการงานโดยไม่คิดเปลี่ยนหน้าที่ การทำงานด้วยความตั้งใจมั่นและไปทำงานและกลับจากที่ทำงานตรงเวลา (จิตตะ) นอกจากนั้น ต้องทบทวนงานก่อนทำงานและไตร่ตรองที่ทำแล้วทุกครั้ง การคิดก่อนพูดกับเพื่อนร่วมงานและการตรวจสอบภาระงานก่อนกลับบ้านทุกครั้ง (วิมังสา) และจากการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ปัจจัยสนับสนุนได้แก่การศึกษา มีความสัมพันธ์กับการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงาน ส่วนปัจจัยที่เหลือไม่มีความสัมพันธ์กัน จึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรรู้และเข้าใจในหลักอิทธิบาท ๔ เป็นอย่างดี ควรให้บุคลากรเข้าใจวิธีปฏิบัติ ควรจัดอบรมสัมมนาเรื่องอิทธิบาท ๔ ควรเปิดใจรับสิ่งแปลกใหม่ และควรรักสถาบันให้มาก

พระมหาสมคิด โครธา^{๑๑๓} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้อิทธิบาท ๔ ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการศึกษา พบว่า พระนิสิตสถานภาพแตกต่างกันมีการใช้อิทธิบาท ๔ แตกต่างกัน พระนิสิตที่เป็นพระภิกษุมีการใช้อิทธิบาท ๔ ในการเรียนด้านฉันทะ ด้านจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิตที่เป็นสามเณร และทางด้านวิริยะกับด้านวิมังสา ไม่แตกต่างกัน และพระนิสิตชั้นปีที่ ๔ มีการใช้อิทธิบาท ๔ แตกต่างกับกับชั้นปีที่ ๑ ชั้นปีที่ ๒ และชั้นปีที่ ๓ พิจารณาพบว่า พระนิสิตชั้นปีที่ ๔ มีการใช้อิทธิบาท ๔ ในการเรียน ด้านฉันทะและด้านวิริยะ แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ ๑ , ๒ และ ๓ ส่วนด้านจิตตะ และด้านวิมังสาไม่แตกต่างกัน

^{๑๑๒} บวร แก้วราช, “การใช้อิทธิบาท ๔ ในงานที่ทำของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา พ.ศ. ๒๕๔๘”, งานวิจัย (โครงการฝึกอบรมพัฒนานักวิจัย รุ่นที่ ๓ สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๐), หน้า ก.

^{๑๑๓} พระมหาสมคิด โครธา, “การใช้อิทธิบาท ๔ ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

พระมหาสุณันท์ กิตฺติสทุโท (สายพิมพ์พงษ์)^{๑๑๔} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ อธิธรรมา ๔ ในการทำงาน ศึกษากรณีผู้ทำเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษา พบว่า ธรรมะที่เรียกว่า อธิธรรมา ๔ เป็นธรรมะที่แสดงให้เห็นถึงหลักการทำงานให้บรรลุความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้และสามารถนำไปใช้ในการประกอบกิจการและอาชีพได้ทุกประเภทส่วนผลจากการศึกษาในพื้นที่ตำบลด่านเกวียนของกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทำ หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผานั้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างชาวด่านเกวียนได้ใช้หลัก อธิธรรมา ๔ ในการทำงานครบทุก ๔ องค์ประกอบ คือ มีความพึงพอใจ มีความรักในอาชีพการงาน (ฉันทะ) มีความขยันหมั่นเพียรมุ่งมั่น (วิริยะ) มีการเอาใจใส่ดูแล (จิตตะ) และมีการพิจารณาหาช่องทางในการปฏิบัติงานให้เหมาะสม (วิมังสา) ซึ่งผลจากการประยุกต์ใช้หลักอธิธรรมา ๔ ทำให้ชาวด่านเกวียนได้ทำงานในอาชีพที่ตนเองรักอย่างต่อเนื่อง และนำมาซึ่งความสำเร็จในกิจการงานอาชีพ และกลุ่มคนที่เล็กหรือหยุดกิจการนั้นมักบกร่องในการประยุกต์ใช้หลักอธิธรรมา ๔ ข้อใดข้อหนึ่งโดยเฉพาะ ข้อที่ ๑-๒ และเมื่อวิเคราะห์ถึงกลุ่มที่มีพื้นฐานอาชีพ (ความรู้ต่างกัน) ก็พบว่าทั้ง ๓ กลุ่ม สามารถประยุกต์ใช้อธิธรรมา ๔ ในการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดีทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัวในการทำงาน

พระมหาวุฒิกุล บัวทอง^{๑๑๕} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้หลักอธิธรรมา ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียน ตามความคิดเห็นของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในกลุ่ม ๗” ผลการศึกษา พบว่า ครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๗ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้อธิธรรมา ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนครูที่มีสถานภาพต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับอธิธรรมา ๔ ต่างกัน และผู้มีประสบการณ์ทำงานต่างกันก็มีความคิดเห็นเกี่ยวกับอธิธรรมา ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนแตกต่างกัน ส่วนครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับอธิธรรมา ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนไม่ต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าด้านวิริยะ แตกต่างกัน

^{๑๑๔}พระสุณันท์ กิตฺติสทุโท (สายพิมพ์พงษ์), “การประยุกต์ใช้อธิธรรมา ๔ ในการทำงาน ศึกษากรณีผู้ทำเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๑๑๕}พระมหาวุฒิกุล บัวทอง, “ การใช้หลักอธิธรรมา ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนตามความคิดเห็นของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในกลุ่ม ๗”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

พระมหาสุกัร จิตเมโธ^{๑๑๖} ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ” พบว่า พุทธธรรม เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้อุดมการณ์ในเรื่องการถือหลักความมีเหตุผล ในการบริหารราชการบรรลุผลได้ทั้งในด้านความมีเหตุผลในการทำงานทั่วไป และด้านการแก้ปัญหา โดยใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล รู้จักกาลเทศะรู้จักบุคคล และสิ่งแวดล้อม เคารพความจริงและหลักการ และยึดหลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักการถือหลักพึ่งตัวเองในการทำความดีเป็นการส่งเสริมให้บุคคลรู้จักรับผิดชอบต่อตนเองซึ่งจะนำไปสู่ความรับผิดชอบในองค์การอื่น ๆ ต่อไป

พระชาติ สินชัยกิจ (ชาตรีโร)^{๑๑๗} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของอนุศาสนาจารย์ ในฐานะศาสนาจารย์ ในฐานะเป็นผู้สอนศีลธรรมในกองทัพ : ศึกษากรณีกองทัพบก” ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ทหารที่ได้รับการอบรมศีลธรรมมีการนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔ อันเป็นคุณเครื่องให้เกิดความสำเร็จความประสงคมาใช้ในการประกอบกิจการงาน ดังนี้ (๑) การทำงานให้สำเร็จด้วยความสมบูรณ์ จำเป็นต้องอาศัยความพอใจ เห็นด้วยจำนวน ๑๘๗ นาย คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๕ ไม่แน่ใจ ๗ นาย คิดเป็นร้อยละ ๑.๕ ไม่เห็นด้วย จำนวน ๖ นาย คิดเป็นร้อยละ ๓ (๒) การทำงานให้สำเร็จด้วยความสมบูรณ์ จำเป็นต้องอาศัยความขยัน เห็นด้วย จำนวน ๑๕๔ นาย คิดเป็นร้อยละ ๔๗ ไม่แน่ใจ ๔ นาย คิดเป็นร้อยละ ๒ ไม่เห็นด้วย จำนวน ๒ นาย คิดเป็นร้อยละ ๑ (๓) การปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความซื่อสัตย์ เอาใจใส่ ใฝ่ใจขยัน ถือว่าเป็นหัวใจของการทำงาน เห็นด้วยจำนวน ๑๕๕ คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๕ ไม่แน่ใจจำนวน ๓ นาย คิดเป็นร้อยละ ๑.๕ ไม่เห็นด้วย จำนวน ๒ นายคิดเป็นร้อยละ ๑ และ (๔) งานส่วนรวมมีผู้รับผิดชอบหลายคน ไม่จำเป็นที่ท่านต้องตั้งใจทำ และทุ่มเทให้กับงานนั้น เห็นด้วยจำนวน ๑๕๕ นาย คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๕ ไม่แน่ใจจำนวน ๑๐ นายคิดเป็นร้อยละ ๑.๕ ไม่เห็นด้วยจำนวน ๒ นาย คิดเป็นร้อยละ

^{๑๑๖}พระมหาสุกัร จิตเมโธ, “พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ”, วิทยานิพนธ์ : ศูนย์เครือข่ายการนิเทศการมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๑.

^{๑๑๗}พระชาติ สินชัยกิจ (ชาตรีโร), “ผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของอนุศาสนาจารย์ ในฐานะเป็นผู้สอนศีลธรรมในกองทัพ : ศึกษากรณีกองทัพบก”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๕.

พระโพธิชัย คำแสน^{๑๑๘} ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุดวิธีทัศน์ประกอบการบรรยายเรื่อง หลักธรรมทางพุทธศาสนา วิชาพระพุทธศาสนาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓” พบว่า อธิปไตย ๔ หมายถึง คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จความประสงค์หรือหลักธรรมเป็นมูลฐานแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ดังนี้ (๑) ฉันทะ หมายถึง ความรักงาน คือ ความพอใจในงานที่ตนทำ เป็นนักเรียนก็ต้องรักการศึกษาลำเรียน เป็นครูก็ต้องรักการสอน (๒) วิริยะ หมายถึง ความพากเพียรพยายามทำงานนั้น ๆ คือ เมื่อตนมีฉันทะ จะทำงานใดแล้วต้องลงมือทำทันทีและต้องเอาชนะอุปสรรคในการทำงาน (๓) จิตตะ หมายถึง เอาใจใส่ใฝ่ในการทำงาน มีสมาธิตั้งใจอย่างแน่วแน่เมื่อเกิดสมาธิจิตใจก็จะจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ตนทำ และ (๔) วิมังสา หมายถึง การคิดไตร่ตรองในสิ่งที่ตนทำ ในการเรียนหนังสือจะต้องใช้ความไตร่ตรองหาเหตุผลและความจริงตามถูกต้องของงานและศึกษาลำเรียนด้วยความไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

พัชรภรณ์ วีรสิทธิ์^{๑๑๙} ได้ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอริยบท ๔ ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสำนักงานประกันสังคม” ผลการวิจัย พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสำนักงานประกันสังคมที่มีลักษณะของเขตพื้นที่ที่แตกต่างกัน มีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอริยบท ๔ โดยรวมและรายด้านฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ไม่แตกต่างกัน

ไพบุลย์ ตั้งใจ^{๑๒๐} ได้ศึกษาเรื่อง “ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงานตามหลักอริยบท ๔ : กรณีศึกษา บริษัท แอมพาสอินดัสตรี จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงาน ตามหลักอริยบท ๔ : กรณีศึกษา บริษัท แอมพาส อินดัสตรี จังหวัดสมุทรปราการ ด้านฉันทะ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากพนักงาน บริษัท แอมพาสอินดัสตรี จำกัด มีความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน บรรณานาที่จะให้งานบรรลุผล พึงพอใจในตำแหน่ง และหน้าที่ที่ได้รับ บรรณานาที่จะให้งาน

^{๑๑๘}พระมหาโพธิชัย คำแสน, “การพัฒนาชุดวิธีทัศน์ประกอบการบรรยายเรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”, (กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔

^{๑๑๙}พัชรภรณ์ วีรสิทธิ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอริยบท ๔ ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสำนักงานประกันสังคม”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง , ๒๕๓๘), บทคัดย่อ.

^{๑๒๐}ไพบุลย์ ตั้งใจ, ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงาน ตามหลักอริยบท ๔ : กรณีศึกษา บริษัท แอมพาสอินดัสตรี จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓.

บรรลุผลสำเร็จ ปฏิบัติตามกฎระเบียบของ บริษัท และประพฤติดนให้เป็นตัวอย่างที่ดีในแผนก ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเสมอ พอใจกับสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานของบริษัท พอใจในเพื่อนร่วมงาน และหัวหน้างาน พร้อมจะให้คำปรึกษาและบริการกับลูกค้า พร้อมทั้งจะ รับผิดชอบในตำแหน่งงานที่สูงกว่า และพึงพอใจที่จะร่วมงานกับบริษัทต่อไป

มนู ให้ไทย^{๑๒๑} ได้ศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของอิทธิบาท ๔ ที่มีต่อทักษะการเล่นขลุ่ย รีคอร์ดอร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์)” ผลการวิจัย พบว่า อิทธิบาท ๔ และองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ แต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์ทางบวก กับทักษะการเล่นขลุ่ยรีคอร์ดอร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ โดยองค์ประกอบทางจิตตะ เป็นองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับทักษะการเล่นขลุ่ยรีคอร์ดอร์มากที่สุด และอิทธิบาท ๔ สามารถพยากรณ์ทักษะการเล่นขลุ่ยรีคอร์ดอร์ได้ร้อยละ ๓๐.๘ และองค์ประกอบสองด้าน คือ ด้านจิตตะและด้านฉันทะ สามารถร่วมกันพยากรณ์ทักษะการเล่น ขลุ่ยรีคอร์ดอร์ได้

มาริษา ชุกิตติพงษ์^{๑๒๒} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณภาพชีวิตในการทำงาน อิทธิบาท ๔ และความผูกพันต่อองค์กร ของพนักงานบริษัทผลิตอุปกรณ์ยานยนต์” ผลการศึกษา พบว่า ระดับคุณภาพชีวิตในการทำงาน ระดับความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับปานกลาง และอิทธิบาท ๔ อยู่ในระดับสูงพนักงานที่มีระดับการศึกษาและอายุงานต่างกันมีความผูกพันต่อองค์กรแตกต่างกัน พนักงานที่มีระดับการศึกษาต่างกัน สถานภาพสมรสต่างกันและอายุงานต่างกันมีความผูกพัน ต่อองค์กรต่างกัน คุณภาพชีวิตในองค์กรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับองค์การและอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความผูกพันต่อองค์กรคุณภาพชีวิตในการทำงานด้านโอกาสในการ ก้าวหน้าและความมั่นคง ด้านค่าตอบแทนที่ยุติธรรมและเหมาะสมอิทธิบาท ๔ ด้านฉันทะ สามารถ ร่วมกันพยากรณ์ความผูกพันต่อองค์กรได้

^{๑๒๑}มนู ให้ไทย, “อิทธิบาท ๔ ที่มีต่อทักษะการเล่นขลุ่ยรีคอร์ดอร์ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^{๑๒๒}มาริษา ชุกิตติพงษ์, “ คุณภาพชีวิตในการทำงาน อิทธิบาท ๔ และความผูกพันต่อองค์กรของ พนักงานบริษัทผลิตอุปกรณ์ยานยนต์ ”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (จิตวิทยาอุตสาหกรรม), (บัณฑิต วิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

ลิตธิชัย เดชาสิทธิ์^{๑๒๓} ได้ศึกษาเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติราชการ : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช ” ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการเพศชายและเพศหญิง มีผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ อยู่ในระดับสูง ส่วนระดับการศึกษาทั้งต่ำกว่าปริญญาตรี ปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ อยู่ในระดับสูง สำหรับข้าราชการเพศชายและเพศหญิง มีผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ ไม่แตกต่างกัน และข้าราชการที่มีการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี และระดับต่ำกว่าปริญญาตรี มีผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เฉพาะด้านวิมangsa ส่วนผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรีและปริญญาตรี มีผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ ไม่แตกต่างกันในทุกด้าน

สถิต รัชปต์^{๑๒๔} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคฤหัสถ์ ” ผลการศึกษา พบว่า ความเข้าใจในองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ อันประกอบไปด้วย ฉันทะ คือ ความพึงพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร จิตตะ คือความเอาใจใส่ วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง โดยนักศึกษากว่าร้อยละ ๖๐ มีความเข้าใจความหมายที่ถูกต้องตรงกัน ด้านวิธีปฏิบัตินั้น พบว่า นักศึกษาคฤหัสถ์ส่วนใหญ่ได้ให้ทัศนคติที่คล้ายคลึงกันว่าในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นแล้ว เป้าหมายที่ตั้งไว้คือประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ทำ ต้องเริ่มที่ฉันทะให้เกิดขึ้นในใจก่อนเพื่อรักชอบที่จะทำสิ่งนั้น จากนั้นจึงต้องใช้วิริยะ ใช้ความพยายามสุดความสามารถ และต้องอาศัยจิตตะ คือการเอาใจจดจ่อต่อสิ่งที่ตนทำ หากเกิดปัญหาอุปสรรคก็ใช้วิมังสา คือการไตร่ตรองหาเหตุผลพยายามแก้ไขปัญหาก็จะประสบผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงสุด

อรพรรณ ศิริพรประสิทธิ์^{๑๒๕} ได้วิจัยเรื่อง “สัมฤทธิ์ผลการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ” ผลการศึกษา พบว่า คณะกรรมการหมู่บ้าน ควรทำงานเป็นทีมและมีการประชุมกันบ่อย ๆ ควรมีความตั้งใจหรือ

^{๑๒๓}ลิตธิชัย เดชาสิทธิ์, “ผลสัมฤทธิ์ในการใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติราชการ : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช ”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๑๒๔}สถิต รัชปต์, “ การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคฤหัสถ์ ”, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๑๒๕}อรพรรณ ศิริพรประสิทธิ์, สัมฤทธิ์ผลการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

เอาใจใส่ทุกครั้งทำงาน ควรหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ควรมีการตระหนักว่าการทำงานย่อมมีอุปสรรคเสมอ และเมื่อเกิดปัญหาทุกคนควรร่วมกันแก้ไข ควรทำงานรวดเร็ว ถูกต้องแม่นยำ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

สรุปว่า ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัย จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ว่าหลักอริยบท ๔ หมายถึง หลักธรรมของความสำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความเอาใจใส่) และวิมังสา (ความไตร่ตรอง) เป็นกรอบการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับเป็นกรอบการดำเนินชีวิตของนักศึกษา และคนทั่วไป หากสามารถปฏิบัติได้ตามหลักอริยบท ๔ แล้ว จะเป็นผลทำให้ผลงานที่ได้รับมีประสิทธิภาพ กับชีวิตความเป็นอยู่อย่างมีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาที่เน้นในเรื่องการกระทำนำไปสู่ความสำเร็จ

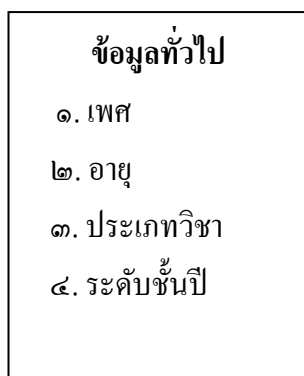
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่อง “การนำหลักอริยบท ๔ มาใช้ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษาวิทยาลัย การอาชีพนครศรีธรรมราช ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งหลักอริยบท ๔ โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables)

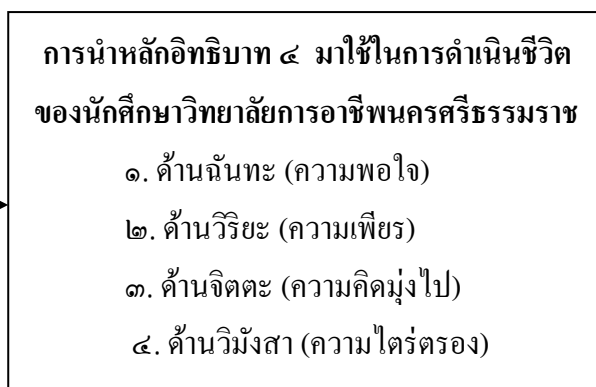
ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ประเภทวิชา ระดับชั้น ปี ของนักศึกษาวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การนำหลักอริยบท ๔ มาใช้ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษาวิทยาลัยการอาชีพนครศรีธรรมราช ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ ด้านฉันทะ (ความพอใจ) ด้านวิริยะ (ความเพียร) ด้านจิตตะ (ความมุ่งมั่นไป) ด้านวิมังสา (ความไตร่ตรอง) ดังแผนภาพที่ ๒.๑

ตัวแปรต้น (Independent Variables)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables)

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวความคิดในการวิจัย